

Varer og verdiskaping i Innlandet

– dagens status og nye
satsingsområder

Margaret Eide Hillestad

Anel Finci

Chr. Anton Smedshaug

Rapport 2–2023

Forfatter	Anel Finci, Chr.Anton Smedshaug og Margaret Eide Hillestad
Tittel	Varer og verdiskaping i Innlandet – dagens status og nye satsningsområder
Prosjekt	Varer og verdiskaping i Innlandet
Utgiver	AgriAnalyse
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2023
Antall sider	112
ISSN	1894-1192, Internett: ISSN 1894-1877
Emneord	Vareproduksjon, makroøkonomi, næringsliv
Forsidebilde	Wikicommons (Melanie Maecker-Tursun)

Litt om AgriAnalyse

AgriAnalyse er en faglig premissleverandør og et kompetent utredningsmiljø i spørsmål knyttet til landbruk og politikk. AgriAnalyse arbeider med nasjonale, internasjonale og organisasjonsinterne problemstillinger innenfor våre prioriterte satsingsområder. Ansatte i AgriAnalyse har tverrfaglig bakgrunn med kompetanse fra flere ulike samfunnsvitenskapelige og landbruksfaglige tradisjoner. Se www.agrianalyse.no for mer informasjon.

Forord

Prosjektet har foretatt en kartlegging av muligheter for næringsutvikling i Innlandet fylke delvis brutt ned på de 10 regionene i fylket, med særlig fokus på vareproduksjon (industri, kraftnæringen og jord- og skogbruk), samt skissert et forslag til veikart for hvordan nye satsingsområder kan oppnås. Oppdraget er gjort for Hedmark og Oppland Senterparti, og skal bl.a. rette fokus mot fylkeskommunenes tilgjengelige virkemiddelapparat (herunder også utdanning) og aktuelle satsinger og politiske føringer. Det er også lagt vekt på statlige prioriteringer og hva Innlandet kan fokusere på knyttet til statlige initiativ.

Oslo 2. mars 2023

Chr. Anton Smedshaug
Daglig leder AgriAnalyse

Innhold

SAMMENDRAG	1
DEL 1 STATUS FOR VAREPRODUKSJONEN I INNLANDET I DAG	4
1 VAREPRODUKSJON I INNLANDET	5
1.1 VAREPRODUKSJON I ET MAKROPERSPEKTIV	5
1.2 VAREPRODUKSJONENS ANDEL AV VERDISKAPINGEN I INNLANDET	8
2 LANDBRUK I INNLANDET	12
2.1 JORDBRUK	14
2.2 SKOGBRUK	21
2.3 ØKONOMISK UTVIKLING I JORDBRUK OG SKOGBRUK	23
2.4 LANDBRUK, KLIMA OG NATUR.....	26
3 INDUSTRIEN I INNLANDET– STATUS I DAG	31
3.1 TRE-MEKANISK INDUSTRI	35
3.2 METALLVARE- OG TRANSPORTMIDDELINDUSTRIEN.....	42
3.3 NÆRINGSMIDDELINDUSTRIEN.....	46
3.4 ANDRE NÆRINGER, KLYNGER OG HJØRNESTEINSBEDRIFTER	52
4 KRAFTNÆRINGEN	58
DEL 2 SATSINGSOMRÅDER FOR INNLANDET FYLKE.....	65
5 SATSINGSOMRÅDER INNEN LANDBRUKET	66
5.1 TILTAK FOR LANDBRUKET FRAM MOT 2030	66
6 SATSINGSOMRÅDER FOR INDUSTRIEN.....	74
6.1 VERNE OM OG VIDEREUTVIKLE EKSISTERENDE INDUSTRI-LOKOMOTIVER.....	74
6.2 SATSING PÅ GRØNNE NÆRINGER I OMSTILLINGEN TIL LAVUTSLIPPSSAMFUNNET	77
6.3 TILRETTELEGGE FOR ANDRE INDUSTRIBRANSJER OG HJØRNESTEINSBEDRIFTER	86
7 KRAFTNÆRINGENS SATSINGSOMRÅDER.....	89
7.1 PRODUKSJONSLEDDET: VIND, VANN, SOL OG FJERNVARME	89
7.2 DISTRIBUSJONSLEDDET: ØKT NETTKAPASITET EN FORUTSETNING FOR DET GRØNNE SKIFTET	93
8 FYLKESKOMMUNENES ROLLE SOM NÆRINGSUTVIKLER, STATLIGE TILSKUDD OG PRIVAT KAPITAL	97
LITTERATUR	101
VEDLEGG 1: FYLKESKOMMUNENS VIRKEMIDDELAPPARAT OG VERKTØYKASSE.....	103

Sammendrag

Vareproduksjonen i Innlandet, herunder jord- og skogbruk, industri og kraftforsyning, hadde en verdiskaping (bruttoprodukt) på 24,7 milliarder kroner i 2019, og stod dermed for over 25 prosent av den totale verdiskapingen i fylket, dersom man holder offentlig forvaltning utenfor. Tilsvarende tall på landsbasis viser en verdiskapingsandel på 13 prosent for vareproduksjonen, noe som indikerer at viktigheten av disse fire næringene er relativt sett større i Innlandet enn i andre deler av landet.

Det var 27 300 sysselsatte i vareproduksjonen i Innlandet fylke i 2019, noe som tilsvarer en sysselsettingsandel på 15 prosent, mens tilsvarende andel på landsbasis er 10 prosent. Det er særlig industrien og jordbruket som har en høy sysselsettingsgrad i fylket, med henholdsvis 16 600 og 7 500 sysselsatte.

Jord- og skogbruk

Innlandet er et stort kornfylke, og har mye godt areal for dyrking av poteter og grønnsaker. Innlandet har 49 prosent av Norges potetareal og 24 prosent av kornarealet. Innlandet har store grovfôrressurser, med et aktivt stølslandbruk i fjellbygder som Valdres og Nord-Østerdalen. Det er store variasjoner i størrelsen på gårdsbrukene i fylket. Gjennomsnittsstørrelsen varierer fra 195 dekar per bruk i Valdres til 389 dekar per bruk i Kongsvinger. Selv om antall bruk har gått ned med ca. 20 prosent, har jordbruksareal i drift falt med bare 2 prosent. Jordbruksbedriftene i Innlandet omsatte for 11,5 milliarder kroner i 2020, noe som er en økning på 25 prosent fra 2010.

Innlandet produserte totalt ca. 874 500 tonn korn, poteter, kjøtt og melk i 2020, tilsvarende 24 prosent av totalproduksjon i Norge. Utfordringene i jordbruket i Innlandet er å ta vare på og gjøre det mulig for små og mellomstore bruk å utvikle drifta. Det er størst nedgang i antall bruk i Kongsvinger, Sør-Østerdal og Lillehammer. Det er størst nedgang i jordbruksareal i drift i Valdres og Lillehammer, mens arealet i Nord-Østerdal faktisk har økt noe.

For at jordbruket i Innlandet skal utvikles er det behov for tiltak rettet mot utvikling av fjellandbruket og stølsbruket, og også mot korn, poteter/grønnsaker, grasbasert kjøttproduksjon og særlig fornying av svineholdet. Styrking av stølstilskuddet er en billig og effektiv måte å opprettholde og utvikle fjellandbruket på. Sammen med en vridning av RMP-tilskuddet til aktiv seterdrift hvor ammeku inkluderes, kan dette gi flere positive ringvirkninger, som opprettholdelse av kulturlandskapet i seterområdene og høyere andel beitebruk i drøvtyggerholdet, ikke minst gjennom systematisk satsing på organiserte beitelag for både småfe og storfe, samt en digital utmark.

I Innlandet var det i 2019 835 melkebruk som ikke har lagt om fra bås fjøs til løsdrift. For at disse skal være med videre etter 2034, er det nødvendig med investeringer med en egen investeringspakke på om lag 225 millioner kroner per år, vesentlig over de 200 millioner kroner innlandet får til investeringer via Innovasjon Norge i dag. Skal resten av jordbruket få

tilstrekkelig med investeringsmidler kreves et løft på minimum 300 millioner kroner per år i de årene som gjenstår fram til forbud mot båsfjøs inntreffer i 2034.

Innlandet er landets største skogfylke med 27 prosent av landets produktive skogareal. Avvirket tømmer for salg utgjorde litt over 3 millioner m³ i 2021, tilsvarende 38 prosent av alt avvirket sagtømmer for salg i Norge samme år. Avvirking av tømmer i Innlandet til sagtømmer har økt med 16 prosent fra 2010 til 2020. Elverum er den kommunen med mest avvirket tømmer (gran) i 2021, tett fulgt av Gjøvik, Ringsaker og Kongsvinger.

I 2020 ble det eksportert 1,2 millioner m³ massevirke til Karlstad i Sverige, tilsvarende 70 prosent av alt massevirke i fylket. Det representerer en dobling i eksporten av massevirke fra 2011, hvor eksporten var på 0,6 millioner tonn m³.

Industri og kraft

Innenfor industrisektoren i Innlandet er det særlig tre næringer som er dominerende - næringsmidler, tre-mekanisk industri og den høyteknologiske industrien som omfatter metallvarer, transportmidler og til dels plast. Mens de to førstnevnte næringene er basert på fylkets råvarefortrinn og er spredt lokalisert i alle fylkets 10 regioner, er sistnevnte i større grad lokalisert som en klynge i høykompetansemiljøet rundt Raufoss.

Industrien i Innlandet har etter noen labre år i kjølvannet av finanskrisen i 2008/2009 sett en kraftig verdiskapingsvekst fra 2012 til 2019 på 36 prosent, og også sett en økning i antall sysselsatte med 21 prosent i samme tidsrom. Tallene viser at det særlig er disse *tre store næringene* som har bidratt til verdiskapingsveksten de seneste årene. I denne perioden har det blitt foretatt en god del investeringer i *eksisterende* industri som har gitt grunnlag for knoppskyting og videreutvikling av disse næringene. Investeringene omfatter både satsing på nye og innovative produkter, og omstilling og effektivisering av produksjonsprosesser. Det har ikke vært større investeringer utenfor eksisterende industriklynger, med unntak nyetableringen av møbelfabrikken Vestre i Eidskog.

Et annet kjennetegn ved en del av investeringsprosjektene, og da særlig innenfor treindustrien, er at det satses mot miljø- og klimavennlige produkter. Samtidig ser vi eksempler på vellykkede hjørnesteinsbedrifter lokalisert på mindre steder som ikke er en del av et etablert klyngemiljø eller basert på fylkets råvareressurser. Gode eksempler her er den lille industriklyngen i Skjåk og kjemiprodusenten Mapei i Nord-Odal.

Kraftnæringen i fylket har òg hatt en sterk verdiskapingsvekst de seneste årene, både drevet av gunstige priser og betydelig økning i produksjonskapasiteten. Næringen har de seneste årene registrert rekordhøye investeringer i både nett og produksjon, og tre nye vindparker med en samlet årlig produksjonskapasitet på over 1 TWh har blitt satt i drift. Sysselsettingen i næringen har derimot vært mer eller mindre konstant, da kraftnæringen er svært kapitalintensiv, men i liten grad arbeidsintensiv. Kraftoverskuddet i fylket er på rundt 2,5 TWh, basert på tall fra perioden 2015–2019. Legger man til de nye vind- og vannkraftverkene som har blitt satt i drift etter 2019, kan overskuddet øke med ytterligere 1,2 TWh.

For at industrien i fylket skal vokse videre og skape nye arbeidsplasser, er det helt sentralt at man sikrer og videreutvikler de store etablerte industrimiljøene, der hoveddelen av

investeringene skjer. Dette er næringer hvor fylket har sterke konkurransefortrinn, gjennom enten god råvaretilgang eller høyt kompetansenivå og etablerte klyngemiljøer. Videre har industribedriftene i Innlandet svært gode forutsetninger for å bli viktige bidragsytere i denne grønne industriomstillingen. Innlandet har potensiale innenfor skog- og trenæringen, batteri-verdikjeden og tømmerbasert prosessindustri (bioraffineri). I regjeringens Veikart for et Grønt Industriløft er det staket ut en retning for en grønn industrioftensiv, og staten skal fram mot 2025 bidra med 60 milliarder kroner i risikoavlastning. For at lønnsomme grønne ideer skal kunne realiseres i form av nye investeringer i fabrikker i Innlandet, er det viktig at fylkeskommunen bistår Innlandet-bedriftene med å tiltrekke seg tilstrekkelig med statlige tilskuddsmidler og privat kapital. En økning av næringsrettede midler på fylkesnivå vil også være viktig. Videre må tilgang til råvarer og konkurransedyktige energipriser sikres, og i tillegg er det avgjørende å få på plass en god infrastruktur sammen med en kompetent og relevant arbeidsstyrke.

På den andre siden er det også viktig å legge til rette for annen type industri- og hjørnesteinsbedrifter. Lokale næringsfond, der kommunene ikke er bundet av statlige føringer og dermed står fritt til selv å bestemme hvordan midlene skal brukes, er nyttig her.

For kraftnæringen i fylket er det potensiale for økt produksjonskapasitet, som kan bidra til økt verdiskaping både direkte og gjennom ringvirkninger ved at nye industribedrifter kan etableres. Det er fortsatt noe potensiale for utbedring og opprustning av eksisterende vannkraft, og i Østerdalen samt i Gudbrandsdalen er det ifølge NVE egnede områder for vindkraftproduksjon. For at sistnevnte skal være aktuelt må det derimot være lokal aksept, og i tillegg må det ligge til grunn en forutsetning om at en større del av verdiskapingen i kraft og foredling skal komme lokalsamfunnene til gode. I tillegg har Innlandet gode forutsetninger innenfor bioenergi og fjernvarme, da fylket har god tilgang på restråstoff som skogsflis og trepellets. En forutsetning for at økt energikrevende produksjonskapasitet skal kunne realiseres er oppgradering og styrking av fylkets nettkapasitet, og da særlig i områder der kapasiteten i dag er lav, slik som i deler av Østerdalen.

Vår kartlegging viser at tilskudd fra fylkeskommunen er viktig for bedriftene i tidlige faser ved utvikling av ny produksjonsteknologi eller nye produkter, men at den i mindre grad kan bistå i fasen fra forskning og konsept til pilotproduksjon, demoanlegg og kommersialisering, det som ofte kalles «*Dødens dal*». I denne fasen er næringslivet helt avhengig av privat kapital eller statlige tilskuddsmidler. En svært viktig oppgave for fylkeskommunen de kommende årene vil derfor være påvirkningsarbeid overfor sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelige statlige tilskudd slik at grønne industrifabrikker og fornying av produksjonsapparatet på gårdsbrukene skal kunne realiseres. Et annet moment som vil være viktig de neste årene, og da særlig for å dreie privat kapital mot grønne investeringer, er EUs taksonomi, som riktig innført kan gi nye muligheter for å utvikle Innlandets grønne næringsliv.

Del 1. Status for vareproduksjonen i Innlandet i dag

Illustrasjoner: Wikipedia, Nibio (Lars Sadnved Dalen) & Nibio (Anna Rehnberg)

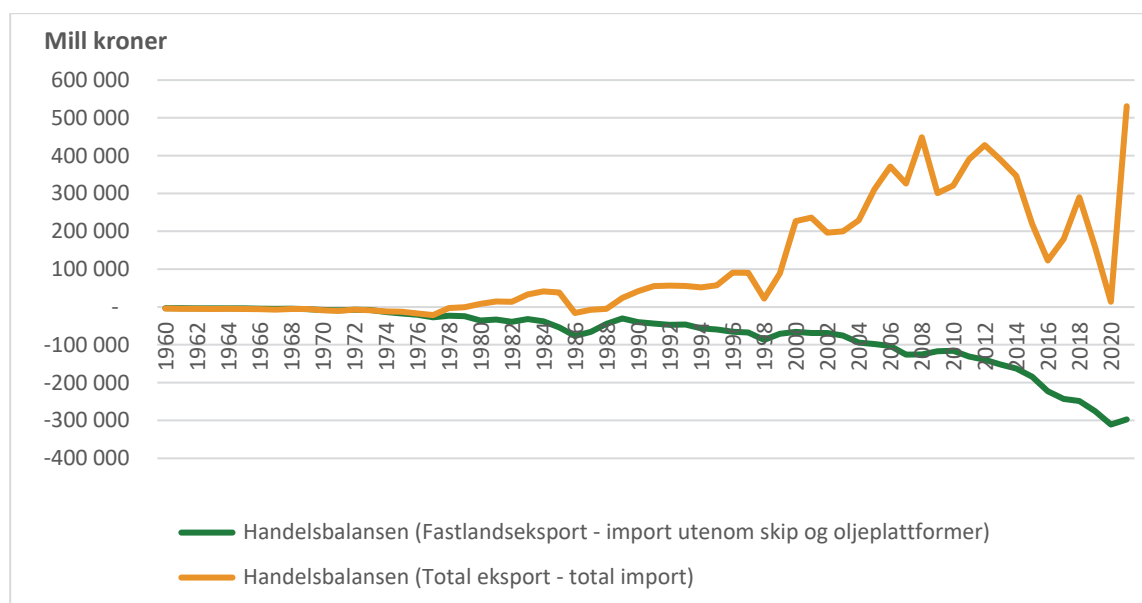
1 Vareproduksjon i Innlandet

1.1 Vareproduksjon i et makroperspektiv

Innlandet er et fylke med et vareproduserende næringsliv med basis i jord- og skogbrukets verdikjeder, samt en god industribase basert på lettmetall, industrikompetanse og sterk humankapital med utgangspunkt i forsvarsindustrien på Raufoss. Fylket har begrenset oljeeksponering og er samtidig svært avhengig av at primærnæringsverdikjedene fungerer godt. Fylket er derfor ekstra utsatt når det går særlig godt for energiproduksjonen av olje og gass på sokkelen, samtidig som det satses friskt på ny industri ved kyst og hav knyttet til havvind, hydrogen, karbonlagring, og nå etter hvert batterifabrikker. Det er lite leverandørindustri i Innlandet sammenlignet med andre fylker som opplever en sterk ringvirkningseffekt av etterspørselen fra sokkelen.

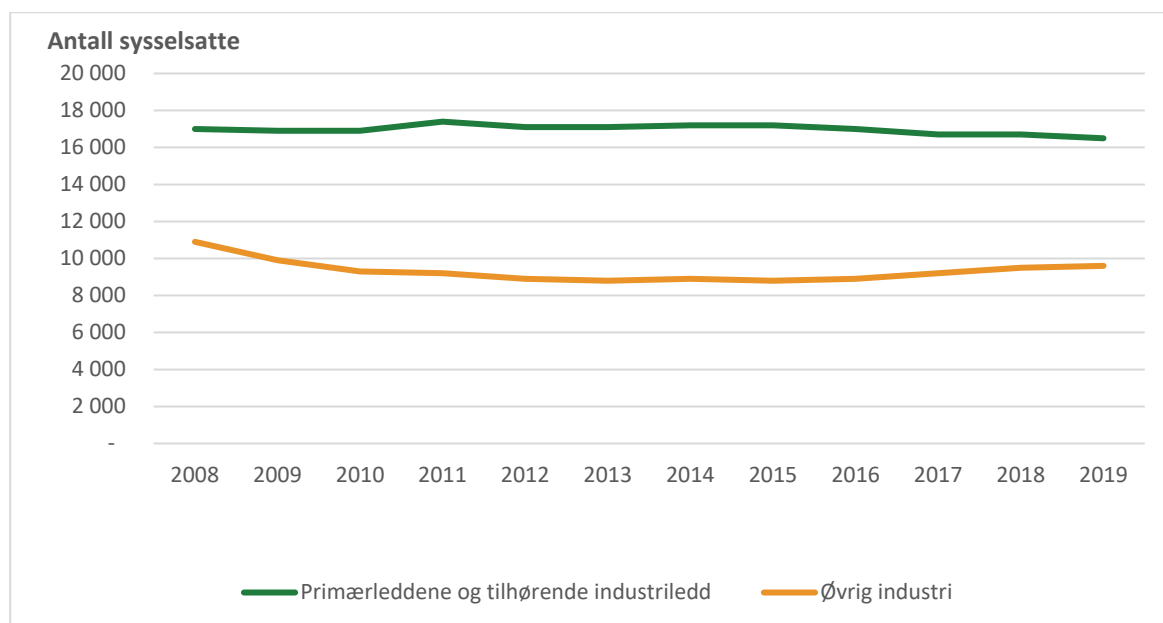
Dette gjør en aktiv politikk for det vareproduserende næringslivet særlig viktig, både for å balansere ut ujevn utvikling innenfor Norge som helhet og fordi det langsiktige målet er å øke omstillingen i Norge slik at fastlandets utvikling balanseres ut i forhold til petroleumindustrien. En tilleggsdimensjon er at Fastlands-Norge for tiden er i ferd med å miste sin konkurransefordel med konkurransedyktige priser på fornybar kraft. Dette øker ytterligere behovet for politikk og tiltak for å styrke de eksisterende verdikjedene, og for å sikre knoppskyting fra ulike næringsklynger. Det kan også dukke opp krav om mer politikk og kompenserende tiltak for å veie opp for vesentlige endringer i rammebetingelsene.

Figur 1.1 Utviklingen i varehandelsbalansen for Fastlands-Norge i mill. kroner. 1960–2021. Kilde: SSB

Ifølge fylkesfordelt nasjonalregnskap for 2019 har Innlandet fylke 16 600 arbeidsplasser i industrien totalt. Tar man ut næringsmiddelindustri og tre-mekanisk industri, er det 9 600 sysselsatte igjen i de øvrige industrinæringene. Legger vi sammen næringsmiddel- og tre-mekanisk industri, samt begge primærledd, får vi 16 500 årsverk. Det innebærer at sysselsettingen knyttet til landbruk og tilhørende industri ligger på et betydelig høyere nivå sammenlignet med øvrige industriarbeidsplasser.

Figur 1.2 Sysselsetting i primærledd samt tilhørende industri, og øvrig industri i Innlandet. Kilde: SSB

Videre blir det viktig å snu fallende trender i areal- og bruksutviklingen i jordbruket for å sikre råvaregrunnlaget over tid, og sysselsetting i både primærleddet og sekundærleddet. Høy foredlingsgrad og store volumer i industrien har gjort at sekundærleddet hittil har opprettholdt sysselsettingen, i motsetning til i primærleddet. For skogbruket er utfordringen motsatt. Her er det nok råvare, men fallende foredling på nasjonalt nivå. Det trengs en industristrategi for å revitalisere norsk skogindustri, dvs. sikre norsk eierskap til dagens aktivitet og øke denne.

Skal jordbruksarealet holdes i drift framover, må det særlig satses på drøvtyggerholdet i grasregionene, spesielt deler av Gudbrandsdalen, Østerdalen og Valdres. Overgangen til løsdrift er særlig krevende for storfeholdet, for de små og mellomstore brukene som ikke har ledig melkekvote eller tilgang på mer areal. De små og mellomstore kornbrukene må også sikres midler til fornyelse slik at mer marginalt kornareal blir opprettholdt.

Spørsmålet er hvorvidt det igjen vil bli stilt midler til rådighet for de nødvendige grunninvesteringene til sikring av driften for en ny generasjon, slik at Norge kan ha levende bygder, åpent kulturlandskap og et aktivt og omfattende jordbruk og næringsmiddelindustri framover. Næringsmiddelindustrien er med sin høye sysselsettingsgrad en særlig viktig del av industrien i Innlandet.

Kampen om kapitalen og overgangen til bioøkonomien

I Norge er oljesektoren større enn noen gang, men framover er utsiktene mer uvisse idet EUs overgang til fornybar energi kommer stadig nærmere. En høy oljepris har gitt høye investeringer og tiltrukket seg annen arbeidskraft til oljesektoren i stadig stor grad, samtidig som den har svekket det politiske miljøets fokus på øvrig norsk næringsliv. FNs bærekraftsmål, EUs klimapolitikk og internasjonale avtaler som Kyoto-avtalen, innebærer at det framover ligger godt til rette for å styrke satsingen på fastlandsindustrien blant annet basert på jord- og skogbruk, noe som bør følges av et sterkere norsk eierskap til produksjonen. Dette avspeiles av regjeringens *Veikart for Grønt Industriløft*, hvor staten blant annet skal bidra med 60 milliarder kroner i risikoavlastning fram mot 2025 for å realisere omstillingen til grønn industri.

Tidligere har en måte å legge til rette for industri på vært å bedre samferdselen, men nå er mange forbedringer gjennomført på riksveinettet, ikke minst på Østlandet. Det er neppe videre satsing på samferdsel som vil være utløsende for industriell vekst, selv om forbedringer må skje fortløpende og i økende grad på fylkesveinettet.

Norge trenger en revitalisering av fastlandsøkonomien parallelt med økt fokus på fornybar energi og generell styrking av bioøkonomien. Bioøkonomien er definert som bærekraftig produksjon og omdannelse av biomasse til mat-, helse- og fiberprodukter til industrielle produkter og energi. Denne rapporten handler ikke minst om dette, og påviser at bioøkonomien er en vital og viktig del av Innlandets næringsliv. En styrking av sektoren er både nødvendig og mulig dersom Norge skal greie overgangen til fornybar- og lavkarbonsamfunnet. Legges det gode strategier, representerer skog, jord og hav kilder til ny vekst for Norge.

Opptopping av jordbruket i oljealderens barndom

Norge er, vel en generasjon etter opptappingsvedtaket da oljen ble innfasert, snart tilbake til det samme utgangspunktet for norsk matproduksjon som i 1975.

Norges importavhengighet av mat er en utfordring for samfunnet som helhet. Norge er avhengig av areal og produksjon i utlandet for å fø egen befolkning. De siste offisielle tallene viser en selvforsyningsgrad på 45-46 prosent. Justert for fôrimport kryper den under 40 prosent. Importen av jordbruksvarer er sterkt økende og nådde 60 milliarder kroner i 2021, mens eksporten er stabil på en tiendedel av dette nivået. Det innebærer også at hjemmemarkedsandelen til norsk næringsmiddelindustri har falt til under 80 prosent fra å ha vært godt oppe på 80-tallet for bare få år siden. Dessuten gror norsk utmark igjen, og det er store utfordringer med å holde areal i drift i ulike regioner i Innlandet.

Dette kan bli en utfordring over tid når verden for andre gang etter tusenårsskiftet opplever en ny periode med høye matpriser og usikkerhet om framtidens prisnivå og global forsyningssikkerhet.

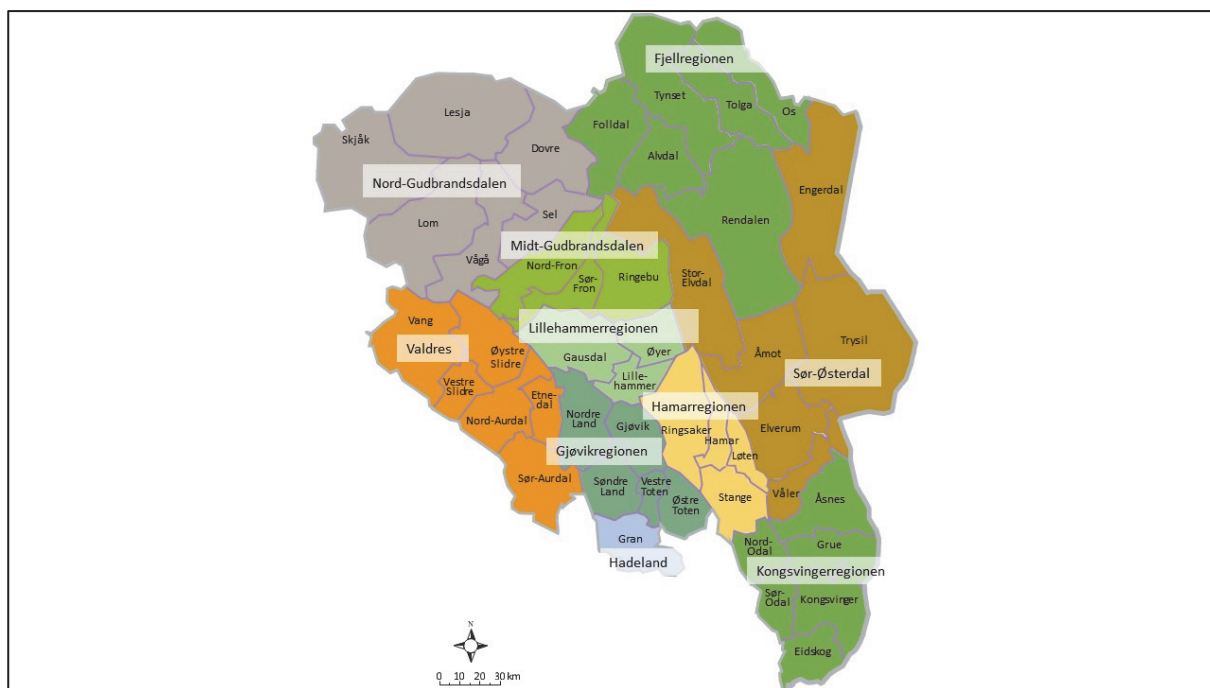
Både for landet totalt sett og Innlandet som fylke er det nå ved oljealderens nedtrapping like viktig som ved oljealderens opptopping at det satses på jordbruket for å sikre produksjonsapparatet for en ny generasjon der Fastlandet igjen skal spille en større rolle i

økonomien, og der vareproduksjonen på Fastlandet igjen skal øke for å øke selvforsyningsgraden av nødvendighetsgoder som mat, klær, medisiner og energi.

1.2 Vareproduksjonens andel av verdiskapingen i Innlandet

Innlandet fylke ble etablert 1. januar 2020, og består av de gamle fylkene Oppland og Hedmark, med unntak av kommunene Jevnaker og Lunner som gikk inn i Viken fylke samme år. I denne rapporten er tallene basert på de gamle fylkesinndelingene dersom ikke annet er spesifisert.

Figur 1.3. Kart over Innlandets 10 regioner i 2022. Kilde: Kartverket

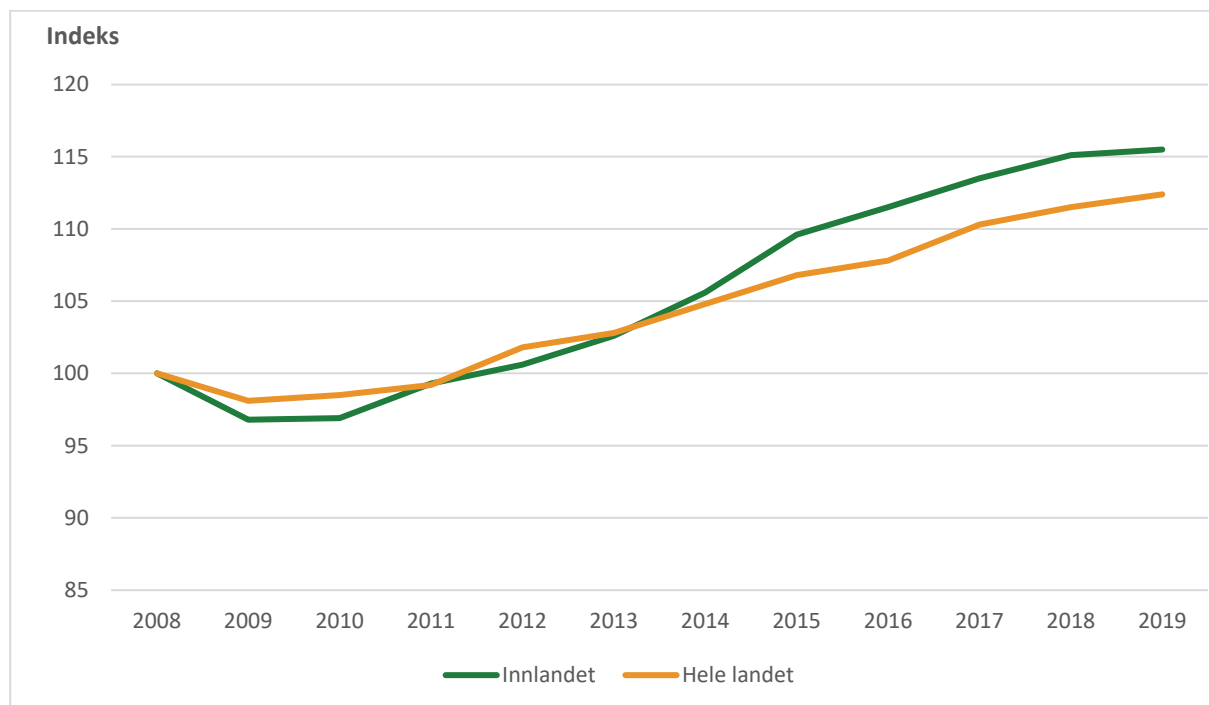

Verdiskaping i Innlandet målt som bruttoprodukt i løpende priser utgjorde 151 milliarder kroner i 2019. Med dette stod Innlandet for rundt 5,5 prosent av Norges samlede verdiskaping (BNP). Ser man på bruttoproduktet i forhold til sysselsettingen, var verdiskaping per sysselsatt 805 960 kroner. Sammenlignet med året før økte verdiskapingen i Innlandet i 2019 med over 3 prosent, og som figur 1.4 viser, har Innlandet hatt en høyere verdiskapingsvekst enn landsgjennomsnittet de seneste årene.

På den andre siden viser figur 1.5 at Innlandet er lavt rangert når man ser på verdiskaping per sysselsatt. På topp finner vi blant annet Oslo grunnet en høy andel av finans- og bankinstitusjoner, samt Rogaland og Vestlandet hvor maritime og oljerelaterte næringer er dominerende. Figuren kan gi et noe skjevt bilde av næringslivet i Innlandet da verdiskapingen

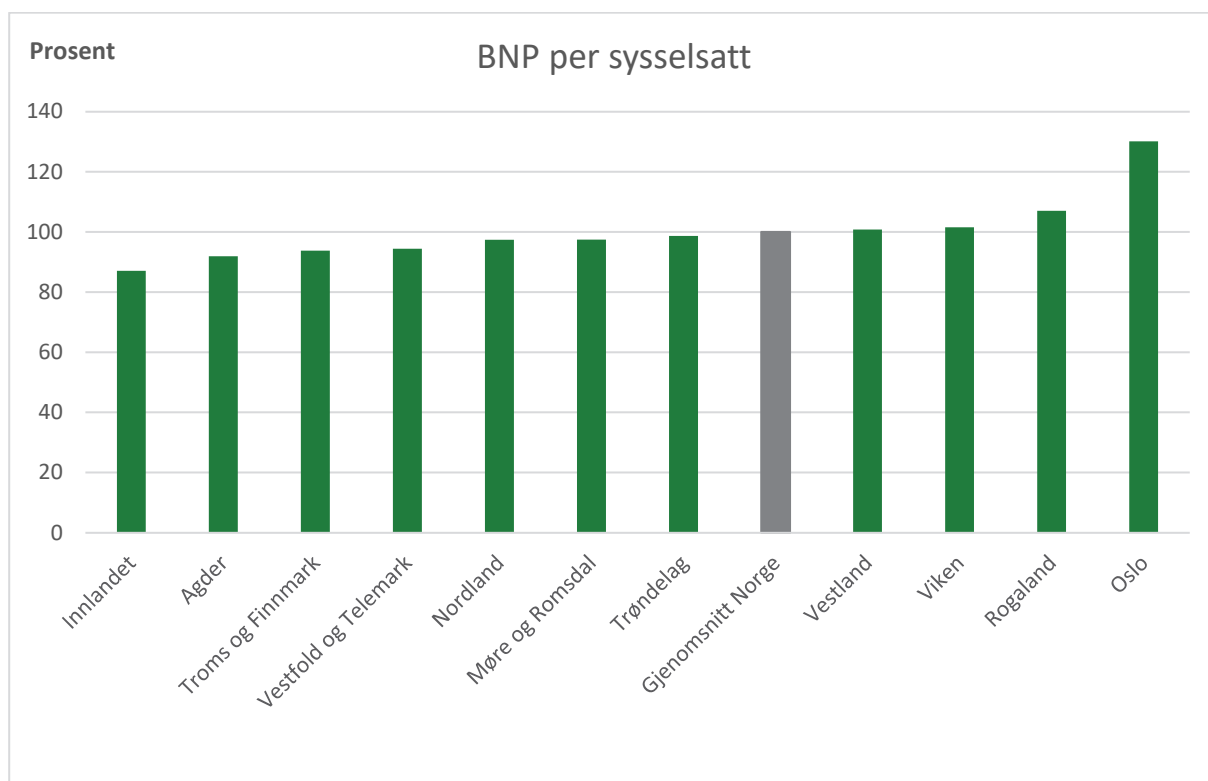
er den eneste parameteren som er lagt til grunn, men samtidig fremhever figuren også de særskilte utfordringene fylket har ved å være landets eneste fylke uten kysttilgang.

Figur 1. 4 Verdiskapingsvekst Innlandet og hele landet. 2008–2019. Kilde: SSB

Verdiskaping er her gitt ved bruttoproduktet i basisverdi. SSB definerer dette som økonomisk merverdi opptjent gjennom innenlands produksjonsaktivitet i en næring eller sektor (eller totalt for alle næringer/sektorer), avledet og definert som produksjon minus produktinnsats. Bruttoprodukt publiseres i basisverdi, dvs. at produktsubsidier er inkludert, men ikke merverdiavgift eller andre produktskatter. Se *Begreper i Nasjonalregnskapet* for nærmere forklaring.

Figur 1.5 Verdiskaping per sysselsatt i 2019. Kilde: SSB

Vareproduksjonen i Innlandet, herunder jord- og skogbruk, industri og kraftforsyning, hadde en verdiskaping på 24,7 milliarder kroner i 2019, og stod dermed for over 16 prosent av den totale verdiskapingen. Ser man vekk fra offentlig forvaltning, utgjorde disse fire næringene omtrent en fjerdedel av den totale verdiskapingen i fylket, mens servicenæringene (herunder varehandel, reiseliv, finansieringsvirksomhet m.m.) sammen med bygg- og anleggsvirksomhet hovedsakelig stod for de øvrige 75 prosentene. Tilsvarende tall på landsbasis viser en verdiskapingsandel på 13 prosent for vareproduksjon, noe som indikerer at viktigheten av disse fire næringene er relativt sett større i Innlandet enn i andre deler av landet. Næringene hadde en verdiskapingsvekst på 4,2 prosent i 2019 sammenlignet med året før, drevet særlig av økt verdiskaping i industrien.

Vareproduksjon omfatter i denne rapporten næringene jordbruk inklusive tjenester, skogbruk inklusive tjenester, industri og kraftforsyning. Næringsdefinisjonene i rapporten tar utgangspunktet i SSBs næringsgruppering SN2007.

Det var 187 400 sysselsatte i Innlandet fylke i 2019. Av disse jobbet 27 300 innenfor vareproduksjonen, noe som tilsvarer en sysselsettingsandel på 15 prosent. Det er særlig industrien og jordbruket som har en høy sysselsettingsgrad, med henholdsvis 16 600 og 7 500 sysselsatte. Virksomhetene innenfor disse næringene hadde en omsetning på totalt 71

milliarder kroner i 2019, og stod dermed for 29 prosent av omsetningsverdien i fylket, når man holder offentlig forvaltning utenfor.

Tabell 1.1 Verdiskaping og sysselsetting i Innlandet i 2019. Kilde: SSB

	Omsetning mill. kroner	Verdiskaping mill. kroner	Sysselsatte
Totalt for næringer	241 825*	151 037	187 400
Jordbruk og jordbrukstjenester	11 222	2 824	7 500
Skogbruk og skogsbrukstjenester	3 489	2 897	2 000
Industri	48 357	13 316	16 600
Kraftforsyning	7 956	5 635	1 200
Total vareproduksjon	71 024	24 672	27 300

*Total omsetning er fratrasket offentlig forvaltning.

I de neste kapitlene går vi nærmere inn på de ulike næringene innenfor vareproduksjonen for å kartlegge status per i dag, og for å belyse hvordan utviklingen har vært over tid. Vi ønsker også å drøfte hvilke faktorer og drivere som er sentrale for de ulike næringene.

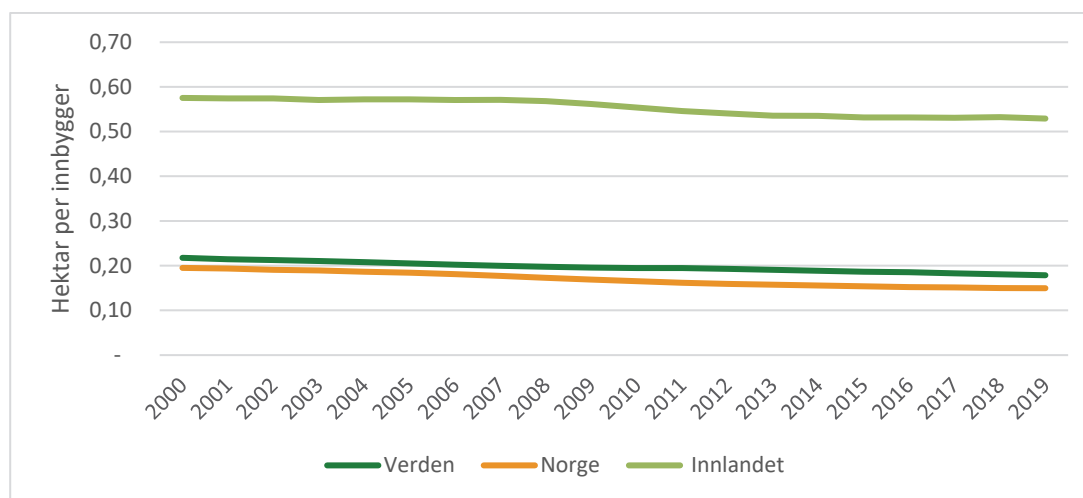
2 Landbruk i Innlandet

Klimaendringene gjør kloden varmere, og det blir vanskeligere å dyrke mat mange steder i verden. I 2022 opplevde land i Europa den varmeste sommeren som noensinne er målt ifølge EUs klimaovervåkingsorgan Copernicus Climate Change Service (C3S). Den ekstreme varmen påvirket produksjonen av mais, soyabønner, solsikkeolje og oliven negativt. I tillegg førte varmen til at kvaliteten på grovfôret ble dårligere, og tilgangen på gras ble redusert¹. EU forventer derfor et fall i melkeproduksjonen på 0,5 prosent i 2023. I Norge kan vi vise til tørkesommeren 2018, hvor verdiskapingen i jordbruket i Innlandet falt med 20 prosent fra året før.

Energikrisen i 2021-2022 med prishopp på viktige innsatsfaktorer i jordbruket påvirker sektoren mye. Jordbruket er energiintensivt fordi sektoren bruker energi direkte via bensin og diesel til drift av maskiner, og gjennom bruk av mineralgjødsel, plantevernmidler, plast, slitedeler m.m. Energi utgjør også en stor andel av kostnaden til lagring, videreforedling og distribusjon av matvarer. Økende priser på innsatsfaktorene i jordbruket, særlig energiprisene, har ført til stigende matvarepriser internasjonalt, og tallet på mennesker som er berørt av sult i verden, har økt (Verdens helseorganisasjon, WHO).

Globalt, i Norge og i Innlandet har antall hektar dyrka mark per person falt. I perioden 2000 til 2019 har jordbruksareal per innbygger falt med 18 prosent globalt, 23 prosent i Norge og 8 prosent i Innlandet. Det har også blitt færre bønder både lokalt, nasjonalt og globalt, men matproduksjonen har fortsatt å øke.

Figur 2.1 Utvikling i jordbruksareal per innbygger i Norge og verden. Kilde: SSB og Verdensbanken

¹ https://agriculture.ec.europa.eu/news/short-term-outlook-report-eu-agricultural-markets-remain-stable-despite-russian-invasion-ukraine-2022-10-05_en Lest 15.11.2022

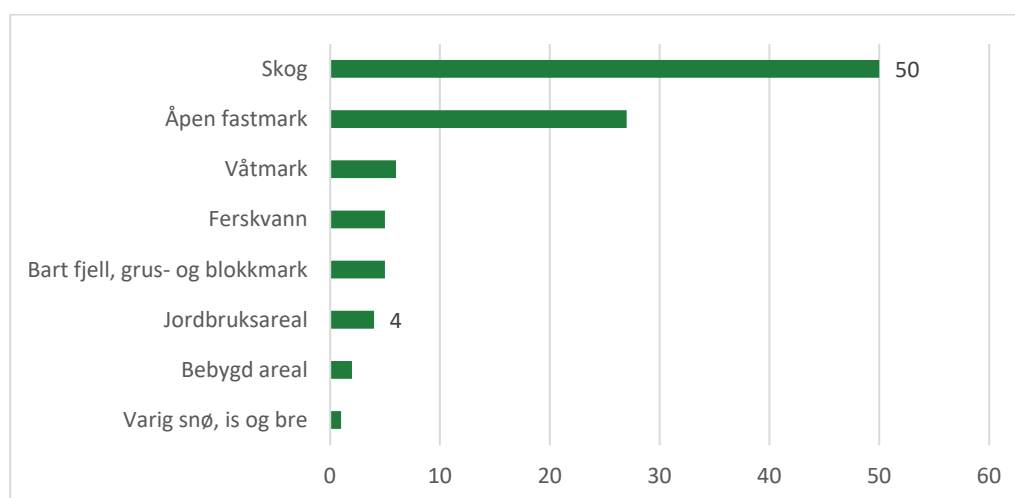
Innlandet står for 24 prosent av maten i landet. Innlandet produserte 27 prosent av alt kornet, 53 prosent av all potet, 17 prosent av melka og 19 prosent av alt kjøttet i Norge i 2020.

Tabell 2.1 Matproduksjon i Innlandet i 2020 målt i tonn (melkevolumet er i liter, men er regnet som at én liter melk er tilnærmet lik ett kilo melk). Kilde: Resultatkontrollen 2022

Resultatkontrollen (i tonn)			
	Innlandet	Norge	Innlandets andel
Korn	357 500	1 311 300	27 %
Poteter	189 900	361 300	53 %
Melk	249 500	1 496 900	17 %
Storfe	17 801	85 295	21 %
Svin	28 009	131 692	21 %
Sau og lam	4 401	24 561	18 %
Fjørfe	17 422	107 038	16 %
Egg	9 951	73 080	14 %
Totalt	874 484	3 591 166	24 %

Innlandet fylke er 52 590 km² stort. Arealet består av 50 prosent skog, 4 prosent jordbruksareal og 46 prosent våtmark, ferskvann, bart fjell og åpen fastmark. Mye av arealet i både skog og åpen fastmark egner seg til beite, og dermed matproduksjon. Gamle Hedmark fylke har 24 469 km² tilgjengelig utmarksbeiteareal, av dette er 10 907 km² nyttbart beiteareal (NIBIO, 2021). Gamle Oppland har tilgjengelig 19 059 km² utmarksbeiteareal, og av dette er 10 878 km² nyttbart beite (ibid.). Beiteareal er en stor og viktig ressurs for matvaresikkerhet i Norge.

Figur 2.2 Arealbruk i Innlandet. Kilde: SSB

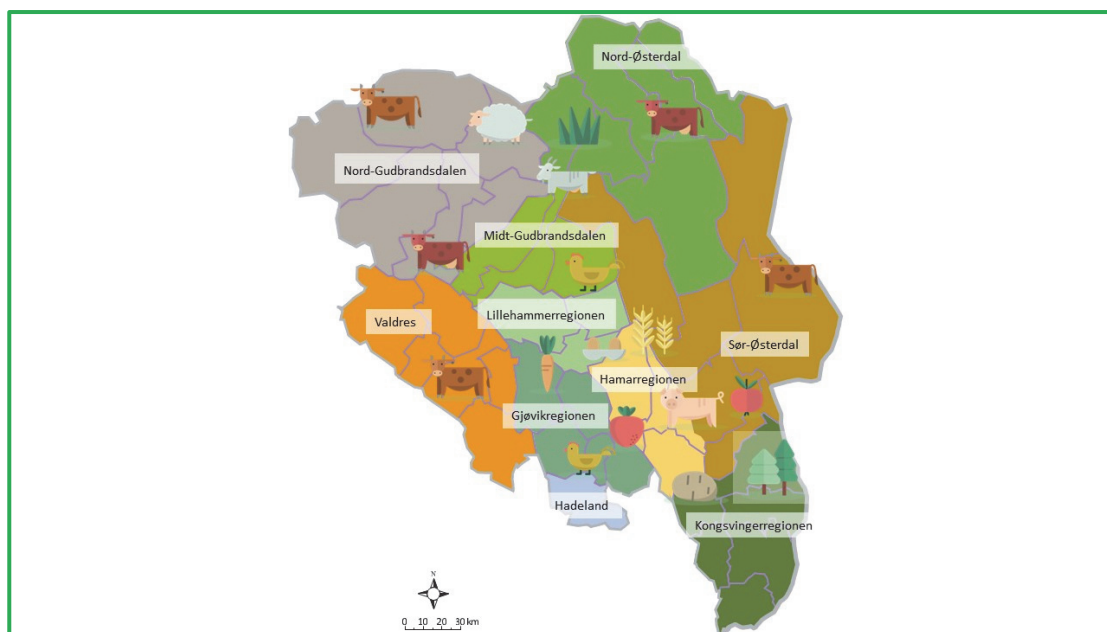
2.1 Jordbruk

Innlandet er et stort kornfylke og har godt arealgrunnlag for potet, frukt og grønnsaker. Innlandet har 49 prosent av Norges potetareal og 24 prosent av Norges kornareal. Det er 34 prosent av arealet i Innlandet som går til korndyrking og 62 prosent som går til grovfôrproduksjon.

Det er mest jordbruksareal i drift i de tre store regionene Hamar, Gjøvik og Kongsvinger. De tre regionene har tilsammen 50 prosent av jordbruksarealet i drift i fylket. Da er ikke beitemarka medregnet.

Figur 2.3 er en illustrasjon av hvor de ulike hovedproduksjonene i fylket ligger. F.eks. er det korn og potet på flatbygdene rundt Mjøsa, og melk og kjøtt i fjellbygdene i Valdres, Nord-Østerdal, Sør-Østerdal og Nord-Gudbrandsdal. Mest skog er det i Kongsvinger-traktene, mens kylling og svin er det litt av over alt.

Figur 2.3 Landbruksproduksjon i de 10 regionene i Innlandet fylke: Kilde: AgriAnalyse og Kartverket

Totalt jordbruksareal i drift i Innlandet har gått ned med 2 prosent fra 2010 til 2020, noe som er en litt større prosentvis nedgang enn i landet som helhet. Nedgangen i areal er størst i Valdres, med en nedgang på 7 prosent, tilsvarende 10 541 dekar.

Tabell 2.2 Jordbruksareal i drift i Innlandet fordelt på regioner 2010–2020. Kilde: SSB

Regionene i Innlandet	Jordbruksareal		Endring		
	2010	2020	Prosent		Dekar
Hamar	361 364	365 062	1,0 %		3 698
Kongsvinger	334 144	327 329	-2,0 %	-	6 815
Gjøvik	305 321	303 521	-0,6 %	-	1 800
Nord-Østerdal	204 283	208 621	2,1 %		4 338
Nord-Gudbrandsdal	193 243	188 376	-2,5 %	-	4 867
Sør-Østerdal	156 660	152 543	-2,6 %	-	4 117
Valdres	151 624	141 083	-7,0 %	-	10 541
Lillehammer	133 657	127 600	-4,5 %	-	6 057
Midt-Gudbrandsdal	127 204	125 459	-1,4 %	-	1 745
Hadeland¹	72 997	71 533	-2,0 %	-	1 464
Innlandet	2 040 497	2 011 127	-1,4 %	-	29 370
Norge	10 059 857	9 859 618	-2,0 %	-	200 239

¹Hadeland består av Gran kommune.

Dalførene har mindre av arealet, men flere av gårdsbrukene. F.eks. har Nord-Gudbrandsdal 12 prosent av gårdsbrukene, men kun 9 prosent av arealet. Tabell 2.3 viser at Gjøvik-regionen har flest gårdsbruk, med 1104, dvs. 16 prosent av totalt antall gårdsbruk i Innlandet i 2020. Nedgangen i antall gårdsbruk i drift er størst i Kongsvinger, med en nedgang på 275 bruk fra 2010 til 2020, mens prosentvis er nedgangen størst i Sør-Østerdal, med 28,1 prosent nedgang.

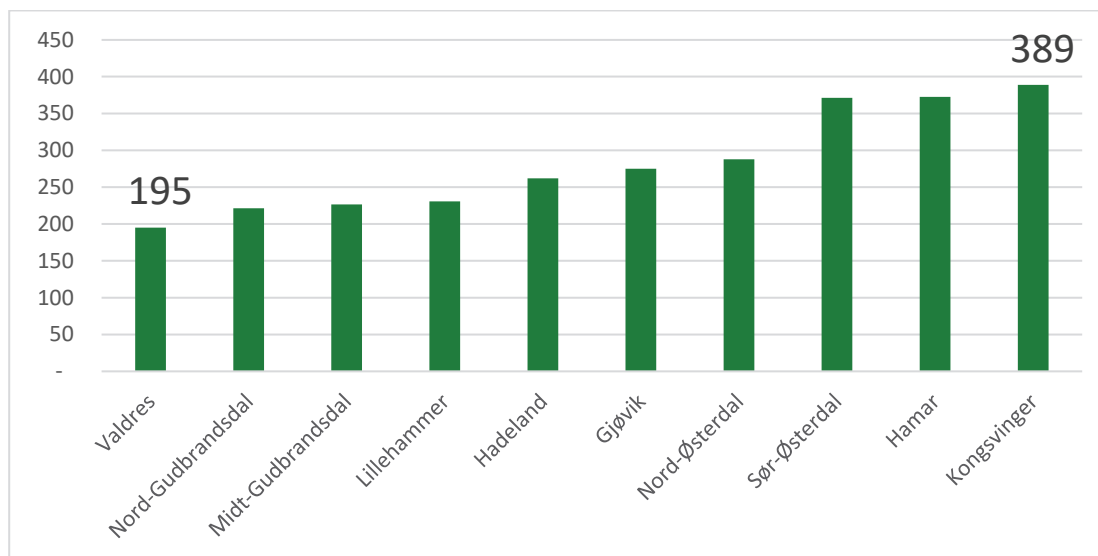
Tabell 2.3 Antall gårdsbruk i regionene i Innlandet (Hadeland er kun en kommune i 2010 og 2020 i tabellen). Kilde: SSB

Regionene i Innlandet	Antall gårdsbruk		Endring		
	2010	2020	prosent		antall
Hadeland	307	273	-11,1 %	-	34
Sør-Østerdal	572	411	-28,1 %	-	161
Lillehammer	702	553	-21,2 %	-	149
Midt-Gudbrandsdal	671	554	-17,4 %	-	117
Valdres	902	723	-19,8 %	-	179
Nord-Østerdal	887	725	-18,3 %	-	162
Kongsvinger	1 117	842	-24,6 %	-	275
Nord-Gudbrandsdal	1 073	851	-20,7 %	-	222
Hamar	1 173	980	-16,5 %	-	193
Gjøvik	1 305	1 104	-15,4 %	-	201
Innlandet	8 709	7 016	-19,4 %	-	1 693
Norge	46 624	38 713	-17,0 %	-	7 911

Gårdsbrukene i Innlandet har økt i gjennomsnittsstørrelse over tid, og de er i gjennomsnitt større i antall dekar per gårdsbruk enn i landet som helhet. I 1979 var gjennomsnittsstørrelsen

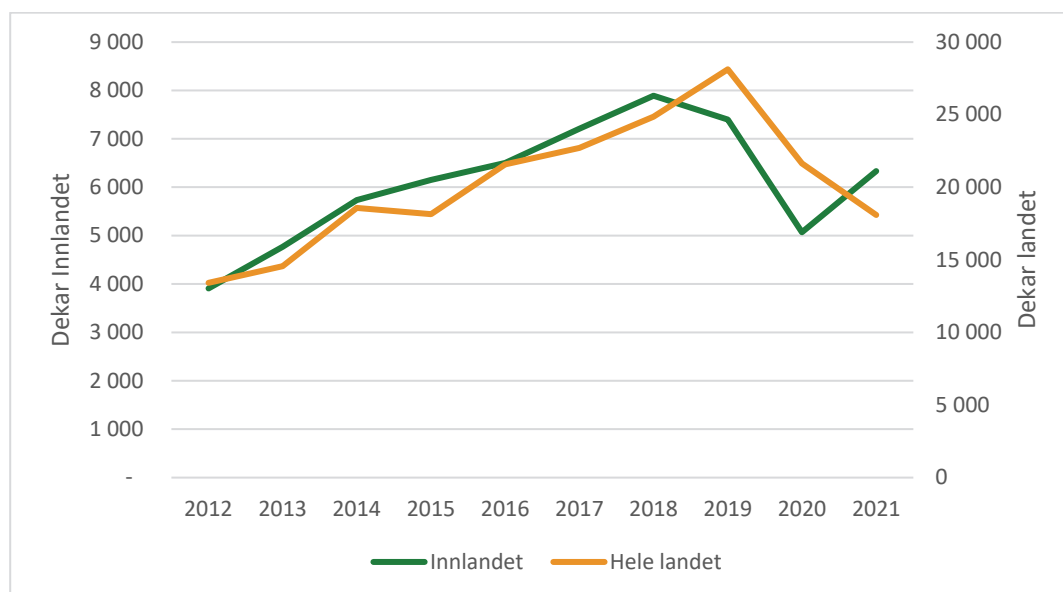
på gårdsbruket 87 dekar, og det var totalt 15 820 bruk i Innlandet. I 1989 var gjennomsnittsbruket økt til 104 dekar. I år 2000 var gjennomsnittsstørrelsen på et gårdsbruk i Innlandet 179 dekar mot 161 dekar per bruk i Norge totalt. I 2021 har forskjellene økt enda mer, og gjennomsnittlig antall dekar per bruk i Innlandet er 302, mens i Norge som helhet er tallet 268 dekar per bruk. Det er i Hamar, Kongsvinger og i Sør-Østerdal at gjennomsnittsstørrelsen på gårdsbrukene er høyest, med over 370 dekar per bruk i snitt.

Figur 2.4 Gjennomsnittsstørrelse i dekar per gårdsbruk i de ti regionene i Innlandet i 2021. Kilde: SSB og AgriAnalyse

Det er kommunene som godkjenner areal for nydyrking. Utviklingen i Innlandet ser ut til å følge utviklingen nasjonalt med hensyn på areal til nydyrking, med unntak av år 2020 hvor nydyrking tok seg opp i Innlandet. Det gjenstår å se om dette er et tegn på optimisme, en forbigående økning eller om det rett og slett dreier seg om omdisponering av areal.

Figur 2.5 Nydyrking i dekar i Innlandet og i Norge fra 2012 til 2021. Kilde: SSB

Tabell 2.4 viser omdisponering av dyrka jord og dyrkbar jord i Norge og i Innlandet fylke i dekar. Tabellen viser også Innlandet fylkes andel av totalen. I 2021 ble det omdisponert 4 801 dekar dyrka mark til andre formål i landet, og 1 620 dekar lå da i Innlandet fylke; det utgjorde 34 prosent. Andelen dyrkbar jord som er omdisponert til andre formål, var i 2021 på 20 prosent. Det er en økning i omdisponering av dyrka mark og en nedgang i omdisponering av dyrkbar mark i Innlandet fra 2015 til 2021.

Tabell 2.4 Omdisponering av dyrka og dyrkbar mark i Norge og i Innlandet fylker, i dekar. Kilde: SSB

	Omdisponering av dyrka jord til andre formål enn landbruk (dekar)				Omdisponering av dyrkbar jord til andre formål enn landbruk (dekar)			
	2015	2019	2020	2021	2015	2019	2020	2021
Innlandet	781	355	873	1 620	1 421	2 751	1 712	546
Totalt	5 290	3 617	4 674	4 801	4 108	4 540	7 354	2 690
Innlandets andel av totalen	15 %	10 %	19 %	34 %	35 %	61 %	23 %	20 %

En oversikt over jordbruksareal som ligger brakk/er ute av drift, viser at det i Innlandet er om lag 6 prosent av jordbruksarealet som er ute av drift, det vil si ikke søkt og fått produksjonstilskudd for.

Tabell 2.5 Jordbruksareal ute av drift i 2020 i dekar. Kilde: NIBIO²

2020-tall							
	AR5	Areal i søknad	Midlertidig ute av drift	Ikke utbetalt driftstilskudd	Utenfor landbrukseiendom	Sum mulig ut av drift	Andel
Landet	9 122 187	8 290 937	34 447	667 730	163 520	831 250	9,1 %
Innlandet	1 915 705	1 792 288	6 520	104 489	18 928	123 417	6,4 %

Utviklingen i bruken av leiejord i jordbruket har skutt fart etter 1970-tallet, og andelen bedrifter som har jordleie forsetter å øke. I 2010 var det 65 prosent av alle jordbruksbedrifter som leide jord, mens det i 2020 er 67 prosent. I Innlandet er andelen gårdsbruk med jordleie litt høyere, 66 prosent i 2010 og 68 prosent i 2020. Andelen leid areal har også økt i både Norge og i Innlandet fra 2010 til 2020, men andelen leiejord er lavere i Innlandet enn i landet som helhet.

Tabell 2.6 Oversikt over jordleie i Norge og i Innlandet i 2010 og 2020. Kilde: SSB

	Heile landet			Innlandet		
	2010	2020	Endring	2010	2020	Endring
Jordbruksbedrifter i alt	46 624	38 713	-17 %	8 709	7 016	-19 %
Jordbruksbedrifter uten jordleie	16 226	12 951	-20 %	2 934	2 255	-23 %
Jordbruksbedrifter med jordleie i alt	30 398	25 762	-15 %	5 775	4 761	-18 %
Jordbruksareal i drift	10 022 740	9 832 231	-2 %	2 035 859	2 006 732	-1 %
Leid jordbruksareal i alt (dekar)	4 184 517	4 585 108	10 %	817 379	890 311	9 %
Leid jordbruksareal per jordbruksbedrift med leie (dekar)	138	178		142	187	
Del av jordbruksareal som er leid (prosent)	42%	47%		40 %	44%	

Beitebruk

Det er sauen som i all hovedsak holder utmarka åpen i Norge. I 2020 var det nesten 50 000 færre sau og lam på beite enn i 2010. Det er størst nedgang i antall sau og lam på beite i Hamar-regionen, mens økningen er størst i Gjøvik-området. Det var flest sau og lam på beite i Nord-Østerdalen, med 63 808 dyr.

² <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/andre-kart/jordbruksareal-som-kan-vaere-ute-av-drift?locationfilter=true> lest 22.09.2022

Tabell 2.7 Antall sau på utmarksbeite fordelt på regioner i Innlandet i 2010 og 2020.
Kilde: SSB

Kommuner	Sau og lam på utmarksbeite		Endring		
	2010	2020		Antall	Prosent
Kongsvinger	4 362	2 157	-	2 205	-50,6 %
Hadeland	7 306	6 096	-	1 210	-16,6 %
Sør-Østerdal	12 302	10 738	-	1 564	-12,7 %
Hamar	30 343	24 264	-	6 079	-20,0 %
Valdres	33 969	32 465	-	1 504	-4,4 %
Lillehammer	34 598	35 996		1 398	4,0 %
Gjøvik	44 663	48 958		4 295	9,6 %
Midt-Gudbrandsdal	53 549	52 233	-	1 316	-2,5 %
Nord-Gudbrandsdal	60 155	61 441		1 286	2,1 %
Nord-Østerdal	69 248	63 808	-	5 440	-7,9 %
Totalt	350 495	338 156	-	12 339	-3,5 %
Landet	1 963 262	1 914 098	-	49 164	-2,5 %

Innlandet er fylket med flest aktive stølsbruk. I 2020 var det 499 gårdsbruk som drev med setring, og 447 setre som var i aktiv drift. Ni av de ti største stølskommunene i Innlandet er i Valdres og Nord-Østerdalen, med Øystre Slidre (50 støler), Nord-Aurdal (39) og Vestre Slidre (36) på topp. Så følger Os som den største stølskommunen i Nord-Østerdalen, med 34 støler, og Alvdal med 33 aktive støler. I disse kommunene varierer prosentandelen melkegårder som bruker stølen, fra 62 prosent i Alvdal til 94 prosent i Øystre Slidre³.

Seterbrukerne har mindre besetninger med melkekyr enn melkeprodusenter ellers, og det er færre stølsbrukere som har lagt om til løsdrift. Kun 29 prosent av landets stølsbrukere har lagt om til løsdrift, mens hos alle landets melkeprodusenter er andelen 40 prosent (Bunger mfl., 2020). I Valdres er det kun 15 prosent av stølsbrukerne som har lagt om til løsdrift. Gårdbrukere med stølsdrift mener at skal de fortsette, må det være lønnsomt å kunne drifte med liten besetning av melkekyr (ibid.).

³ <https://www.statsforvalteren.no/innlandet/landbruk-og-mat/miljotiltak-i-jordbruket/regional-miljoprogram-for-jordbruket/kravet-til-seterdrift-redusert-til-4-uker-for-a-fa-setertilskuddet/> Lest 24.10.2022

Tabell 2.8 Antall aktive seterbruk i Innlandet 2014–2022. Kilde: Statsforvalteren Innlandet

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	prosentvis endring
Kongsvinger	2	2	2	2	2	1	1	-50 %
Gjøvik	17	14	11	14	9	11	10	-44 %
Nord-Gudbrandsdal	59	53	51	50	48	48	47	-19 %
Hamar	12	9	10	11	9	9	10	-15 %
Midt-Gudbrandsdal	68	69	62	61	60	58	55	-18 %
Valdres	197	193	186	181	169	166	156	-21 %
Nord-Østerdalen	157	159	152	149	145	137	127	-19 %
Sør-Gudbrandsdal	29	27	27	24	25	26	22	-27 %
Sør-Østerdal	14	15	16	16	14	15	16	13 %
Hadeland	3	3	3	3	2	2	2	-50 %
Totalt	558	544	520	511	483	473	446	-20 %

Svineproduksjonen er en stor avtaker av førkorn og dermed en viktig aktør for å opprettholde kornproduksjonen i Innlandet. Svinenæringen har et etterslep i investeringer, blant annet som følge av den usikre markedssituasjonen for svinekjøtt og konkurranse fra grensehandelen. I en undersøkelse utført av Norsvin viser det seg at svinebøndene i tidligere Oppland fylke mener at 50 prosent av svinebøndene vil være ute av drift innen 2032, og svinebøndene i tidligere Hedmark fylke mener det vil bli en 15 prosent reduksjon innen 2032. Det har vært et stort etterslep i investeringer i svinenæringen de siste 10–15 årene. Også svinenæringen sliter med lønnsomheten for de små brukene, og det er mange små bruk som bidrar til å opprettholde en desentralisert verdikjede for matproduksjon. Svinebønder er en viktig faktor for å kunne opprettholde en desentralisert slakteri- og videreforedlingsindustri.

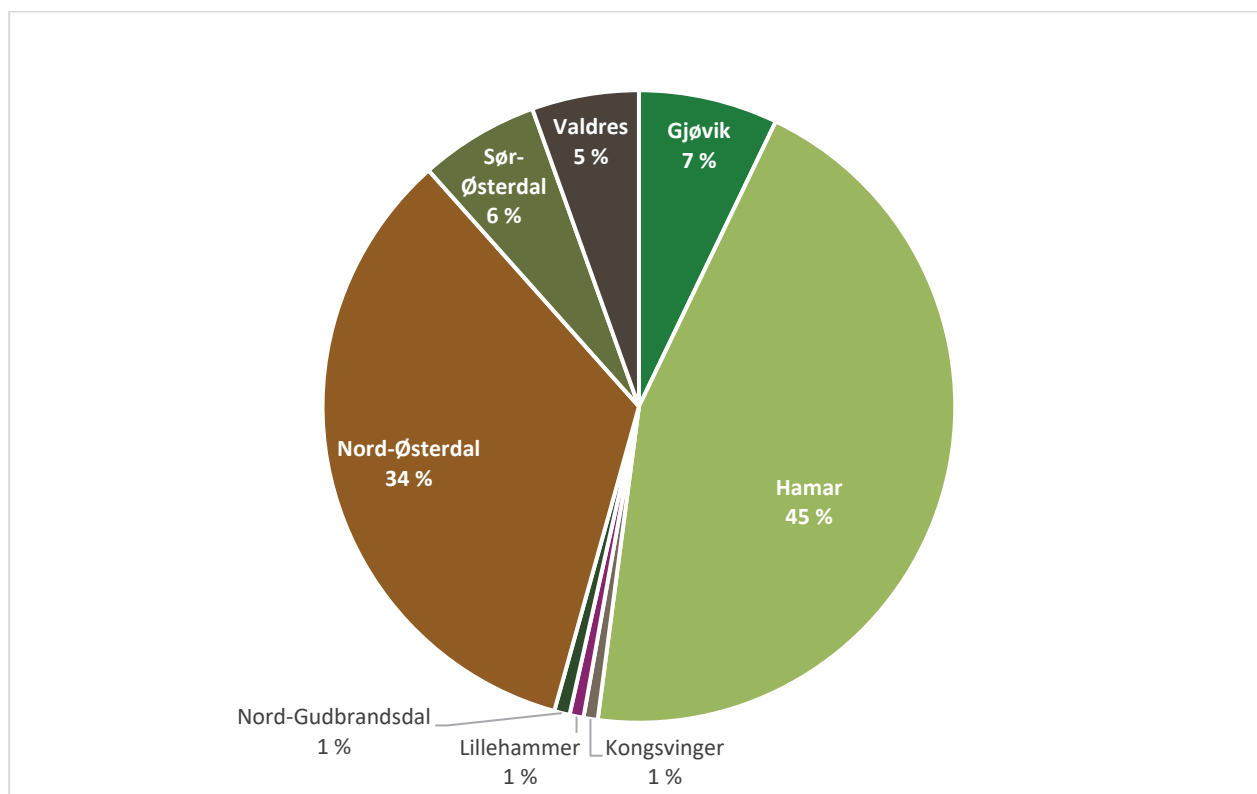
Innlandet har potensial for økt produksjon av frukt og grønnsaker. Klimaendringene har gitt i gjennomsnitt 2 uker lengre vekstsesong i Norge⁴, men dagens tollvern er tilpasset gammel vekstsesong. Her er det et potensial for å foreta endringer som kan gi økt lønnsomhet for norsk produksjon.

2.2 Økologisk produksjon

Innlandet har 63 267 dekar økologisk areal, inklusive areal i karens. Fylket har 1 378 økologiske melkekyr og 647 økologiske ammekyr. Det er 34 prosent av alle økologiske melkekyr som holder til i Nord-Østerdalen, og som sogner til Rørosmeieriet i Trøndelag. Røros meieriet har ca. 45 ansatte og foredler ca. 16 millioner liter økologisk mjølk fra blant annet Alvdal og resten av regionen.

⁴ <https://nibio.no/tema/jord/jordkartlegging/jordsmonnkart/statistikk-for-vekstsesongen-i-perioden-1981--2015-copy?locationfilter=true> Lest 14.12.2022

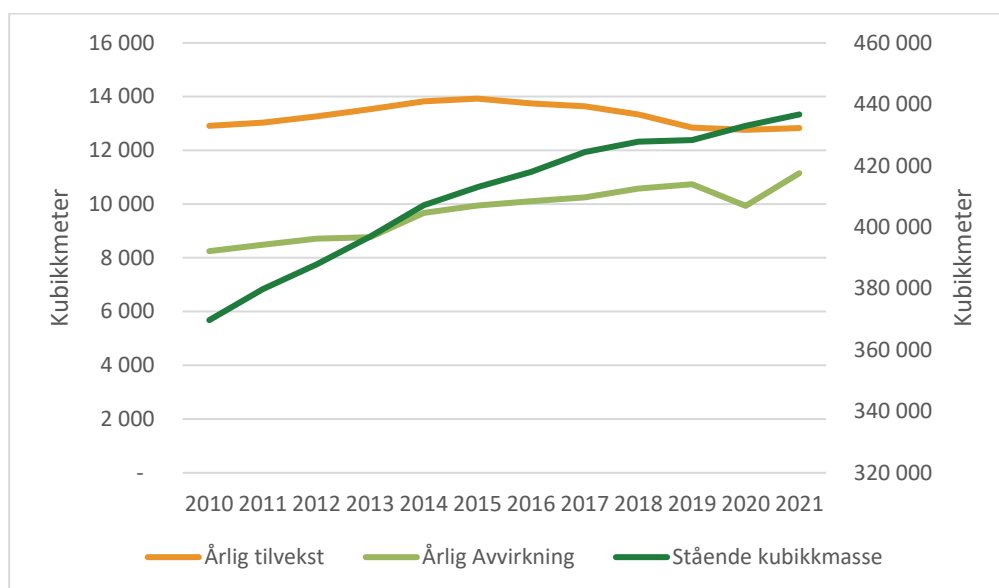
Figur 2.6 Fordeling av økologiske melkekyr på regioner i Innlandet i 2021. Kilde: produksjonsstatistikken.

2.3 Skogbruk

Den årlige tilveksten i norske skoger øker. I 1933 var det 170 960 m³ med stående kubikkmasse under bark. I 2021 var mengden økt til 436 679 m³ stående kubikkmasse under bark. Det er en økning på 155 prosent. Selv om avvirkningen de siste årene har økt, er tilveksten større enn avvirkningen i Norge.

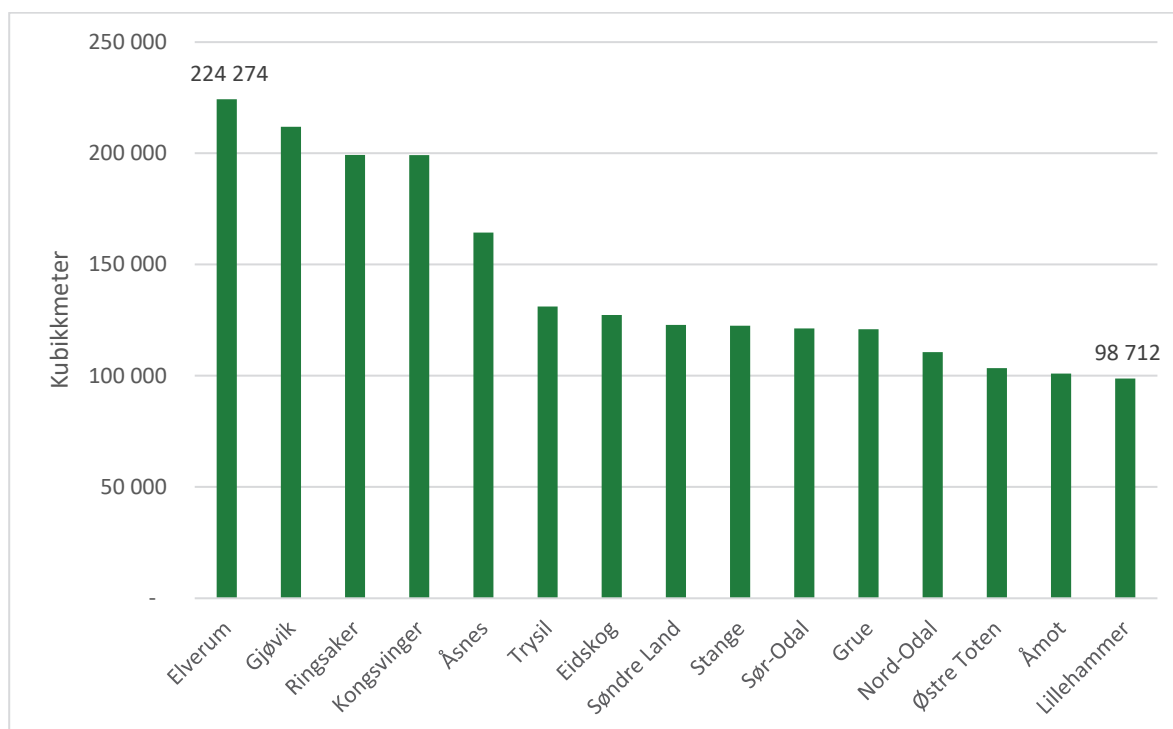
Figur 2.7 Stående kubikkmasse under bark, årlig tilvekst og årlig avvirkning av gran i Norge, i m³. Kilde: SSB

Innlandet er Norges største skogfylke, med 27 prosent av Norges produktive skogareal, og avvirket tømmer for salg i fylket utgjorde litt over 3 millioner m³ i 2021, tilsvarende 38 prosent av totalt avvirket tømmer for salg i Norge samme år.

Avvirkning av tømmer i Innlandet til sagtømmer av gran har økt med 16 prosent fra 2010 til 2020, mens avvirkning av gran til massevirke har økt med kun 2 prosent i samme periode. Massevirke utgjorde 46 prosent av totalt avvirket tømmer i Innlandet i 2020, mot 49 prosent i 2010. Elverum er den kommunen i Innlandet som avvirket mest tømmer (gran) i 2021, tett fulgt av Gjøvik, Ringsaker og Kongsvinger.

Figur 2.8 De 15 største kommunene i Innlandet sortert etter avvirket tømmer. Kilde: SSB

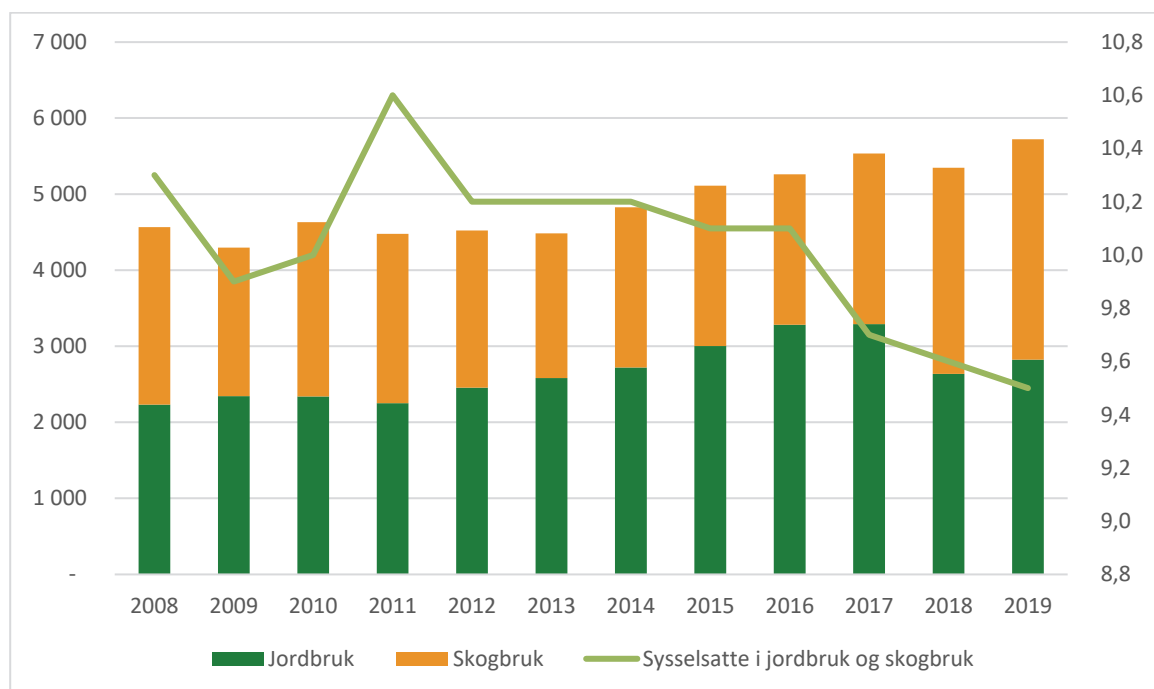

I 2011 ble det eksportert 580 000 m³ massevirke til Karlstad, Sverige. Dette utgjorde 34 prosent av alt massevirke dette året. Det meste, 56 prosent gikk til Tofte, Borregaard og Peterson fabrikker. 10 prosent ble bearbeidet i Innlandet. I 2020 ble det eksportert 1 200 000 m³ massevirke til Karlstad, Sverige. Det utgjorde 70 prosent av alt massevirke i fylket dette året, og kun 6 prosent av massevirket ble bearbeidet i Innlandet i 2020. Innlandet har 26 prosent av det produktive skogarealet i Norge.

2.4 Økonomisk utvikling i jordbruk og skogbruk

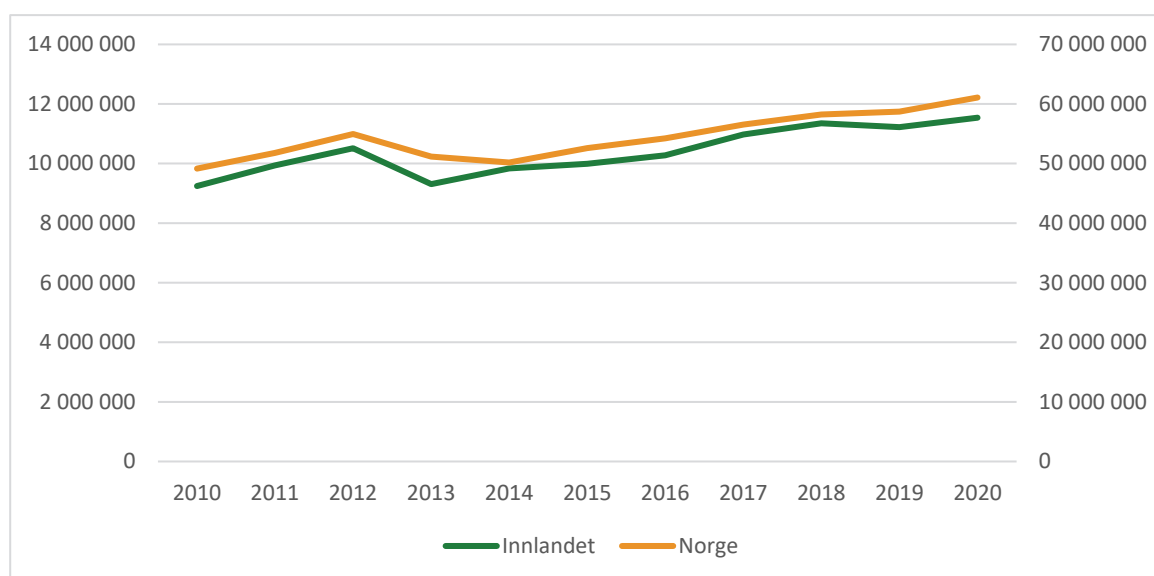
Jordbruksproduksjonen i Innlandet har økt med unntak av i 2018, samtidig som antall sysselsatte har gått ned. Tallene viser at jordbruket er en av landets mest effektive næringer, målt i verdiskaping per sysselsatt.

Figur 2.9 Verdiskaping og sysselsetting i jordbruket i Innlandet 2008–2019. Kilde: SSB

I 2020 omsatte jordbruksbedrifter i Norge for 61 milliarder kroner, hvorav 11,5 milliarder ble omsatt i Innlandet. Omsetningen i jordbruket har økt fra 2010 til 2020, i både Innlandet og Norge som helhet.

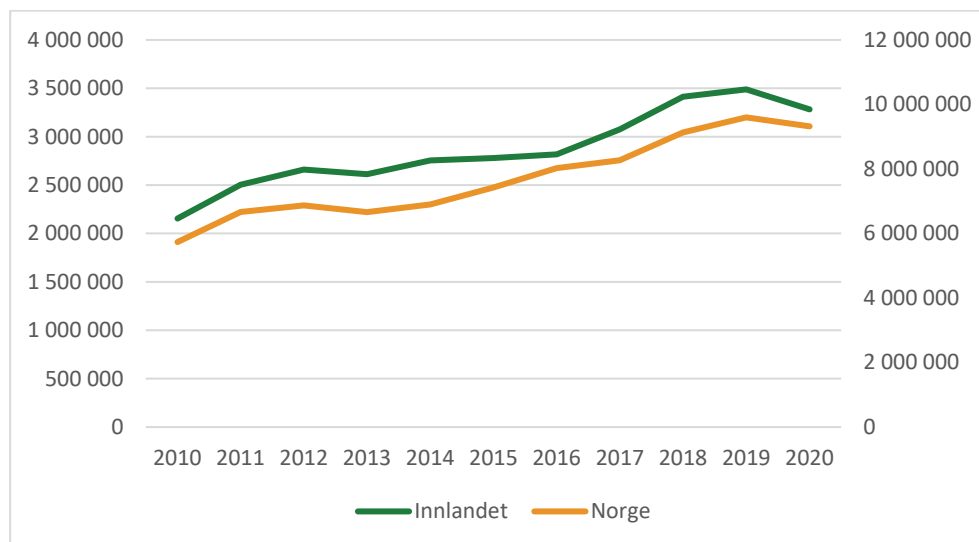
Figur 2.10 Omsetning i jordbruket i Innlandet og Norge som helhet i 1000 kroner. Kilde: SSB

Skogbruket omsatte for 9,3 milliarder kroner i Norge i 2020, hvorav 3,3 milliarder i Innlandet. Omsetningen i skogbruket i Innlandet utgjør 37 prosent av omsetningen i skogbruket i Norge

totalt. Omsetningen i skogbruket i Innlandet har økt med 52 prosent fra 2010 til 2020, noe som er lavere enn for Norge totalt, hvor omsetningen økte med 62 prosent i samme periode.

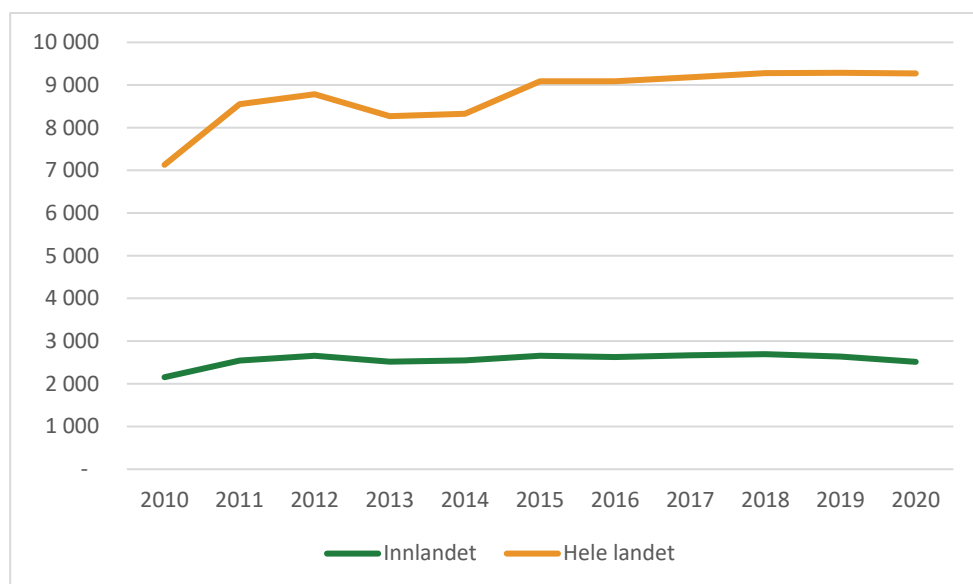
Figur 2.11 Omsetning i skogbruket i Innlandet. Kilde: SSB

2.4.1 Sysselsetting i skogbruket

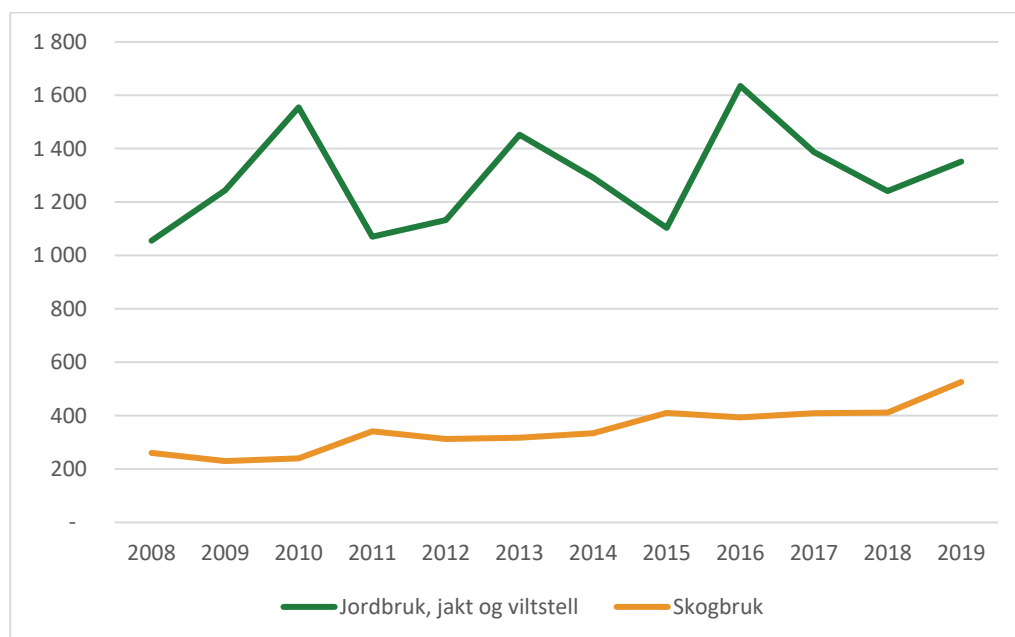
Antall sysselsatte i skogbruket i Innlandet har økt med 17 prosent fra 2010 til 2020, mens økningen i sysselsetting i Innlandet for alle næringer var på 4 prosent i samme periode. Totalt sysselsatte skogbruket 2 515 personer i 2020 i Innlandet, noe som utgjorde 2 prosent av alle sysselsatte i Innlandet, mens sysselsatte i skogbruket totalt for Norge utgjorde kun 0,5 prosent av totalt antall sysselsatte i landet. Skogbruket i Innlandet er svært viktig for sysselsettingen i fylket.

Figur 2.12 Sysselsatte personer i skogbruket i Innlandet og i Norge. Kilde: SSB

Bruttorealinvesteringer i jordbruk i Innlandet har økt med 28 prosent fra 2008 til 2019.

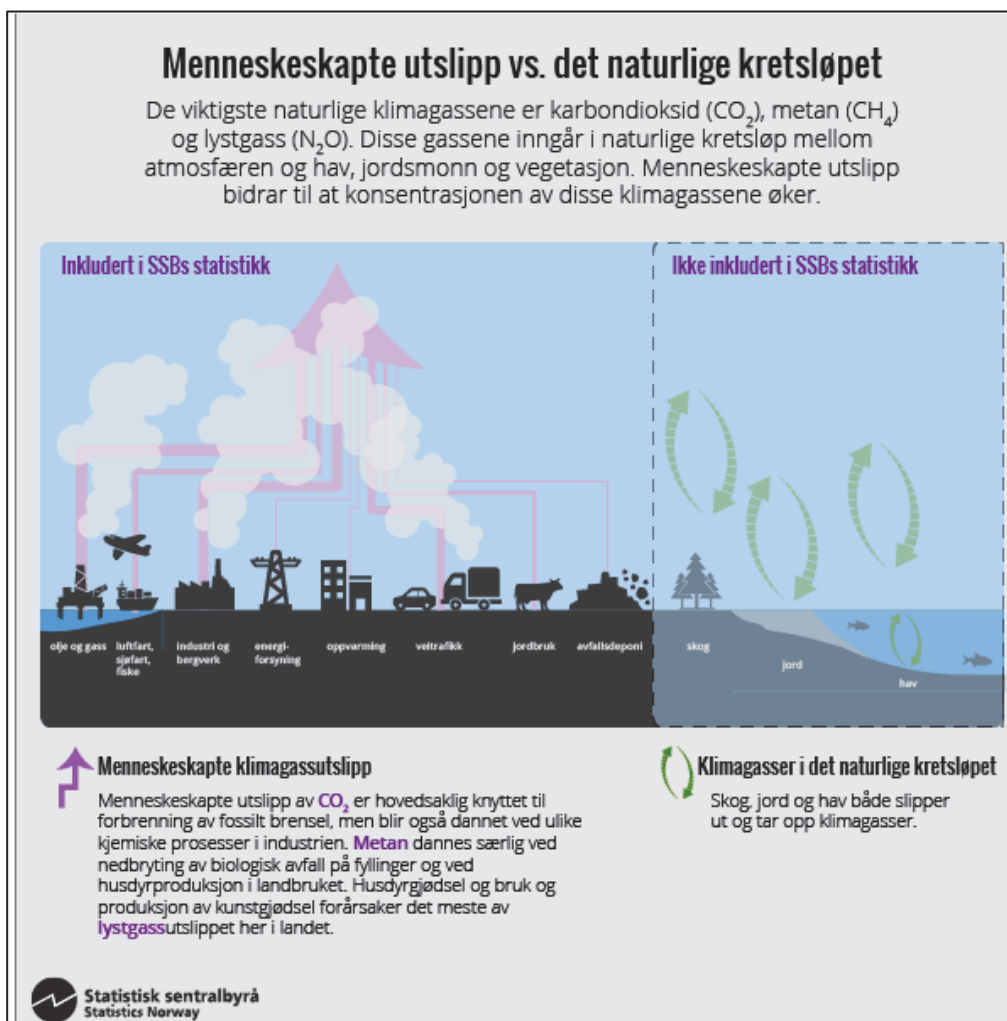
Figur 2.13 Bruttoinvestering i fast realkapital, løpende priser (mill. kr) i Innlandet. Kilde: SSB

2.5 Landbruk, klima og natur

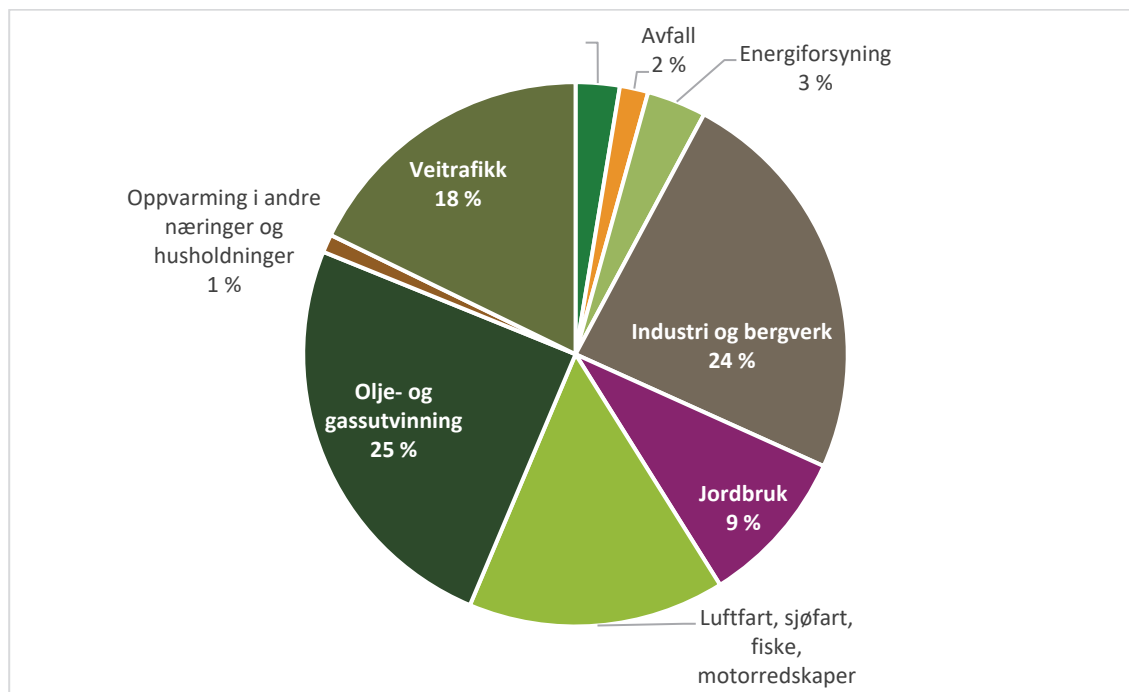
Norge reduserte sitt klimagassutslipp med 4,7 prosent fra 1990 til 2021. Jordbruket står for 9 prosent av alle klimagassutslipp i landet, og har redusert sitt utslipp med 4,7 prosent i samme periode. Opptak av klimagasser fra skog har økt med 85 prosent fra 1990 til 2021, og opptak fra dyrka mark har økt med 12 prosent i samme periode.

Figur 2.14 Illustrasjon på menneskeskapte utslipp og fra det naturlige kretsløpet. Kilde: SSB

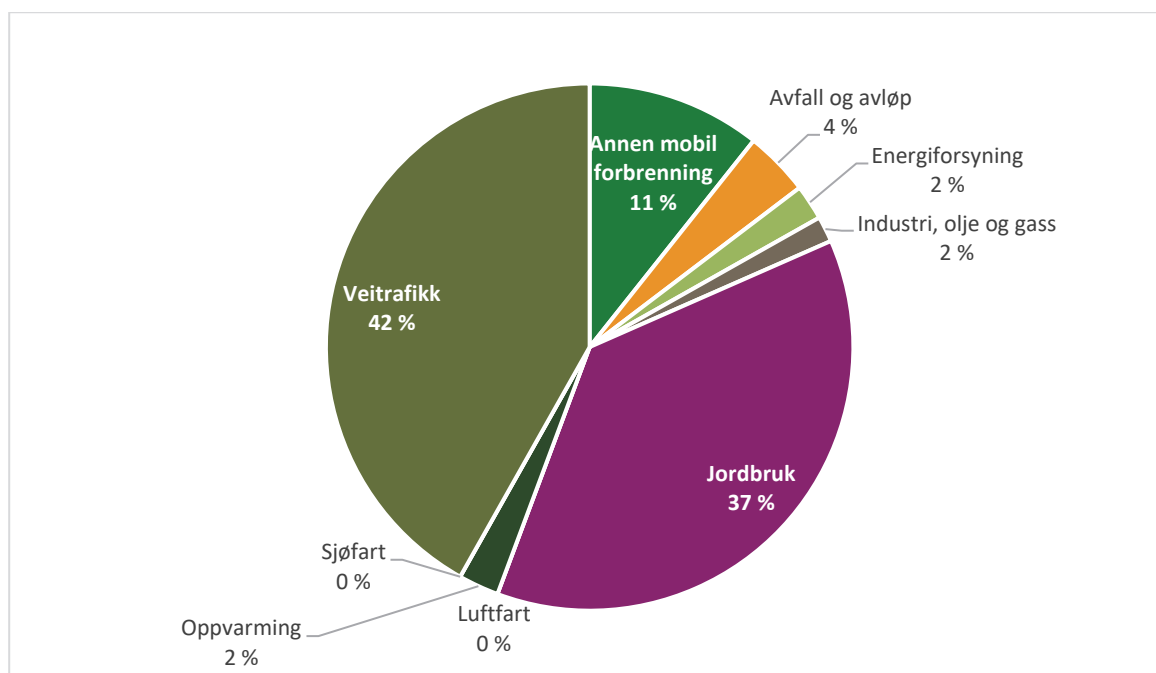
Illustrasjonen viser hva som inngår i utslippsstatistikken og hva som ikke inngår i hvilke sektorer. Utslipp fra jordbruk omfatter biologiske utslipp fra husdyr og dyrka mark. De fossile utslippa knyttet til traktorer og maskiner regnskapsføres ikke for jordbrukssektoren, men inngår her i den grønne delen i figuren «luftfart, sjøfart, fiske, motorredskaper m.m.». Utslipp fra oppvarming av husdyrrom og korn tørker inngår i den gule delen «oppvarming i andre næringer og husholdninger».

Figur 2.15 Klimagassutslipp per sektor i 2021 for Norge. Kilde: SSB

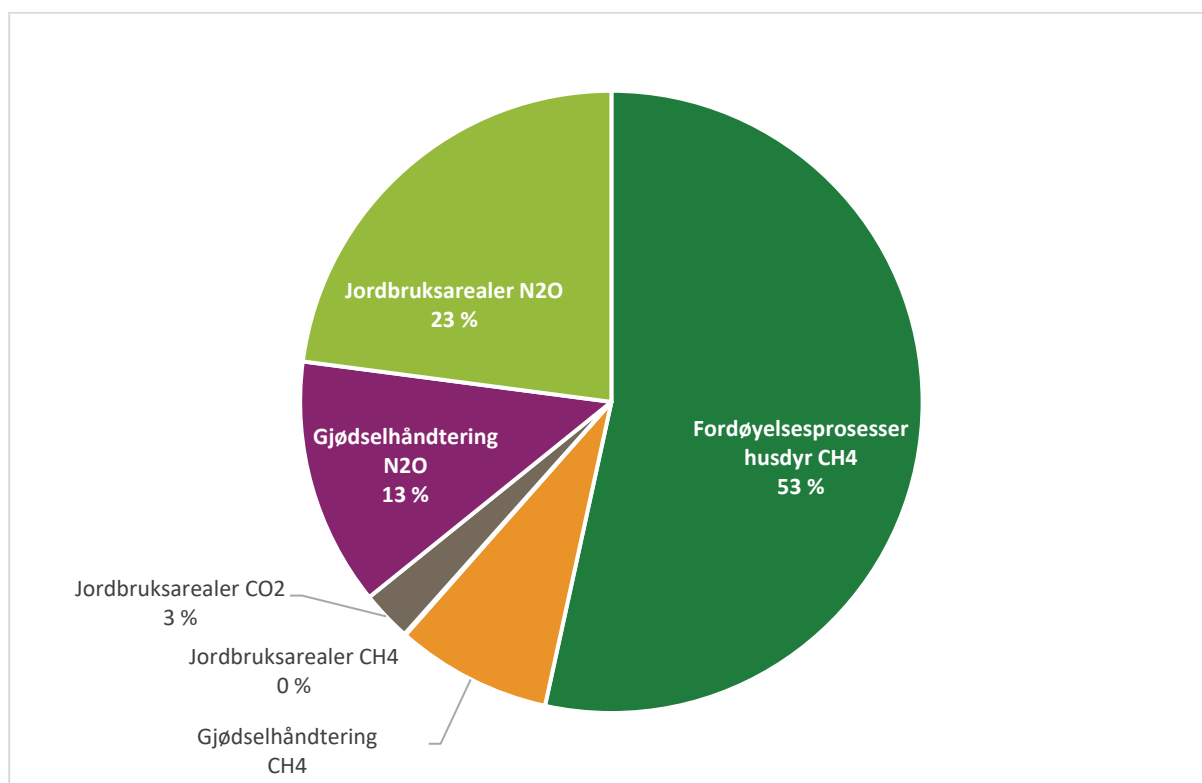
Utslippsstatistikken brutt ned på fylkesnivå viser at jordbruket står for 37 prosent av alle klimagassutslipp i Innlandet.

Figur 2.16 Klimagassutslipp i Innlandet i 2021. Kilde: Miljødirektoratet

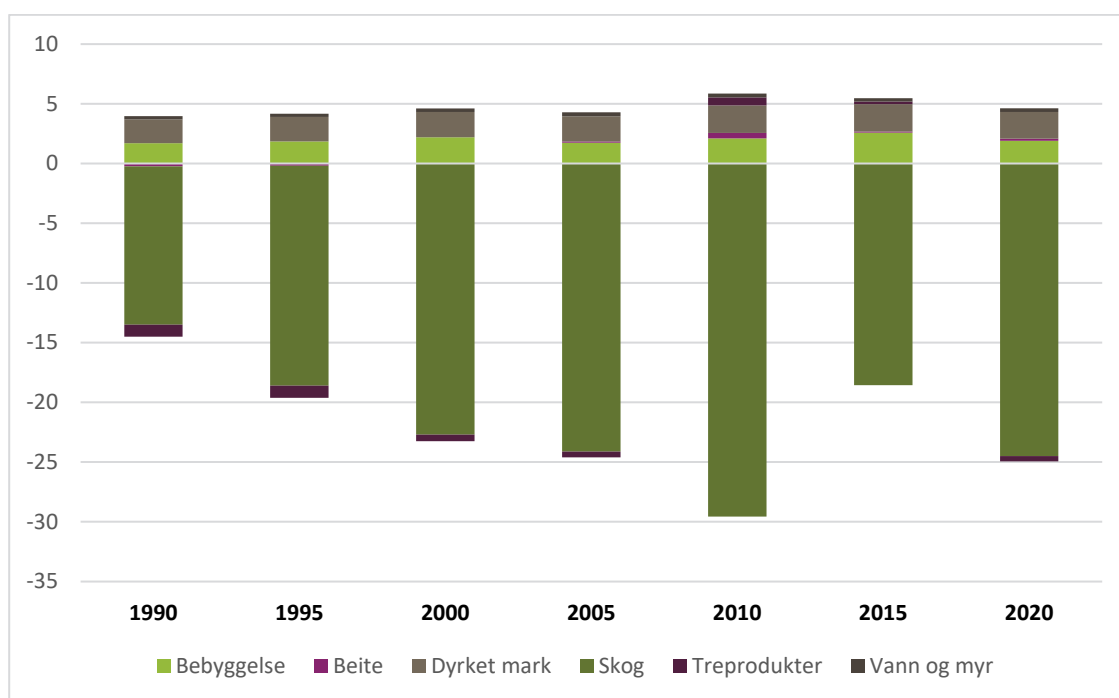
Av klimagassutslipp fra jordbruket kommer 53 prosent fra husdyrenes fordøyelsessystem, 23 prosent fra lystgass fra jordbruksarealet, og 13 prosent fra gjødselhåndtering. Utslipp fra maskiner er ikke inne i utslipp fra jordbruket.

Figur 2.17 Klimagassutslipp fra jordbruket i Innlandet i 2021. Kilde: Miljødirektoratet

I denne oversikten inngår ikke opptak i jord og skog, eller i beitemark. Opptak i skog og bearbeidet areal framgår i egen oversikt, men er ikke brutt ned på fylkesnivå. Det var mest opptak i skogen i 2009. Da var opptak av klimagasser på 32 millioner tonn CO₂-ekvivalenter.

Figur 2.18 Opptak av klimagasser i skog og areal for Norge. Kilde: Miljødirektoratet

Beitemark som ikke er pløyd, sådd, gjødsla eller slått, inngår ikke i klimaregnskapet, og er dermed registrert med null utslipp og opptak av klimagasser. Norsk institutt for naturforskning viser til at godt fungerende økosystemer er den mest effektive og billigste løsningen for opptak og lagring av karbon (Kyrkjeeide, 2020). F.eks. brukes et estimat på 9,8 kg C per m² for lagring av karbon i eng. Dette antas å være et for lavt estimat. Det er gjort for få målinger i Norge som viser omfanget av fangst og lagring av karbon i jord, både eng og beitemark.

3 Industrien i Innlandet – status i dag

Innlandet fylke ligger, som navnet indikerer, *inne i landet*, og er Norges eneste fylke uten kystlinje. Dette gjenspeiler på mange måter også industrien som i motsetning til mange andre av landets fylker ikke er like sterkt tilknyttet kystnæringene. Til tross for dette er industrien i Innlandet svært variert, og spenner bredt over flere ulike bransjer. Virksomhetene er også bredt lokalisert over hele fylket, og består av både klynger og hjørnesteinsbedrifter. Samtidig viser tabell 3.1 at det særlig er tre næringer som er dominerende for industrien i Innlandet. Dette gjelder næringsmidler, tre-mekanisk industri og metallvarer. Sistnevnte næring er i Innlandet fylke også sterk knyttet opp mot transportmiddelindustrien, slik at utviklingen i disse to kan ses i sammenheng. Til sammen stod disse næringene i 2019 for om lag 71 prosent av industriens verdiskaping og utgjorde 72 prosent av industriens sysselsetting. I tillegg stod de for om lag 75 prosent av all industriell omsetningsverdi i fylket.

Tabell 3.1 Verdiskaping og sysselsetting i industrien i Innlandet i 2019. Kilde: SSB

	Omsetning i mill. kroner ⁵	Verdiskaping i mill. kroner	Sysselsetting
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	14 746	2 802	3 900
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	395	145	200
Trelast- og papirindustri, og trykking	9 419	2 466	3 300
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	1 349	357	400
Produksjon av gummi-, plast- og mineralprodukter	3 727	1 161	1 100
Produksjon av metaller og metallvarer	8 926	3 066	3 700
Produksjon av datamaskiner og elektroniske produkter	650	249	300
Produksjon av elektrisk utstyr	710	259	300
Produksjon av maskiner og utstyr ellers	2 361	776	800
Produksjon av transportmidler	2 897	963	1 100
Produksjon av møbler og annen industriproduksjon	1 526	537	800
Reparasjon og installasjon av maskiner	1 482	535	700
Industri totalt	48 357	13 316	16 600

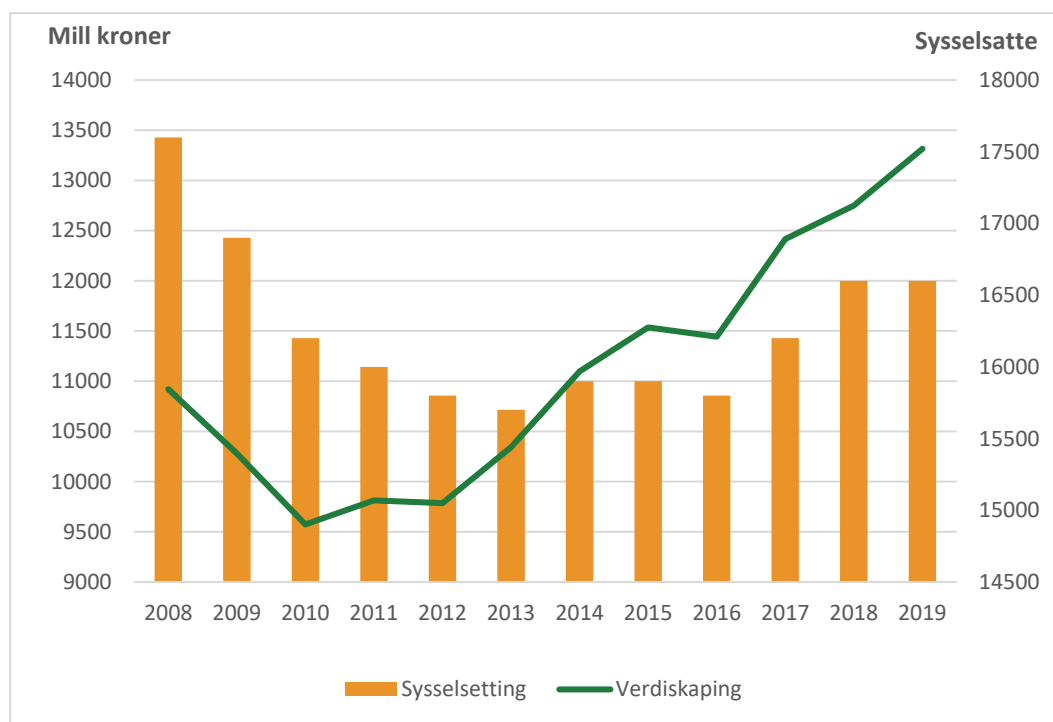
Tabell 3.1 viser utviklingen i verdiskaping og sysselsetting i tidsperioden 2008–2019 for industrien i Innlandet. Verdiskapingen fra industrien hadde et bunnpunkt i 2010 grunnet etterdønningene av finanskrisen, men har siden 2012 stort sett hatt en jevn og uavbrutt vekst. Det var riktignok en svak nedgang i 2016, men 2016 var også et generelt tøft år for norsk

⁵ Totaltallet for omsetning i denne tabellen vil avvike noe fra omsetningstallet i tabell 1.1. Dette fordi omsetningstall på noen næringer er prikket i SSBs datasett grunnet konfidensialitet. For disse næringene har vi supplert med data fra proff.no for de aller største virksomhetene.

industri som følge av krisen i norsk petroleumsnæring. Det at industrien i Innlandet kun falt marginalt det året må ses i sammenheng med at virksomhetene ikke er like avhengig av petroleumsbransjen som industribedrifter i andre deler av landet. Ser man på verdiskapingen fra 2012 til 2019, har industrien i Innlandet sett en sterk vekst på hele 36 prosent, mens tilsvarende tall på landsbasis til sammenligning er kun 12 prosent.

Ser man på sysselsettingen, var det også her en nedgang i forbindelse med finanskrisen, men den svake utviklingen varte betydelig lengre, og det var et relativt lavt sysselsettningsnivå i industrien helt fram til og med 2016. De senere årene har sysselsettingen sett en oppgang, men til tross for dette var det i 2019 1000 færre ansatte i industrien enn i 2008. Det at verdiskapingen har økt mer enn proporsjonalt med sysselsettingen i perioden indikerer at industriselskapene i fylket har sett en sterk produktivitetsvekst de seneste årene.

Figur 3.1 Verdiskaping og sysselsetting i industrien i Innlandet. 2008–2019. Kilde: SSB

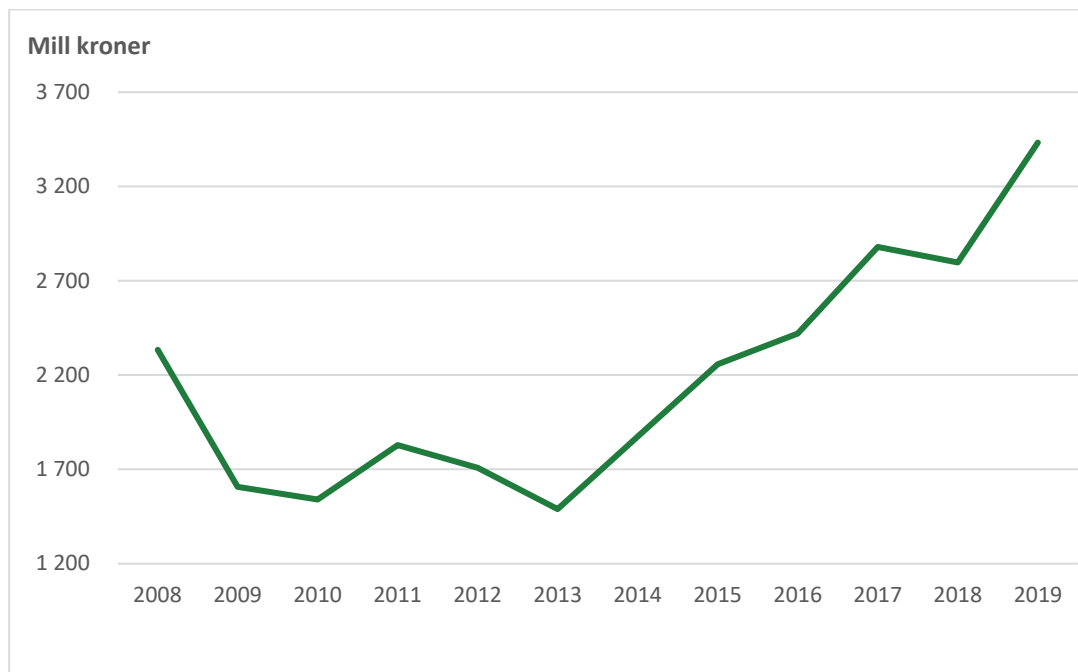

Figur 3.2 angir utførte investeringer i industrien målt i løpende priser. Figuren viser at industriinvesteringene falt kraftig i forbindelse med finanskrisen, og at de deretter holdt seg på et lavt nivå over flere år. De seneste årene har industriinvesteringene derimot sett et klart oppsving. I 2019 investerte industrien for 3,4 milliarder kroner målt i løpende priser, noe som tilsvarer en tydelig økning på 23 prosent sammenlignet med året før. De tre store industrinæringene i fylket (næringsmidler, treindustri, og metallvare- og transportmidler) stod for nesten to tredjedeler av de totale industriinvesteringene i 2019.

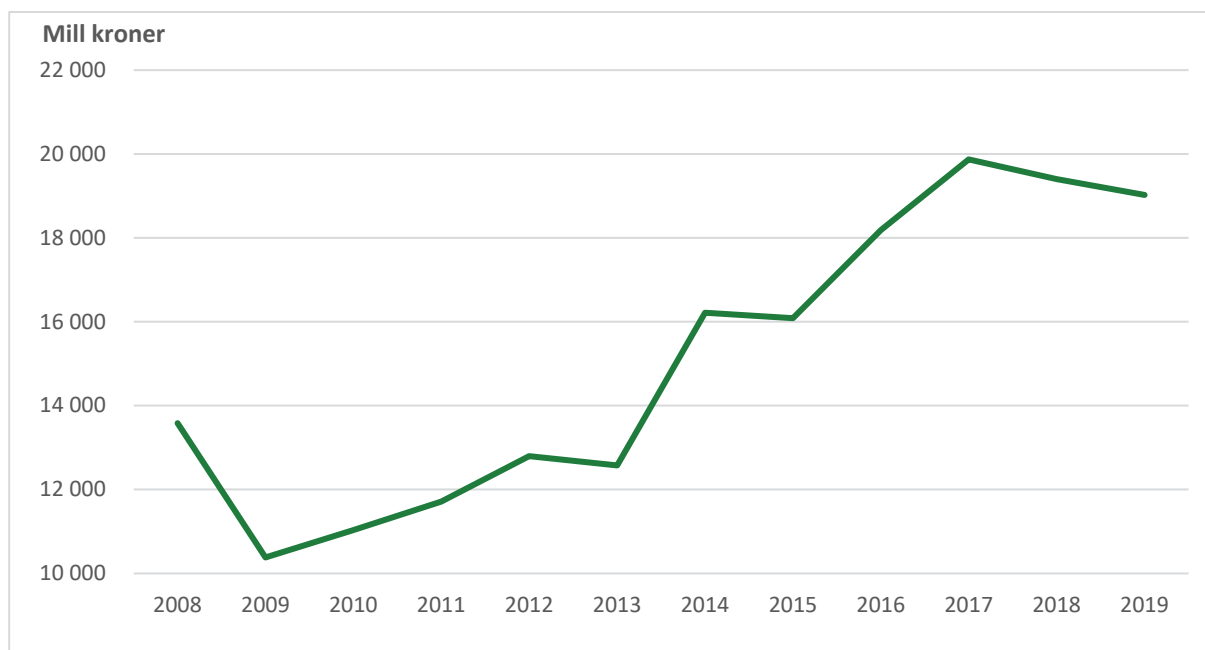
Til tross for den positive utviklingen er investeringene i industrien fremdeles på et forholdsvis lavt nivå sammenlignet med andre næringer. Som figur 3.3 angir, ligger eksempelvis eiendomsinvesteringer klart over investeringsnivået til industrien. Tallene viser

også at mens eiendomsinvesteringene i Innlandet har økt med hele 5,4 milliarder kroner siden 2008, var tilsvarende vekst for industrien på «kun» 1,1 milliarder kroner.

Figur 3.2 Investeringer i industrien i Innlandet, målt i løpende priser. 2008–2019. Kilde: SSB

Figur 3.3 Eiendomsinvesteringer ⁶ i Innlandet målt i løpende priser. 2008–2019. Kilde: SSB

⁶ Eiendomsinvesteringer består av næringene *Omsetning og drift av fast eiendom*, og *Boligtjenester, egen bolig*. Hentet fra SSBs Nasjonalregnskap.

Ifølge NHO ble det i 2020 eksportert verdier for til sammen 19 milliarder kroner fra Innlandet fylke, hvorav eksport av varer stod for om lag 11,2 milliarder. Tabell 3.2 angir eksportverdier for Innlandet inndelt etter ulike varegrupper basert på SITC-nomenklaturen⁷. Tallene viser at varegruppen *maskiner og transportmidler* sammen med *bearbeidede varer og forskjellige ferdigvarer, inkl. våpen og ammunisjon* har de høyeste eksportverdiene. Samtlige av disse tre varegruppene kan knyttes opp mot næringene metallvareindustri og transportmiddelindustri, noe som indikerer at disse virksomhetene er svært eksportrettede. Næringsmiddelindustrien, som er en annen stor og viktig industrinæring i Innlandet fylke, har derimot relativt lav eksportverdi. Dette skyldes at disse produsentene stort sett produserer varer for hjemmemarkedet.

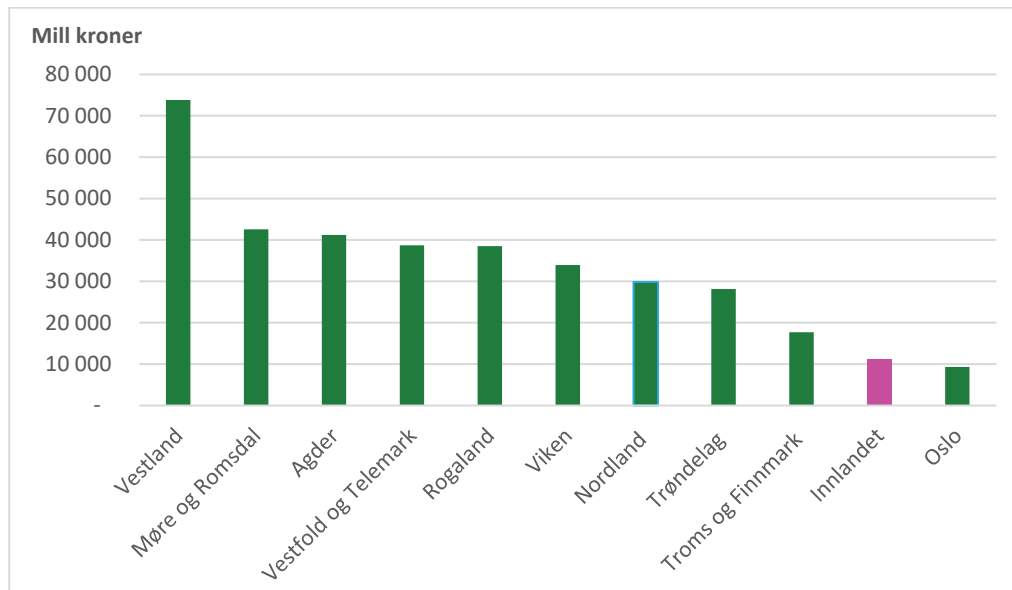
Tabell 3.2 Fastlandseksport av varer fra Innlandet i 2020. Kilde: SSB

	Mill. kroner
Varer i alt	11 233
Matvarer, drikkevarer, tobakk	189
Råvarer, unntatt brenselstoffer	1 506
Brenselstoffer	13
Kjemiske produkter	326
Bearbeidede varer gruppert etter materiale	2 327
Maskiner, transportmidler og andre varer	4 512
Forskjellige ferdigvarer, inkl. våpen og ammunisjon	2 359

Selv om industrien i Innlandet har mange virksomheter som produserer til eksportmarkedet, er verdien av vareeksporten fra Innlandet sammenlignet med øvrige fylker fortsatt lav. Figur 3.4 viser at bortsett fra Oslo var Innlandet det fylket med lavest eksportverdi totalt sett (olje- og gaseksport er ikke inkludert) i 2020.

⁷ SITC er en standardisert måte å klassifisere varer på som brukes i handelsstatistikk. Her er kodene oppført for hver produktgruppe. Her er varene gruppert etter bearbeidingsnivå (råvarer, halvfabrikata og ferdigvarer).

Figur 3.4 Fastlandseksport av varer i 2020 etter produksjonsfylke. Kilde: SSB

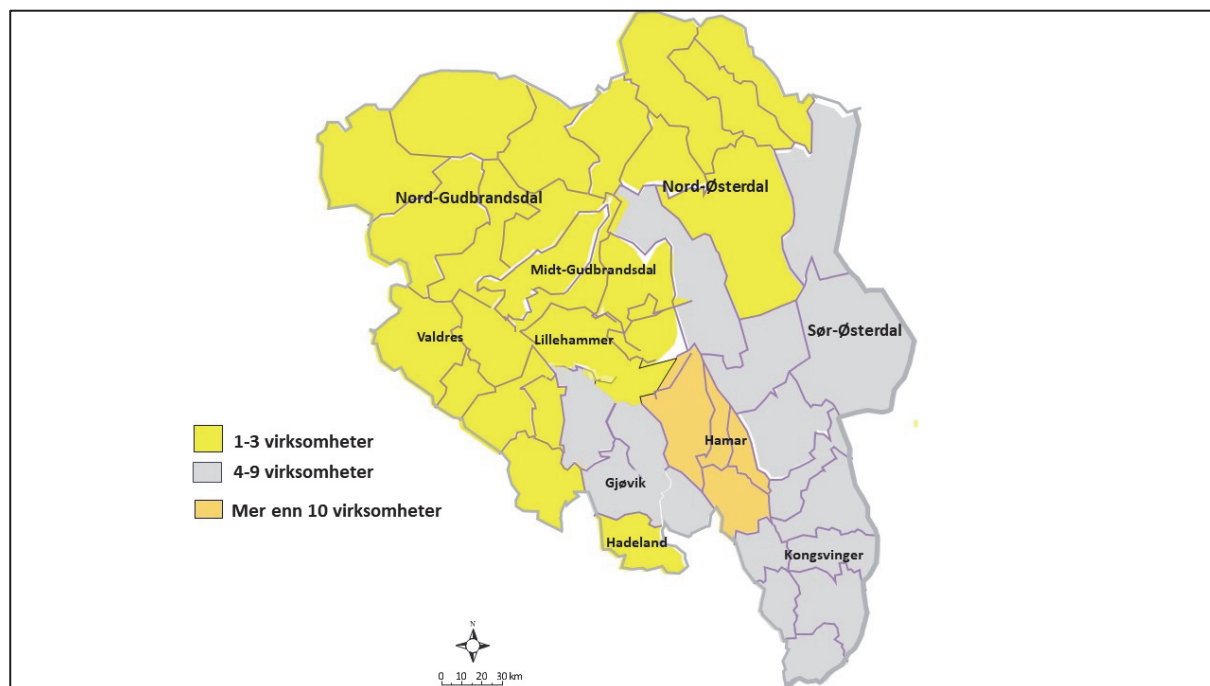
3.1 Tre-mekanisk industri

Innlandet er Norges største skogfylke, og om lag 40 prosent av avvirkningen fra de norske skogene stammer fra Innlandet. Dette har gitt grobunn for en stor tre-mekanisk industri som har vokst seg til en moderne næring med høyt kompetanseinnhold og moderne teknologi. Disse bedriftene hadde en verdiskaping på 2,35 milliarder kroner⁸ i 2019 og en omsetning på 9,4 milliarder, og stod dermed for rundt en fjerdedel av landets samlede verdiskaping fra trelast- og trevareindustrien. Næringen er også blant de industriene i Innlandet med høyest sysselsetting, og i 2019 ble det registrert 3 100 sysselsatte⁹ i treindustrien. Man finner treindustrivirksomheter spredt over hele Innlandet fylke, men næringen er særlig sentrert rundt Hamar-regionen. I tillegg er det øg stort innslag av virksomheter rundt Kongsvinger og i Sør-Østerdal. De største og viktigste aktørene er Moelven-konsernet, Forestia AS, Hunton Fiber og ikke minst Alvdal Skurlag som med sine 100 ansatte er en hjørnesteinsbedrift i sin hjemkommune.

⁸ Tallet skiller seg noe ut fra tabell 3.1. Dette skyldes at vi i dette avsnittet har trukket ut verdiskaping knyttet til trykking.

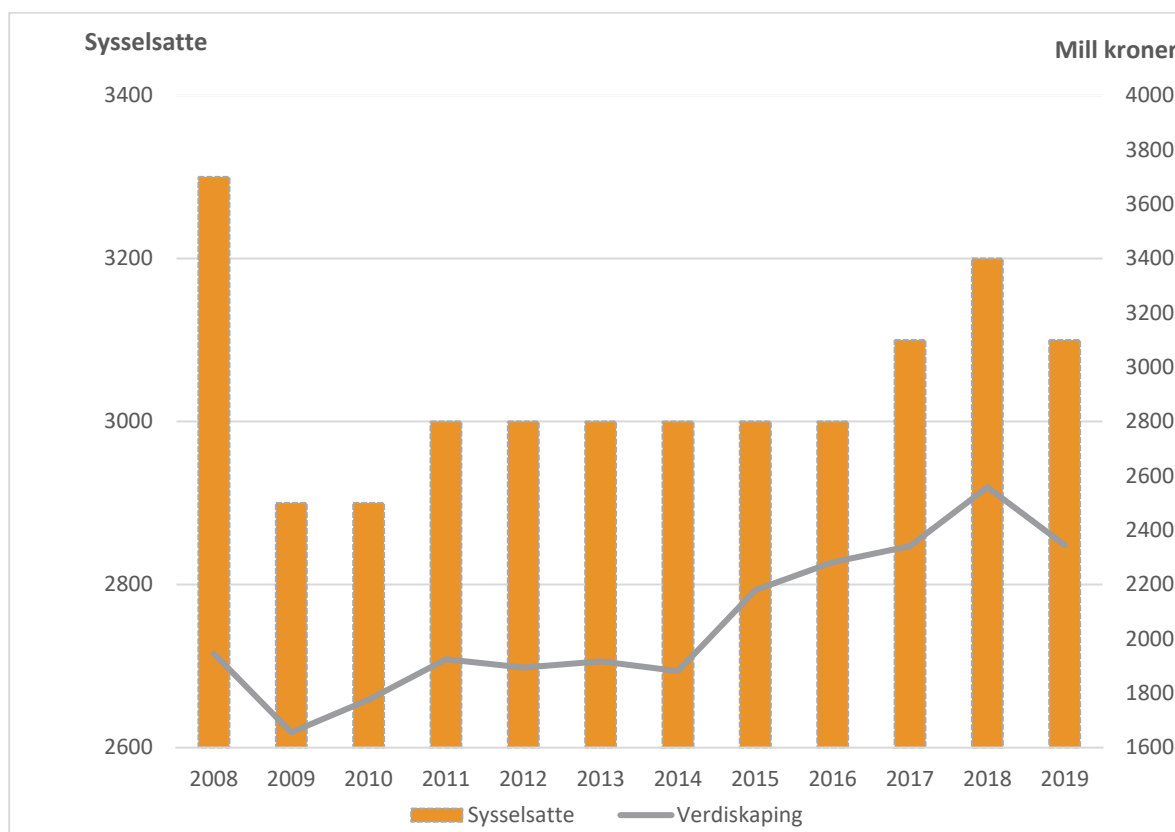
⁹ Tallet skiller seg noe ut fra tabell 3.1. Dette skyldes at vi i dette avsnittet har trukket ut sysselsatte knyttet til trykking.

Figur 3.5 Geografisk plassering av treindustrien i Innlandet. Kilde: NHO og Kartverket

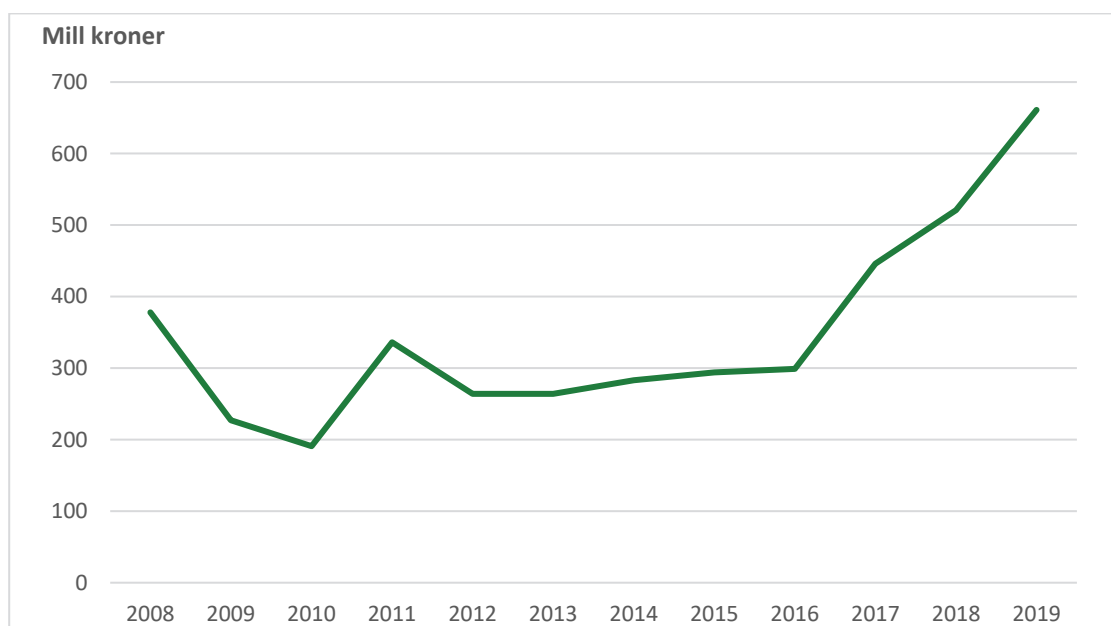

Verdiskapingen innenfor treindustrien i Innlandet falt i forbindelse med finanskrisen (figur 3.6), viser tall fra Nasjonalregnskapet, og holdt seg deretter på et lavt nivå over en lengre tidsperiode. I de senere årene har derimot verdiskapingen sett et oppsving, og i 2018 ble det registrert en verdiskaping på nesten 2,6 milliarder kroner. Deler av denne veksten kan knyttes til bygge -og anleggsbransjen som på nasjonalt nivå har hatt svært høy aktivitet de siste årene. Sysselsettingen har i samme tidsrom vært svært stabil, og har ligget på rundt 3000 sysselsatte, med noe avvik fra år til år.

Figur 3.6 Verdiskaping og sysselsetting i treindustrien i Innlandet. 2008–2019. Kilde: SSB

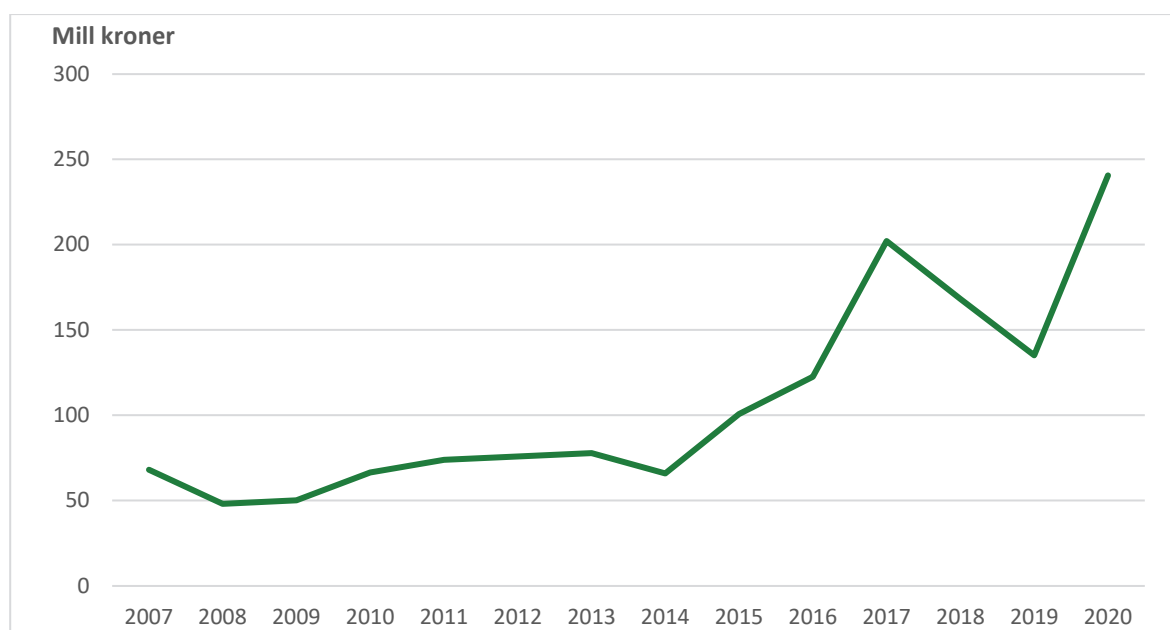
Figur 3.7 Investeringer i treindustrien i Innlandet målt i løpende verdi. 2008–2019. Kilde: SSB

Den tre-mekaniske industrien er også blant de industrinæringene i Innlandet med høyest investeringsnivå. I 2019 investerte næringen for 661 millioner kroner målt i løpende priser, og

stod dermed for nesten en femtedel av de samlede industriinvesteringene i fylket. Figur 3.7 viser investeringsutviklingen fra 2008 til 2019. I likhet med øvrige makroøkonomiske variablene falt investeringsnivået i næringen i forbindelse med finanskrisen i 2008, og holdt seg deretter på et lavt nivå i flere år. Siden 2016 har derimot næringen sett en tydelig og vedvarende investeringsvekst. Mange virksomheter innenfor næringen har blant annet økt ressursbruken mot FOU, og de økende investeringene de senere årene kan knyttes til både utvikling av nye produkter og ny kostnadsbesparende teknologi. Blant annet viser nasjonale tall for FOU-kostnader i trelast- og trevareindustrien, angitt i Figur 3.8, en økende tendens i bruk av FOU-ressurser, som vi anslår har tilnærmet lik utvikling i Innlandet da fylket står for rundt 25 prosent av treindustrien i Norge.

Figur 3.8 Nasjonale FOU-kostnader i treindustrien. Kilde: SSB

Et annet kjennetegn ved mange av de store investeringsprosjektene innenfor treindustrien i Innlandet er at det satses mot miljø- og klimavennlige produkter som kan bidra til å erstatte andre varer med et betydelig høyere klimaavtrykk. Dette viser at næringen er en sentral aktør i omstillingen til grønn industri. Økt tilgang til støttemidler fra det offentlige virkemiddelapparatet grunnet politiske føringer fra eksempelvis Bioøkonomistrategien, kan ha vært en medvirkende årsak til den økende «grønne» investeringsviljen. Nedenfor følger noen case-studier av både realiserte og kommende investeringsprosjekter som illustrerer næringens mulighetsområde.

Boks 3.1 Arbaflame – fornybar trepellets erstatter kull

Den nye fabrikk til Arbaflame i Eidskog kommune stod klar sommeren 2021. Utbyggingen av fabrikk kostet om lag 200 millioner kroner, hvorav Enova bistod med kapitalstøtte på rundt 78 millioner. Det er i dag 26 ansatte på fabrikk, som har eksportmarkedet som sitt hovedmarked. I kundemassen finner man blant annet det franske energiselskapet Engie.

Fabrikk produserer en patentert type trepellets, som egner seg veldig godt som erstatter for kull i kullkraftverk. Produktet bidrar dermed til reduksjon i de globale CO₂ utslippene. Av bi-strømmene fra prosessen lages det i tillegg biokjemikalier og biogass. Anlegget forsynes hovedsakelig med flis som kommer over svenskegrensen, men noe sagflis mottas også fra ulike sagbruk i Innlandet.

Selskapet planlegger utvidelse med flere fabrikker utenfor Norges grenser. Det er flere årsaker til dette, men selskapet melder blant annet at med dagens elektrisitetspriser er Norges fordel med lav el-pris forduftet.

?

Boks 3.2 Hunton Fiber – ny fabrikk for trefiberisolasjon

Hunton Fiber er en av Europas ledende produsenter av trefiberbaserte produkter til bygg- og anleggsbransjen. Selskapet investerte rundt 275 millioner kroner i ny fabrikk for produksjon av trefiberisolasjon (Nativo®) og andre relaterte trefiberprodukter i perioden 2017-2018. Fabrikken ble formelt åpnet i mars 2019 og har ved full kapasitet opp mot 60 ansatte. Primærmarkedet for selskapets produkter er Norden. Ved full produksjon bruker fabrikken 70 000 m² flis per år.

Produktene lages i all hovedsak av granflis fra sagbruk i Innlandet. Flisen er et restprodukt fra trelastproduksjonen og er PEFC-sertifisert. Gjennom hele levetiden lagrer trefiberisolasjonen karbon; dermed bidrar produktet til et redusert klimafotavtrykk.

Det offentlige virkemiddelapparatet bidro med i nærheten av 10 prosent av investeringskostnaden i støttemidler. Hovedtyngden av støtten kom fra Innovasjon Norge og Enova, men det ble også gitt midler fra Gjøvik kommune. Selskapet trekker fram at de hadde håpet på vesentlig større drahjelp fra det offentlige virkemiddelapparatet gitt investeringens størrelse og risiko.

Boks 3.3 Klimafabrikken på Våler

Forestia, en av Skandinavias største produsenter av sponplater, har vedtatt å bygge en ny «klimafabrikk» i Våler. Den nye fabrikken vil ta i bruk brukte trevarer og gjenvinningsmateriale til å lage sponplater, og er en av Norges største satsinger på sirkulærøkonomi. Treavfall utgjør 20 prosent av avfallet i Norge, og i dag brennes dette opp i stedet for å gjenbrukes. Fabrikken er ventet å ha en prislapp på rundt 300 millioner kroner. Fabrikken blir en del av Forestias virksomhet, men ringvirkninger rundt en slik fabrikk kan potensielt øke sysselsettingen i området betydelig.

Innovasjon Norge vil bidra med investeringsstøtte på 80 millioner kroner, noe som er en av institusjonens største enkeltinvesteringer noensinne. Selskapet trekker fram Våler kommune som en god samarbeidspartner som la til rette for fremdrift ved målrettet og effektiv saksbehandling av reguleringsplan for fabrikken. Samtidig påpeker Forestia at fylkeskommunen og kommunen burde få økte støtte- og tilskuddsmidler som kan bidra til næringsutvikling i regionen.

Transport/logistikk

Den tre-mekaniske industrien er også en svært transportintensiv næring, og fraktkostnader ved å frakte tømmer og flis til fabrikkene utgjør en betydelig andel av næringens totalkostnader. Effektiv transport har derfor stor betydning for næringens konkurranseevne. Fylkes- og kommuneveiene er viktige for tømmertransporten, men dårlig standard på enkelte bruer og deler av fylkesvegnettet er flaskehalser i transportsystemet. I tillegg er den største tillatte totalvekten for tømmervogntog i Norge 60 tonn, mens tilsvarende tall for våre naboland Sverige og Finland er henholdsvis 74 og 76 tonn, noe som gir norske bedrifter en konkurranseulempe. Det at våre naboland har satset stort og har enkelte konkurransefortrinn, bidrar også til økt etterspørsel etter de norske skogressursene, og i dag går omtrent 70 prosent av massevirket fra Innlandet til Sverige og Karlstad. Eksporten er særlig stor fra Kongsvinger-regionen og Østerdalen. Dette er råvarer som potensielt kunne blitt videreforedlet av treindustribedrifter i Innlandet.

I 2017 besluttet Stortinget å gjennomføre en prøveordning for tømmervogntog med totalvekt på opp til 74 tonn, og det pågår nå forsøk mellom Elverum/Trysil og Kongsvinger over Finnskogen/Solør. Ordningen skal gi et faglig grunnlag for en anbefaling om deler av det offentlige vegnettet kan åpnes for inntil 74 tonn tømmervogntog. Målet er å øke konkurranseevnen for tre- og skognæringen og redusere miljøbelastningen.

Viktige momenter for verdiskaping og videreutvikling av trelast- og trevareindustrien i Innlandet:

- Sikre og bevare skogbruksnæringen og et rimelig avvirkningsnivå i Norge i framtida, og sørge for rekruttering
- Tilstrekkelig og forutsigbar tilgang på kortreist råmateriale som trevirke og tømmer
- Større satsing på sirkulær økonomi, og økt gjenbruk av gammelt tremateriale som innsatsfaktor
- Økt etterspørselsside: stimuli til økt bruk av trevirke i både bygg-/anleggsbransjen og i husholdningene. F. eks. mer bruk av tre i offentlige bygg
- Stimulere til at driftsbygninger i landbruket blir laget i tre
- Tilgang til kapital og midler for både FOU og kommersielle investeringer
- Nasjonal satsing på grønn industri i tråd med *Veikartet for grønt industriløft*
- Bedre infrastruktur og veinett for å redusere fraktkostnader

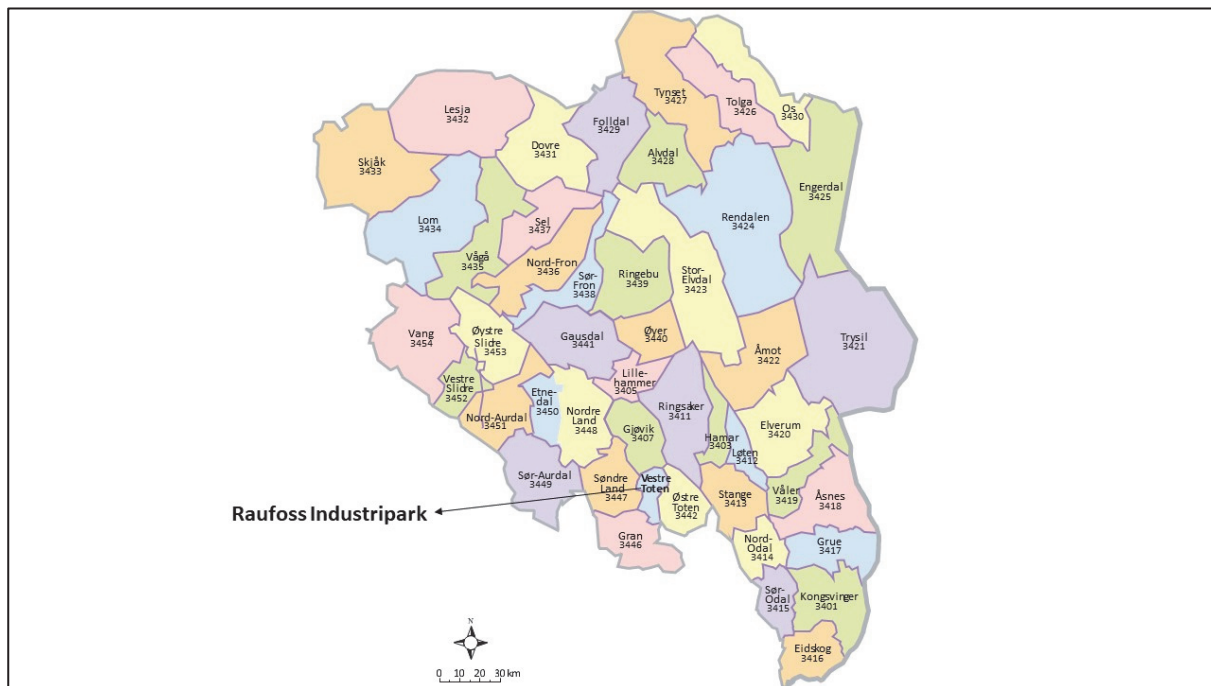
3.2 Metallvare- og transportmiddelindustrien

Produksjon av metallvarer og transportmidler, herunder bildeler, har lange tradisjoner i Innlandet fylke. I henhold til SSBs næringsgruppering er dette to ulike næringer, men i Innlandet fylket er disse virksomhetene tett sammenvevd, og vi velger derfor å se på dem som én næringsgruppe. Denne næringsgruppen er Innlandets klart viktigste industribransje, og stod med sine 4 milliarder kroner for 30 prosent av fylkets samlede industrielle verdiskaping i 2019. Næringsgruppen er også den viktigste industri-sysselsetteren i fylket, og i 2019 var det hele 4 800 ansatte i denne bransjen. Totalt omsatte disse bedriftene for 11,8 milliarder kroner i 2019. De absolutt største og viktigste virksomhetene er lokalisert til Gjøvik-regionen, og da særlig rundt industriklyngen på Raufoss. I tillegg finner man en del små og mellomstore bedrifter i Kongsvinger-regionen, samt enkeltvirksomheter i både storbyer som Lillehammer og på mindre steder som Skjåk kommune i Nord-Gudbrandsdal og Tynset i Nord-Østerdal.

Raufoss Industripark i Vestre Toten kommune er en av Norges største industriparker med et industriområde på hele 2 864 dekar. Oppstarten på den industrielle epoken på Raufoss startet i 1896 med produksjon av ammunisjon til det norske forsvaret. I dag er virksomhetene som utgjør Raufoss-klyngen verdensledende på robotisert og automatisert teknologi innenfor industriell vareproduksjon basert på lettvektsmetall som aluminium og stål. Våpen og ammunisjon er fremdeles blant de viktigste vareslagene, men i tillegg er bildeler til europeisk bilindustri også et svært viktig produktområde. Innenfor næringsgruppen *metallvare- og transportmiddelindustri* finner man 11 virksomheter på Raufoss, blant annet kjente og internasjonalt baserte selskap som Nammo, Benteler og Kongsberg Automotive. Disse virksomhetene hadde til sammen i 2021 en omsetning på rundt 7,2 milliarder kroner og om

lag 2 300 ansatte.¹⁰ Det meste av produksjonen går til utlandet, og ifølge industriparkens egne tall er eksportandelen hele 95 prosent.

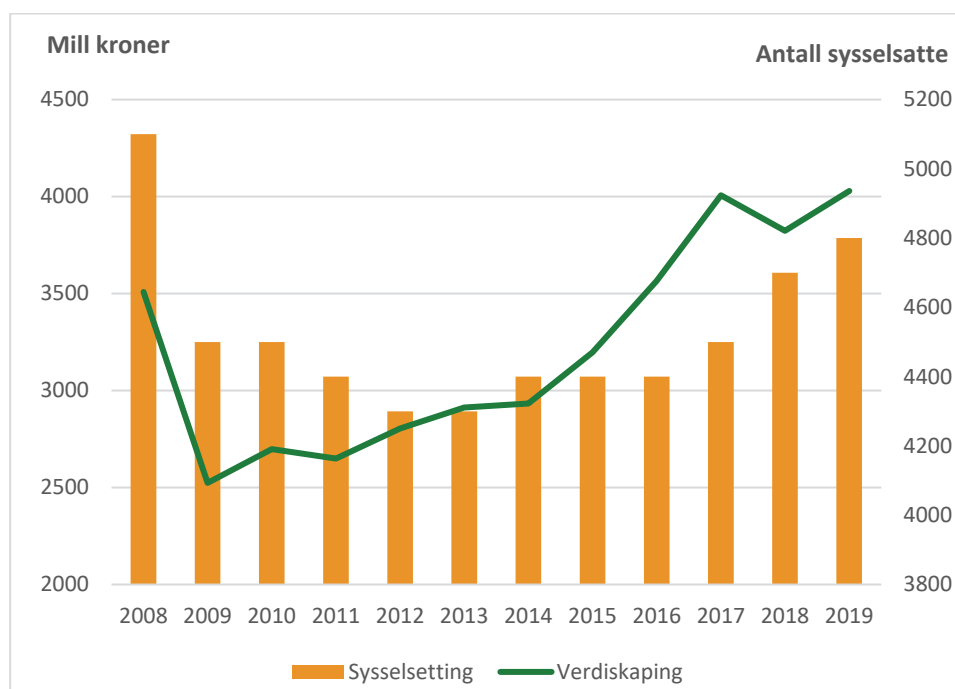
Figur 3.9 Industriklyngen innenfor metallvare- og transportmiddelindustrien. Kilde: Kartverket og AgriAnalyse

Som angitt i figur 3.10, falt både næringsgruppens verdiskaping og sysselsetting i forbindelse med den globale finanskrisen. Da mange av virksomhetene innenfor denne næringen i Innlandet er eksportrettede, forble både verdiskapingen og sysselsettingen på et lavt nivå i årene etterpå, delvis grunnet den europeiske gjeldskrisen som etterfulgte finanskrisen. Dette ga blant annet utslag i redusert etterspørsel etter biler på verdensbasis, noe som gikk hardt utover fylkets bildelprodusenter, hvorav flere av bedriftene måtte ty til permitteringer. De siste årene, og særlig i perioden 2017-2019, har næringsgruppen derimot sett et oppsving i både sysselsetting og verdiskaping.

¹⁰ Anslag basert på tall fra proff.no og raufossindustripark.no

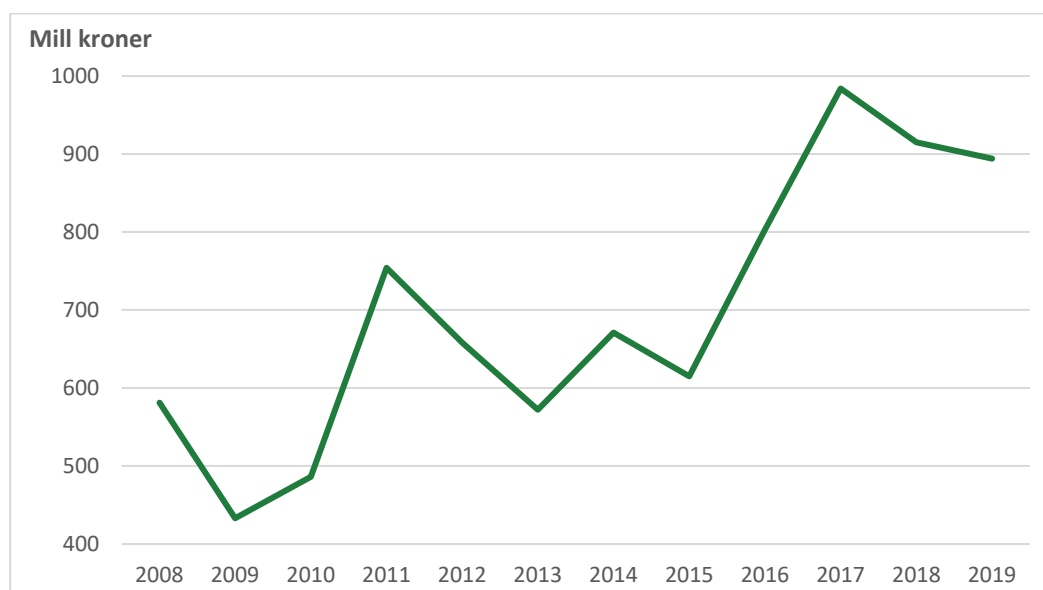
Figur 3.10 Verdiskaping og sysselsetting i metallvare- og transportmiddelindustrien i Innlandet. 2008–2019. Kilde: SSB

Når det gjelder næringsgruppenes investeringer i fylket, kan disse svinge en del fra år til år. Dette kan blant annet skyldes store enkeltinvesteringer og tidspunktet for når disse inntreffer. De siste tre årene har investeringsnivået derimot vært stabilt høyt, med et toppunkt i 2017 da det ble investert for nesten 1 milliard kroner.

Et annet kjennetegn ved mange av virksomhetene innenfor metallvare- og transportmiddelindustrien i Innlandet fylke er at produksjonen er basert på høyteknologi. Ifølge SSB er FoU-intensitet definert som totale FoU-kostnader som andel av total verdiskaping, og i en *SSB-rapport om kunnskapsintensive næringer* kategoriseres næringer med en medianverdi for FoU-intensitet på over 6,3 prosent, som høy. Transportmiddelindustrien har i snitt både en median- og en gjennomsnittsverdi på rundt 10 prosent, og er en av industrinæringene med høyest FoU-intensitet. Forsvarsindustrien er vanligvis også sterkt drevet av forskning og teknologiutvikling. SSB publiserer ikke FoU-tall på så detaljerte nivåer, men det er god grunn til å tro at bedriftene i Innlandet som produserer våpen og ammunisjon, også har en høy grad av FoU-intensitet.

Figur 3.11 Investeringer i metallvare- og transportmiddelindustrien i Innlandet målt i løpende verdi. 2008–2019. Kilde: SSB

Boks 3.4 Internasjonale forhold: koronapandemien og krig i Ukraina

Metallvare- og transportmiddelindustrien i Innlandet har en svært høy eksportandel, og verdiskapingen i disse bedriftene vil derfor vært sterkt preget av internasjonale forhold. Internasjonal lavkonjunktur som finanskrisen i 2008-2009, og koronakrisen i 2020 førte til redusert etterspørsel etter produkter som disse bedriftene produserer, og mange av virksomhetene måtte ty til permitteringer. På motsatt side gir internasjonal høykonjunktur og økt global etterspørsel etter f.eks. biler grobunn for høy verdiskaping for de samme bedriftene. Da disse bedriftene selger ferdigproduktene utenlands, men samtidig kjøper innsatsfaktorer internasjonalt, vil også kronekursen være utslagsgivende for omsetningen og verdiskapingen.

I 2021 og 2022 har internasjonale forhold igjen påvirket denne næringsgruppen. Etterdønningene av koronapandemien sammen med Ukraina-krigen har skapt forsyningsutfordringer, og mangel på viktige komponenter og innsatsfaktorer har rammet bildelprodusentene i fylket negativt. Krigen i Ukraina har samtidig ført til økt søkelys på sikkerhetspolitikken, og mange vestlige land har varslet en tydelig økning i de kommende forsvarsbudsjettene. For virksomhetene i Innlandet fylket som produserer våpen og ammunisjon, betyr dette økt etterspørsel etter produktene som de produserer. I januar 2023 inngikk Nammo AS og regjeringen en avtale om innkjøp verdt inntil 2,6 milliarder kroner. Kontrakten er selskapets største noensinne, og deler av ordren går blant annet til innkjøp av artilleriammunisjon.

Viktige momenter for verdiskaping og videreutvikling av metallvare- og transportmiddelindustrien i Innlandet:

- Tilstrekkelig og forutsigbar tilgang på råmaterialer som aluminium og stål, herunder en effektiv logistikk
- Tilrettelegging for høy bruk av FoU-ressurser
- Konkurransedyktige kraftpriser
- Bidra til rask omstillingsevne og tilpasning knyttet opp mot internasjonale konjunktursvingninger

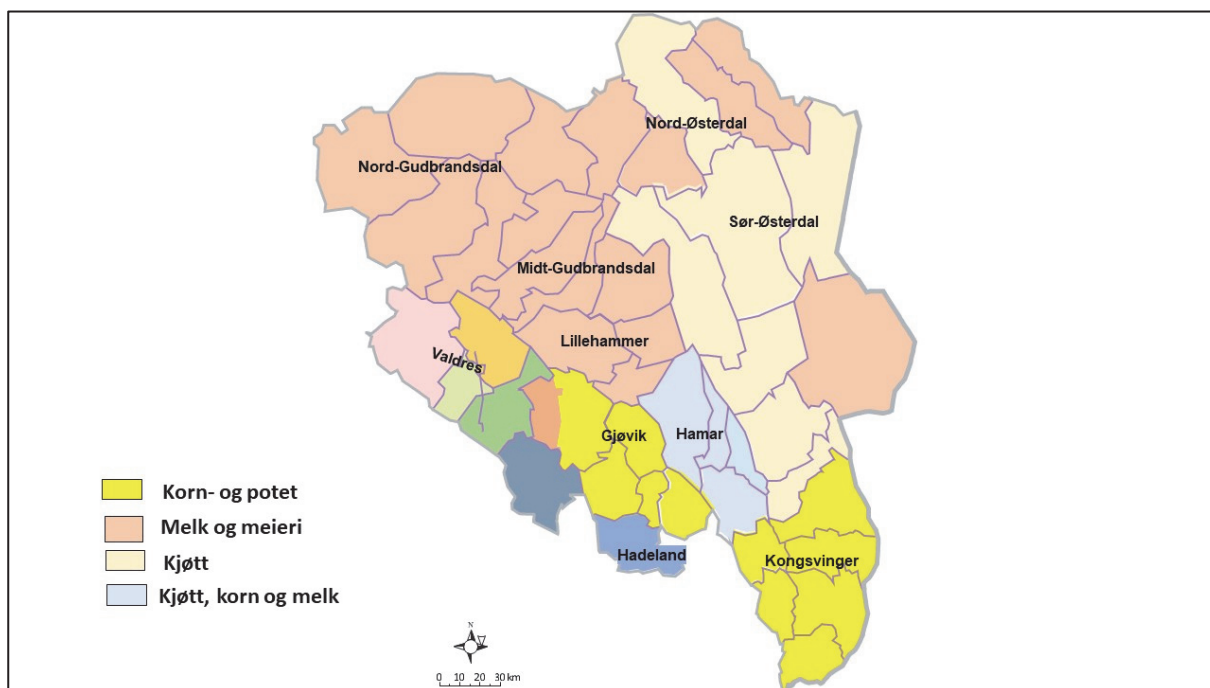
3.3 Næringsmiddelindustrien

Innlandet er landets største jordbruksfylke målt i verdiskaping, og i 2020 stod fylket for 20 prosent av landets jordbruksproduksjon. Jordbruksarealet i Innlandet er på hele 2 003 977 dekar, og er også landets nest største etter Viken. Dette har gitt grobunn for en omfattende næringsmiddelindustri og matverdikjeder som er spredt over hele fylket. Disse foredlingsvirksomhetene hadde i 2019 en verdiskaping på 2,8 milliarder kroner, noe som utgjør 21 prosent av fylkets samlede industrielle verdiskaping. Næringsmiddelindustrien er også viktig for industrisyssetningen i fylket, og i 2019 var det så mye som 3 800 sysselsatte i næringen. Til sammen genererte disse bedriftene i 2019 en omsetningsverdi på hele 14,7 milliarder.

Jordbruket i Innlandet er svært variert, og det produseres betydelige volumer av de ulike jordbruksvarene. Innlandet er blant annet Norges største potetfylke og landets nest største kornfylke etter Viken. I tillegg er fylket tredje størst på både melkeproduksjon og kjøttproduksjon. Dette gjenspeiler også næringsmiddelindustrien i fylket, som består av virksomheter innenfor ulike matvaresegmenter. I de sørlige regionene, som Hamar og Kongsvinger, er flere av de store korn- og kraftfôrprodusentene lokalisert slik som Felleskjøpet, Fiskå Mølle og Strand Unikorn. Sørøst finner man også landets fire største industripotetforedlere, Hoff, Maarud, Orkla og Hvebergsmoen, i Gjøvik- og Kongsvinger-regionene. I nord og i de midtre regionene av Innlandet finner man meierianlegg og ysterier, deriblant i Nord- og Midt-Gudbrandsdalen (Avdem Gaardsysteri samt flere Tine-anlegg), i Nord- og Sør-Østerdalen (Synnøve Finden og Tine i Trysil), samt i Lillehammer-regionen (Q-Meieriene). Det største meieriet (Tine) er derimot lokalisert i Brumunddal i Hamar-regionen. I Hamar-regionen finner man også en av landets største kjøttfabrikker, Nortura på Rudshøgda. I tillegg finnes flere slakterier og kjøttforedlingsanlegg i Nord- og Sør-Østerdal, deriblant Norturas anlegg i Elverum¹¹ og på Tynset.

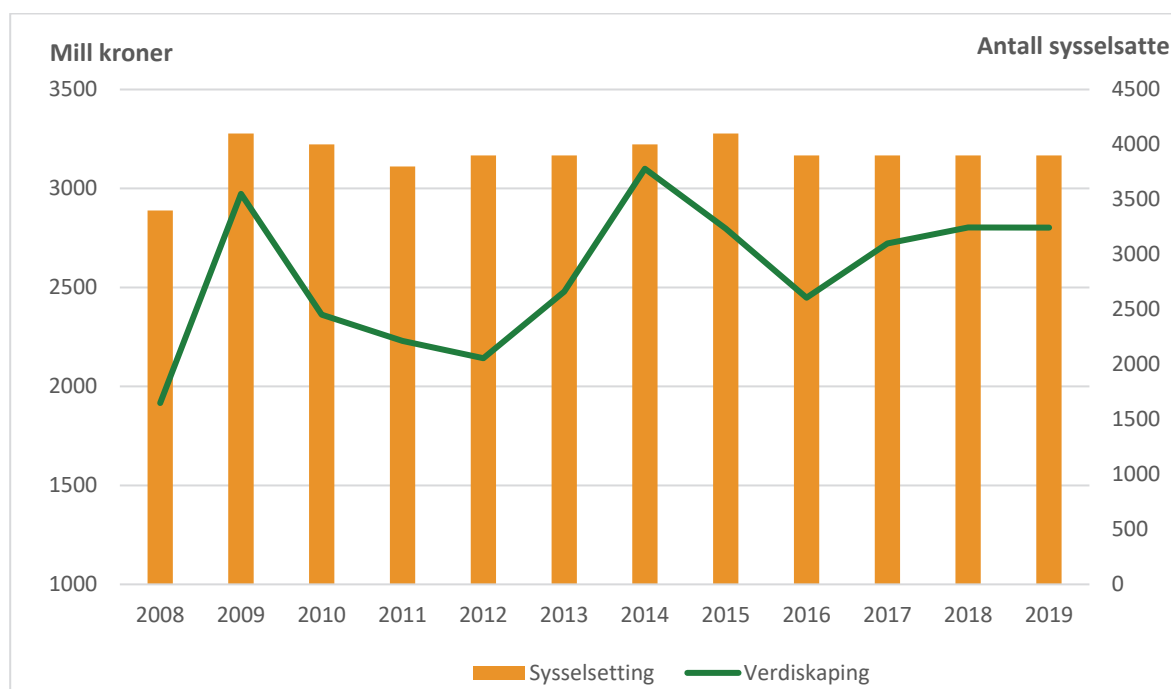
¹¹ Den 28. september 2022 besluttet Nortura å legge ned kyllingslakteriet i Elverum, og all produksjon vil opphøre fra og med våren 2024

Figur 3.12 Lokalisering av ulik type næringsmiddelindustri i Innlandet fylke. Kilde: Kartverket og AgriAnalyse

Mesteparten av varene fra næringsmiddelindustrien i Innlandet går til hjemmemarkedet, og virksomhetene møter lite konkurranse fra utlandet. Redusert utenlandsk konkurranse skyldes importvernet som særlig verner om produsenter av basis jordbruksvarer, slik som kjøtt, melk, korn og poteter. I tillegg er mat et nødvendighetsgode som gjør at etterspørselen etter disse varene er mindre pris- og inntektselastisk sammenlignet med andre forbruksvarer. Samtidig viser figur 3.13 at verdiskapingen innenfor næringsmiddelindustrien i fylket kan svinge noe fra år til år. Svingningene henger delvis sammen med nedleggelse av anlegg, sentralisering av produksjon og investeringer i kapasitetsutvidelse og nye fabrikker, samt tidspunkt for når dette inntreffer. Tallene viser derimot også at verdiskapingen i fylket har vært forholdsvis stabil de siste årene, og særlig i perioden 2017–2019. Sysselsettingen på sin side har vært konstant i omtrent hele tidsperioden, og har fra 2009 til 2019 ligget fast på rundt 4000 sysselsatte.

Figur 3.13 Verdiskaping og sysselsetting i næringsmiddelindustrien i Innlandet 2008–2019.
Kilde: SSB

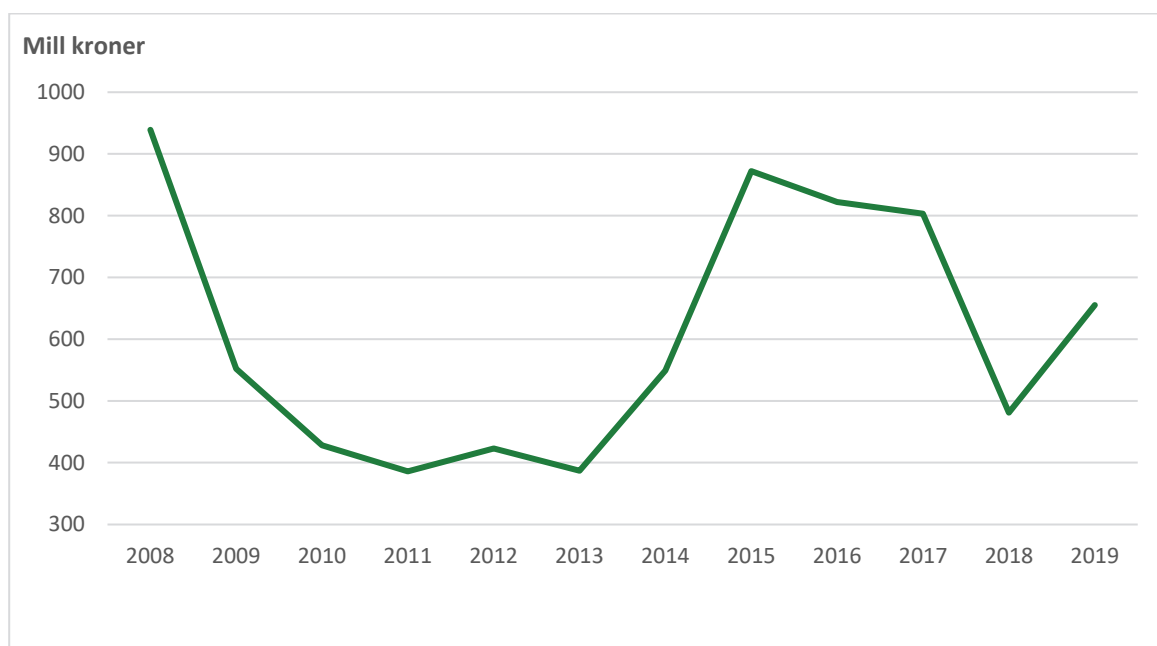

Investeringsnivået i næringen varierer sterkt fra år til år og er sterkt påvirket av når store enkeltprosjekter iverksettes og ferdigstilles. Trenden de seneste årene har gått mot færre enheter og større fabrikker i en rekke av delnæringene. Flere av de store selskapene har sentralisert store deler av produksjonen og investert i større fabrikker, og gamle fabrikker har måttet legge ned eller nedbemanne. Økte investeringer i ny teknologi og maskiner signaliserer også mer automatisering. Likevel har næringsmiddelindustrien beholdt stabilt høy sysselsetting i fylket. Deler av dette kan forklares med at ansatte flytter med til nytt arbeidssted ved sentralisering.

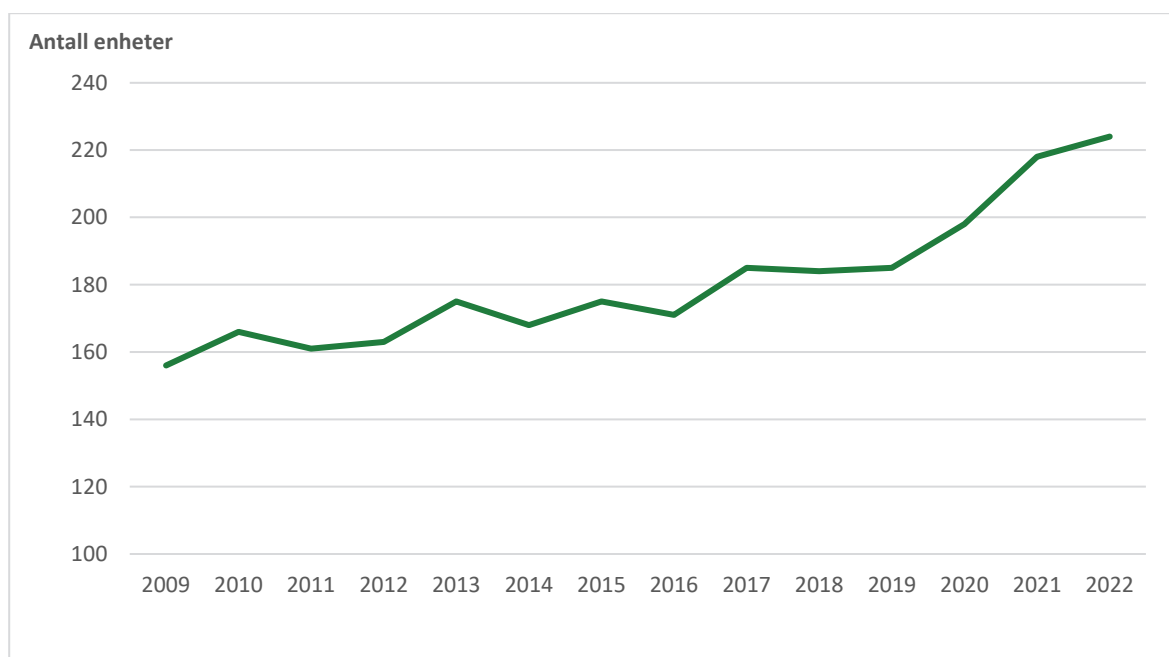
En annen forklaring på den stabile sysselsettingen kan være at nedlagte arbeidsplasser til dels erstattes av nye småskala virksomheter. Figur 3.15 viser at omfanget av småskala virksomheter (0–9 ansatte) i Innlandet innen næringsmiddelindustrien har økt betydelig de siste årene. Dette henger trolig sammen med endringer i forbruksmønsteret der kortreist lokalmat og nisjeprodukter er mer populært blant norske husholdninger enn tidligere.

Sentralisering og strukturrasjonalisering er ikke de eneste driverne bak investeringstakten i næringsmiddelindustrien – også her spiller nye produkter og endringer i forbruksmønsteret inn. Figur 3.14 viser at næringen hadde et høyt investeringsnivå i årene 2015–2017. Da ble det gjort flere større investeringer i kapasitetsutvidelse på meierianlegg i Innlandet som produserer lavkarbo-produkter. Utvidelsene henger sammen med kraftig etterspørselsvekst da disse produktene har blitt en større del av det norske kostholdet.

Figur 3.14 *Investeringer i næringsmiddelindustrien i Innlandet målt i løpende verdi. 2008–2019. Kilde: SSB*

Figur 3.15 *Antall småskala virksomheter i næringsmiddelindustrien i Innlandet¹² 2009–2022. Kilde: SSB*

¹² Målt som antall aktive virksomheter per 1.januar hvert år

Boks 3.5 Nortura Rudshøgda – færre og større anlegg

Fabrikken på Rudshøgda er blant Norges største og mest moderne anlegg for slakt og videreforedling. Anlegget har gjennom flere år utvidet og investert i både bygg, teknologi og nye prosesser. I dag er det rundt 600 ansatte på fabrikken, og anlegget er også Norges største baconfabrikk. Utvidelsen av anlegget på Rudshøgda er en del av sentraliseringsstrategien som skal bidra til lønnsomhetsvekst for Nortura. Kapasitetsutvidelse på Rudshøgda har derfor gått parallelt med nedleggelse av andre mindre fabrikker i fylket.

I 2017 overtok Rudshøgda all produksjon etter at Nortura Lillehammer ble avviklet, og i 2020 ble storfeproduksjonen/slakteriet flyttet fra Otta til Rudshøgda. I Lillehammers tilfelle fikk flesteparten av de ansatte jobbtilbud på nytt produksjonssted. På Otta derimot mistet samtlige slakteri-ansatte jobben slik at arbeidsstokken ble redusert fra 78 til rundt 15 personer, hvor de gjenværende ansatte nå jobber med produksjon av frysetørket turmat. I 2021 ble det derimot besluttet å opprette nytt slakteri på Otta. Det skal investeres 300 millioner kroner totalt i det nye anlegget, som er et samarbeid mellom Jæder, Grillstad og 4 lokalkommuner i Gudbrandsdalen.

Den 28. september 2022 besluttet Nortura også å legge ned kyllingslakteriet i Elverum, og all produksjon vil opphøre fra og med våren 2024. Deler av produksjonen flyttes til Norturas anlegg på Hærland, mens resten vil bli slaktet fra Røra, hvor det skal etableres et nytt slakteri sammen med Ytterøykylling. Beslutningen innebærer at 127 ansatte ved fabrikken i Elverum blir berørt og går en usikker fremtid i møte. Nortura utreder derimot muligheten for å etablere ny aktivitet på anlegget i Elverum. I tillegg vurderer kyllingprodusenter i Innlandet å etablere et nytt slakteri på egenhånd, som i så fall vil bli en konkurrent til Nortura.

Boks 3.6 Meieriinvesteringer

«Fedon-effekten»

Norske husholdningers matvaner har vært i sterk endring de seneste årene. Større fokus på sunt kosthold og vridning mot lavkarbo-produkter har gitt en kraftig etterspørselsvekst etter disse produktene. Dette har gitt grobunn for økte investeringer på flere av meierianleggene i Innlandet fylke. Tine investerte i årene 2015 og 2016 totalt 450 millioner kroner i kapasitetsutvidelse på anleggene på Frya og Tretten for å imøtekomme denne etterspørselsveksten. På førstnevnte anlegg produseres det cottage cheese, mens det på sistnevnte lages filtrert yoghurt.

Skyr er et fettfritt meieriprodukt utviklet av Q-meieriene, som har blitt svært populært her til lands. Den økte etterspørselen etter selskapets produkter medførte at anlegget i Gausdal ble utvidet med en ny produksjonshall i 2015.

Kortreist lokal mat

Selv om vi har et tollvern som verner om basis meieriprodukter som melk og ost, har importen av ost økt betraktelig gjennom hele 2000-tallet, slik at importvernet knyttet til denne type produkter har blitt svekket. Dette skyldes blant annet at EUs tollfrie kvoter har økt, nå sist i 2017. Dette innebærer at produsenter i EU nå kan selge rundt 8 400 tonn med ost tollfritt til Norge hvert år. Blant annet blir rundt 90 prosent av hvitmuggostene som selges i Norge i dag, importert.

På den andre siden har kortreist lokal mat også blitt mer populært blant norske husholdninger de seneste årene. I 2020-2021 investerte derfor Tine 55 millioner kroner i utvidelse av meieriet på Dovre, som produserer hvitmuggost. Produksjonskapasiteten skal dobles, og selskapet tar dermed opp kampen mot osteimport.

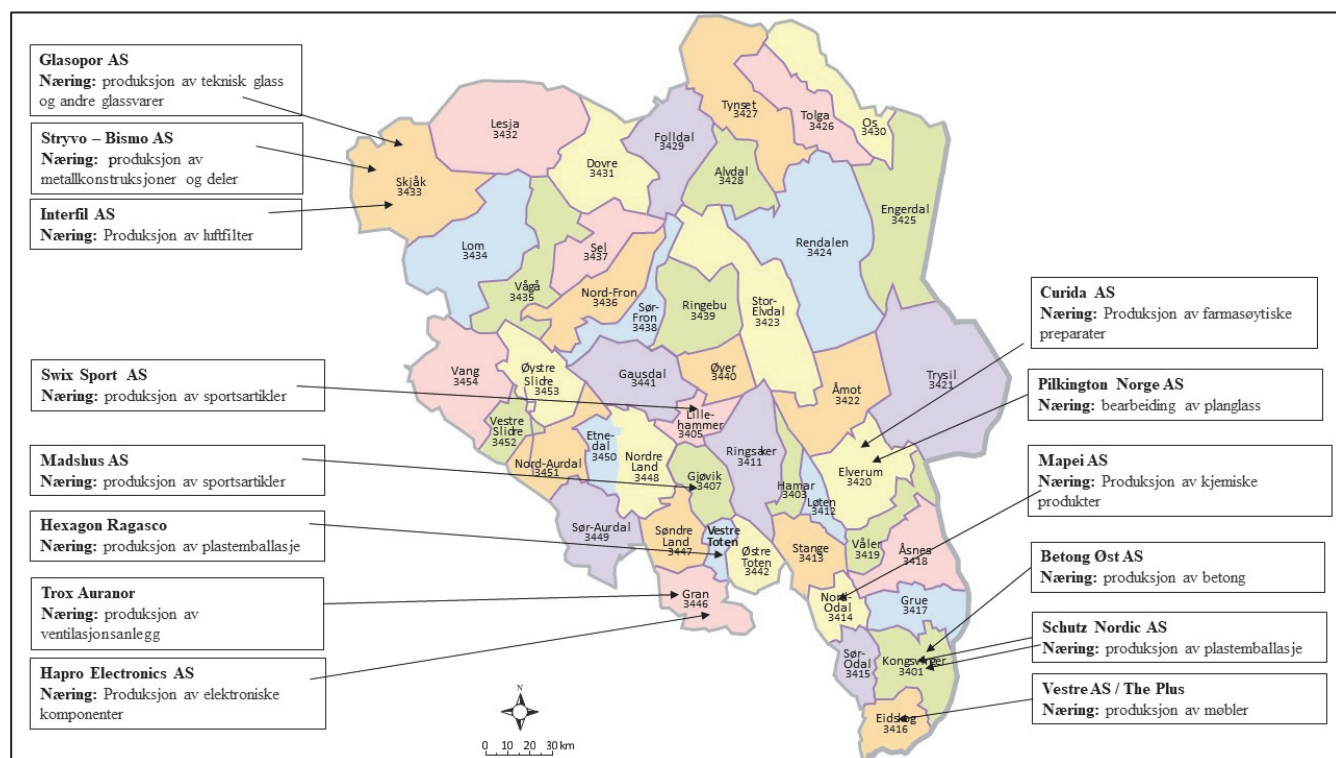
Viktige momenter for verdiskaping og videreutvikling av næringsmiddelindustrien i Innlandet:

- Sikre og utvikle jordbruket i Innlandet fylke og bidra til rekruttering og investeringer
- Logistikk: investeringer i samferdsel på kommunale og fylkeskommunale veier og infrastruktur
- Bidra til innovasjon og nye produkttyper
- Videre satsing og markedsføring av kortreist lokal bærekraftig mat for å møte økt importkonkurranse
- Forutsigbare og konkurransedyktige rammevilkår
- Tilrettelegge for småskala virksomheter og knoppskyting

3.4 Andre næringer, klynger og hjørnesteinsbedrifter

Selv om industrien i Innlandet er dominert av tre hovednæringer, er det mange andre spennende virksomheter som er betydelige aktører innen sine varesegmenter. Næringsgruppen *gummi, plast og mineralprodukter* er Innlandets fjerde største industrinæring, og hadde i 2019 en verdiskaping på 1,1 milliarder kroner, og sysselsatte totalt 1 100 personer. Næringsgruppen er svært sammensatt, der de ulike virksomhetene produserer en rekke ulike varer. Innenfor denne næringsgruppen i Innlandet finner man blant annet to av Norges største plastemballasjefabrikker: Hexagon Ragasco på Raufoss og Schutz Nordic på Kongsvinger. Disse virksomhetene lager plastbeholdere som brukes til transport og lagring av en rekke ulike vareslag, alt fra LPG til matvarer. Hexagon Ragasco ble kåret til Norges smarteste bedrift i 2015. På ti år har selskapet seksdoblet produksjonskapasiteten og redusert produksjonstiden per enhet fra 74 til 14 sekunder. I Kongsvinger er også flere betongprodusenter som leverer innsatsfaktorer til bygg- og anleggsbransjen lokalisert, mens i Elverum og Skjåk kommune i Nord-Gudbrandsdal finner man virksomheter som leverer ulike glassprodukter, som isolasjonsglass og skumglass.

Figur 3.16 Øvrig industri og hjørnesteinsbedrifter i Innlandet fylke: Kilde Kartverket og AgriAnalyse

Innenfor maskin-industrien finner man Norges to største produsenter av kjøle- og ventilasjonsanlegg. Disse to bedriftene er lokalisert på mindre tettsteder, og er derfor hjørnesteinsbedrifter i sine nærområder. På Jaren i Hadeland finner vi Trox Auranor. Med sine 187 sysselsatte er selskapet en ledende produsent av komponenter, utstyr og systemer for klimaanlegg og ventilasjon. I Skjåk kommune i Nord-Gudbrandsdal er Interfil, Norges ledende filterprodusent, lokalisert. Selskapet har i dag rundt 100 sysselsatte og står dermed for over 18 prosent av sysselsettingen innen privat sektor i sin hjemkommune.

En annen hjørnesteinsbedrift er kjemiprodusenten Mapei AS. Selskapet er en ledende produsent og leverandør av lim, fugemasser og kjemiske produkter rettet mot byggebransjen. Anlegget ble utvidet for 160 millioner kroner i 2019 og sysselsetter i dag 225 personer. Dette tilsvarer 25 prosent av sysselsettingen innenfor privat sektor i Nord-Odal kommune. Innenfor kjemisk og farmasøytisk industri finner vi også Curida i Elverum. Fabrikken ble egentlig vedtatt nedlagt i 2013 av de daværende japanske eierne Takeda Nycomed, men anlegget ble til slutt kjøpt av fabrikkens egne ansatte. I dag er det rundt 140 sysselsatte i selskapet, som blant annet er kjent for multivitamin-miksturen Sana-Sol. Videre er Innlandet også ledende innenfor produksjon av sportsartikler, og huser to av Norges største bedrifter innenfor dette segmentet: Madshus på Gjøvik og Swix på Lillehammer leverer begge sportsprodukter rettet mot skisporten, og sysselsetter til sammen rundt 180 personer. Ikke minst finner vi også elektronikkprodusenten Hapro Electronics på Jaren, som med sine 349 sysselsatte står for 34 prosent av sysselsettingen innen privat sektor i Gran kommune.

Boks 3.7 Mini-industriklynga i Skjåk

Skjåk er en liten kommune og fjellbygd i Nord-Gudbrandsdalen med en befolkning på 2 264 personer. Med årene har det blitt etablert en velfungerende industriklynge i bygda, bestående av bedriftene Interfil, Glasopor og Stryvo Bismo. Totalt sysselsetter disse bedriftene 136 personer, hvorav om lag 100 er ansatt i Interfil. Med dette står denne klynga for rundt 25 prosent av kommunens sysselsetting innen privat sektor. I 2021 hadde klynga samlet sett en omsetning på ca. 239 millioner kroner, hvorav Interfil stod for 149 millioner kroner.

Selv om bedriftene er tett lokalisert i samme næringspark, produseres det vidt forskjellige produkter. Interfil er Norges ledende produsent av filter som brukes i ventilasjonssystemer, mens Glasopor lager skumglass av resirkulert glass rettet mot bygg- og anleggsbransjen. Stryvo Bismo på sin side produserer metallvarer særlig rettet mot offshore-bransjen, men leverer også produkter til vind- og vannkraftnæringen.

En svært viktig suksessoppskrift bak etablering og utvikling av industriklynga er at Skjåk kommune har et eget næringsfond. Kommunen står derfor fritt til å bestemme selv hvordan fondet skal brukes, og er ikke bundet av statlige føringer. Fondet har bevisst gitt støtte til etablering og bedriftsutvikling, ofte i et 4-parts samarbeid mellom kommunen, bedriftene, lokalbank og Innovasjon Norge. Fondet blir også brukt til kompetanseheving for både bedrifter og enkeltpersoner, samt til infrastrukturelt tiltak som også er viktige for næringslivet. Et annet tiltak som har vist seg å være svært nyttig, er å ha et aktivt næringskontor nær der folk bor slik at terskelen for å ta kontakt er lav. Ikke minst bruker bedriftene en del ressurser på FoU. Interfil har blant annet et godt samarbeid med næringsshagen i Skåppå, og har brukt katapultsenteret i Raufoss til utvikling og automasjon.

Skjåk kommune

Boks 3.8 Utvidelse av Mapei-fabrikken i Nord-Odal

Mapei i Nord-Odal er Norges ledende produsent av lim, fugemasser og kjemiske produkter rettet mot byggebransjen. Selskapet investerte for 190 millioner kroner i fabrikken i 2018-2019 og utvidet anlegget med 8000 kvadratmeter. I tillegg ble det også investert for rundt 70 millioner i anlegget i 2015. Mapei er et italiensk-eid industrikonsern med hovedkontor i Milano og 83 fabrikker fordelt over hele verden. Etter utvidelsen av anlegget er fabrikken i Nord-Odal det femte største av disse 83. Utvidelsen har over tid også gitt 30 nye arbeidsplasser på fabrikken.

En sentral aktør som bidro til at investeringen ble realisert, er Nord-Odal kommune. Kommunen bygde ut hotell og vei, flyttet en bedrift og kjøpte opp hus for å legge til rette for utvidelsen av fabrikken. Selskapet mottok derimot ingen offentlig investeringsstøtte, og trekker fram at de hadde håpet på vesentlig større drahjelp fra det offentlige virkemiddelapparatet gitt investeringens størrelse og risiko.

Mapei i Nord-Odal hadde en omsetning på over 1 milliard kroner i 2021, og sysselsatte 225 personer. Dette tilsvarer rundt 25 prosent av sysselsettingen innenfor privat sektor i Nord-Odal kommune. Ikke minst har hjørnesteinsbedriften også ringvirkninger for mange andre bedrifter i nærområdet.

Boks 3.9 De 7 sterke

De 7 sterke er en interesseorganisasjon for næringsklynga i Kongsvinger-regionen, som består av en rekke små og store industribedrifter. Klynga dekker virksomheter innenfor et bredt spekter av industrinæring, og omfatter blant annet selskaper som Mapei, Arbaflame, Maarud, Blowtech, Bergene Holm og Contiga. Hovedformålet til De 7 sterke er å gi industribedriftene i regionen én stemme og dermed påvirke regional næringsutvikling og politikk mest mulig. Organisasjonen legger også til rette for innovasjon, kunnskapsdeling og kompetanseutvikling gjennom nettverksbygging og samarbeid. I tillegg jobbes det aktivt for å markedsføre regionen og mulighetene som finnes der.

De 7 sterke har blant annet bidratt til større satsing på LEAN-kompetanse, noe som har styrket medlemsbedriftenes konkurransekraft. I tillegg er organisasjonen en aktiv stemme når det kommer til utbyggingen av nye E16.

Boks 3.10 The Plus – verdens mest miljøvennlige møbelfabrikk

Vestre er en norsk produsent av by- og utemøbler. 3. juni i år åpnet selskapet en ny og spektakulær fabrikk i Eidskog kommune. Fabrikken hadde en prislapp på rundt 300 millioner kroner, og er den største investeringen i norsk møbelindustri på flere tiår. Fabrikken skal i tillegg til å huse produksjon, også være et opplevelsessenter for besøkende og publikum.

Fabrikken omtales som verdens mest miljøvennlige møbelfabrikk. Vestre bruker verdens reneste aluminium i flere av sine produkter, og bygget blir det første industribygget som oppnår aller høyeste miljøklassifisering med smarte roboter og selvkjørende trucker basert på fornybar energi. Det er til nå skapt 25 nye arbeidsplasser på fabrikken, som også har positive ringvirkninger for annet næringsliv i området. Blant annet hentes en del av råvarematerialet fra Hydro Extrusions på Magnor, som ligger i samme kommune.

Fabrikken har fått betydelig støtte fra det offentlige virkemiddelapparatet. Innovasjon Norge har bladd opp 47,4 millioner kroner i tilskudd og lån, mens Eidskog kommune og Enova har bidratt med henholdsvis 25 og 5,8 millioner i investeringstilskudd.

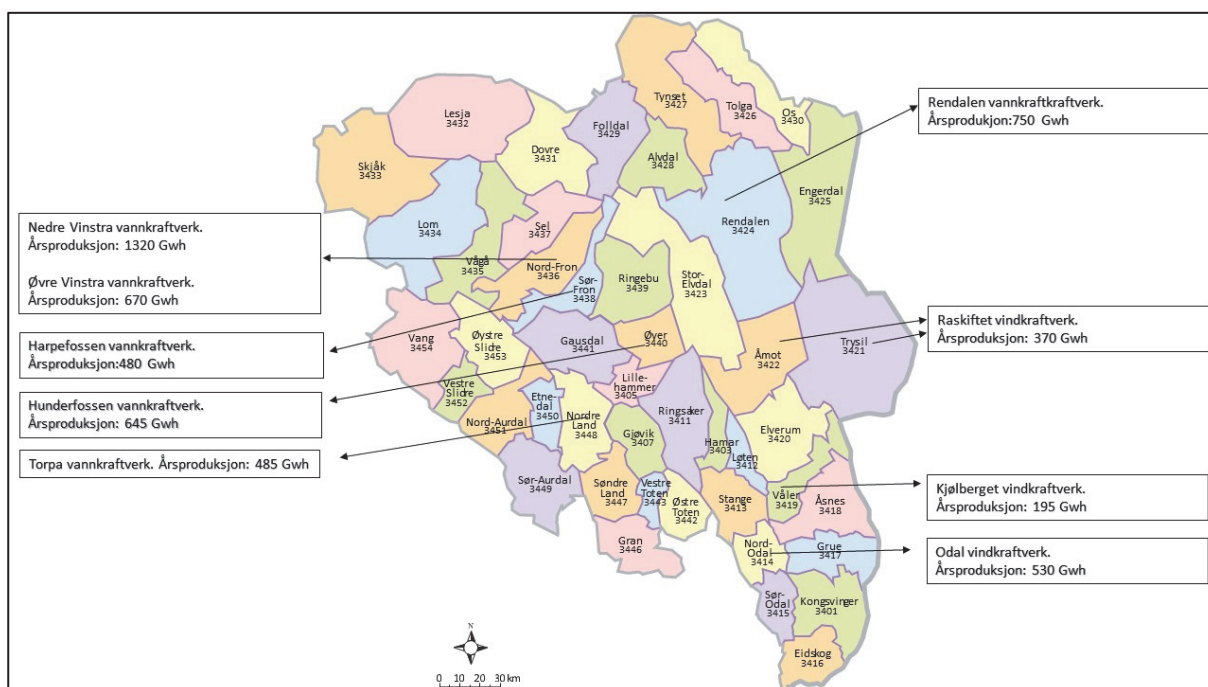

Illustrasjon: BIG/ Vestre

4 Kraftnæringen

På grunn av fylkets topografiske forhold og store nedbørmengder her til lands har Innlandet fylke lange tradisjoner for kraftproduksjon, og da særlig vannkraft. Vannkraftanleggene i fylket er særlig lokalisert rundt Lillehammer-regionen, nordover i Gudbrandsdalen, og i begge Østerdal-regionene. De største vannkraftanleggene er Nedre og Øvre Vinstra i Nord-Gudbrandsdal, Rendalen kraftverk i Nord-Østerdalen og Hunderfossen i Øyer kommune.

Figur 4.1 Lokalisering av de største vannkraft- og vindkraftanleggene i Innlandet fylke.
Kilde: Kartverket, Wikipedia og Hafslund E-CO

I SSBs statistikker er kraftnæringen inndelt i tre undernæringer:

- overføring og distribusjon av elektrisitet
- produksjon av elektrisitet
- fjernvarme og annen kraftforsyning

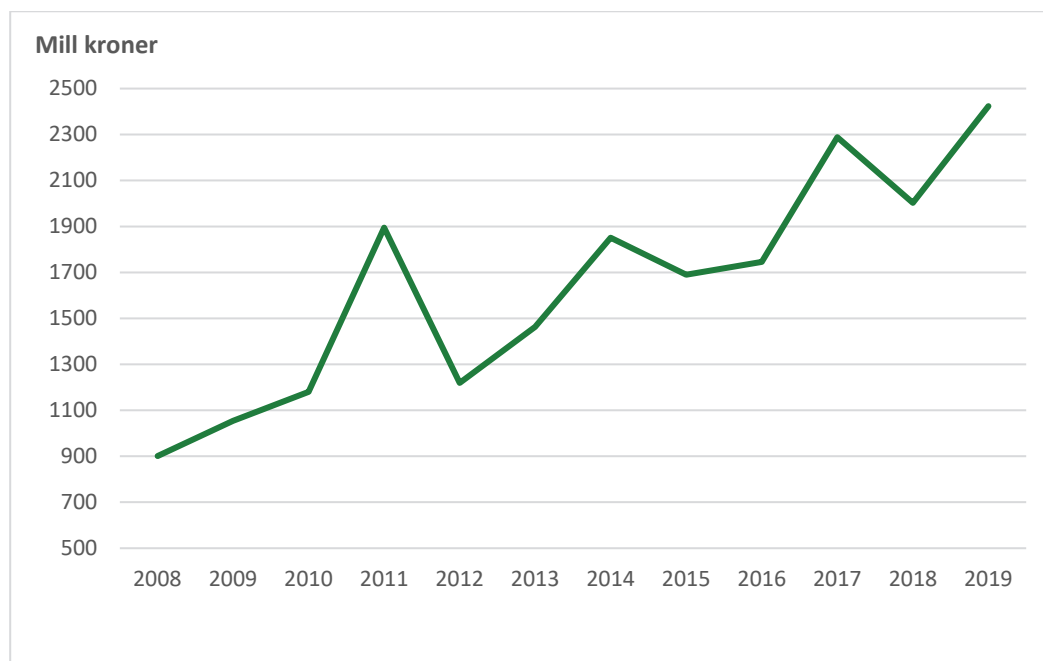
Førstnevnte undernæringer omfatter virksomheter og foretak som drifter og forvalter overførings- og distribusjonsnett som transporterer elektrisitet fra produksjonsanlegg til forbruker. Undernæringer produksjon av elektrisitet omfatter produsenter av elektrisitet. I Norge består denne næringsgruppen stort sett av vannkraftprodusenter, men f.eks. vindkraftprodusenter hører også til her. Den siste undernæringer er en restpost som dekker

produksjon av fjernvarme, samt annen type kraftforsyning som f.eks. biogass. Dette er energikilder som er mindre utbredt i Norge, og undernæringen har derfor marginal innvirkning på kraftnæringen totalt sett.

Kraftnæringen skiller seg fra de øvrige varenæringene ved at den har en svært høy verdiskaping per sysselsatt. I 2019 hadde næringen 1 200 sysselsatte i Innlandet fylke, og genererte en verdiskaping på over 5,6 milliarder kroner. Dette tilsvarer rundt 4,7 millioner kroner i verdiskaping per sysselsatt. Til sammenligning hadde skogbruket en verdiskaping på rundt 1,45 millioner kroner per sysselsatt, mens industrien skapte i snitt verdier for rundt 800 000 kr per sysselsatt. Det at næringen har en relativt høy verdiskaping per sysselsatt, innebærer at den er svært kapitalintensiv.

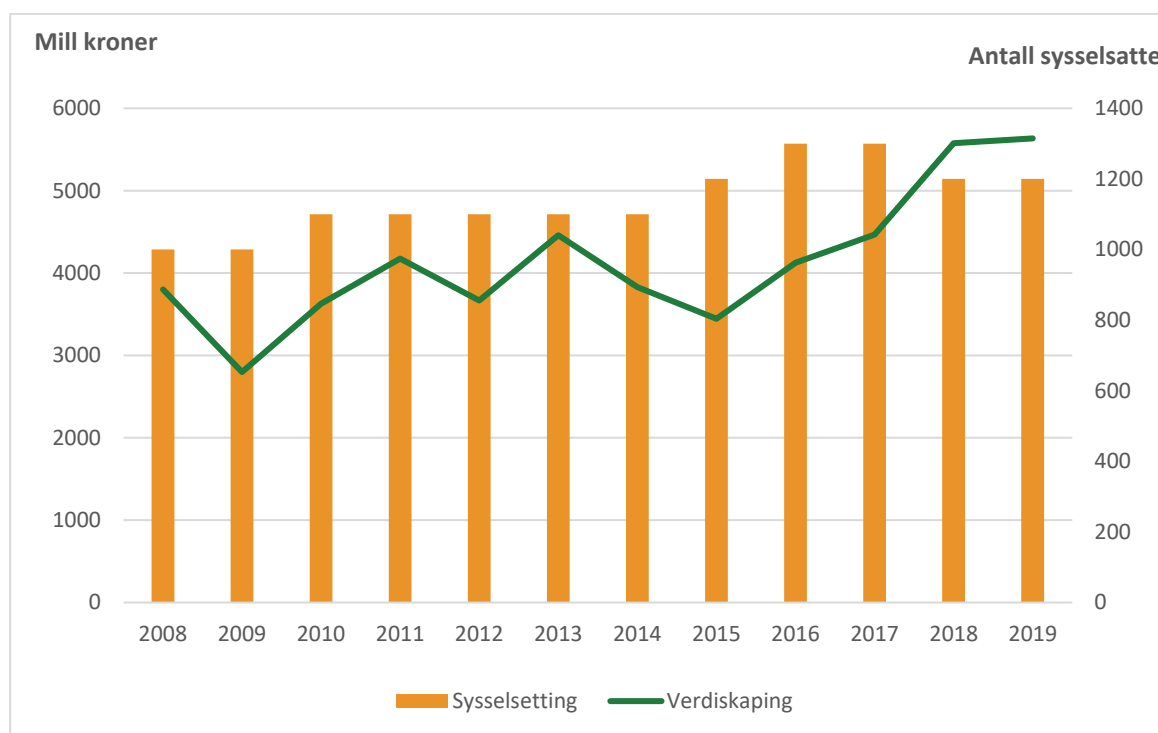
De siste årene har det vært rekordhøye investeringer i kraftnæringen, og i 2019 var kraftinvesteringene i Innlandet nesten 170 prosent høyere enn i 2008, se figur 4.2. Mye av investeringsveksten i perioden har blitt drevet av store investeringer i distribusjonsleddet. Dette kan hovedsakelig knyttes til oppgradering og modernisering av et aldrende kraftnett. For årene 2017–2019 var det derimot også høye investeringer i produksjonsleddet. Denne investeringsveksten skyldes blant annet utbygging av flere nye vindparker i fylket, delvis på grunn av gunstige betingelser gjennom elsertifikat-ordningen. I Innlandet har det i de siste årene blitt bygget ut 3 store vindparker: Raskiftet vindkraftverk i Trysil, Kjølberget vindpark i Våler og Odal vindkraftverk i Nord-Odal. De to sistnevnte hadde produksjonsstart i henholdsvis 2021 og 2022, slik at deler av investeringsbeløpene knyttet til disse ikke fanges opp i tallene angitt i Figur 4.2. I tillegg til vindparkene ble også det nye vannkraftanlegget Tolga kraftverk satt i drift våren 2021, mens Nedre Otta kraftverk og Rosten vannkraftverk hadde produksjonsstart i henholdsvis 2020 og 2018.

Figur 4.2 Kraftinvesteringer i Innlandet målt i løpende priser. 2008–2019. Kilde SSB

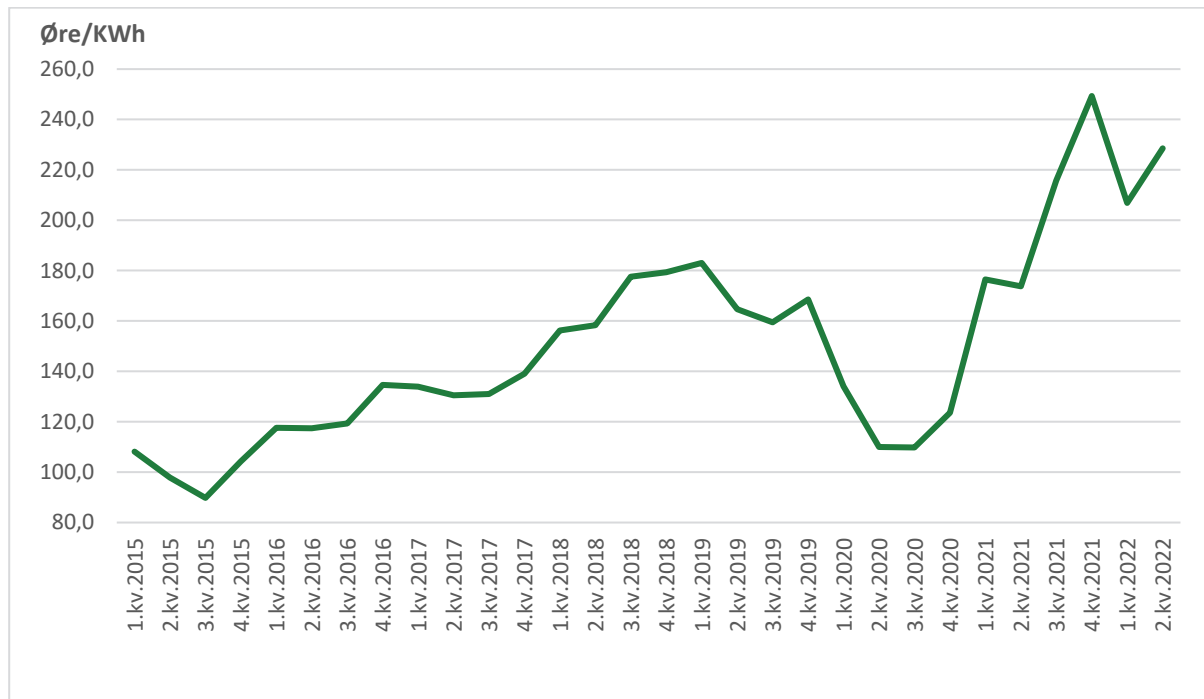

Figur angir kraftnæringens verdiskaping og sysselsetting i Innlandet fylke i tidsperioden fra 2008 til 2019. Som det fremkommer av figuren, har verdiskapingen i næringen sett en tydelig vekst siden 2015, og verdiskapingen i 2019 var hele 48,3 prosent høyere enn i startåret 2008. Figuren viser også at verdiskapingen har vært særlig høy i årene 2018 og 2019. Deler av dette kan tilskrives en høy kraftpris fra og med 2. halvår 2018 og til og med utgangen av 2019 (se figur 4.4), men noe av verdiskapingen kan også knyttes til økt produksjonskapasitet og nye kraftverk. Blant annet ble Innlandets nest største vindpark, Raskiftet i Trysil, satt i drift i 2018. Samtidig viser figuren at sysselsettingen i næringen har vært mer eller mindre uendret i hele tidsperioden, og har ligget på rundt 1 100–1 200 sysselsatte. Dette indikerer at høye investeringer i økt produksjonskapasitet og utbygging av vindparker har positiv effekt for næringens verdiskaping, men at sysselsettingsgevinstene er moderate.

Figur 4.3 Verdiskaping og sysselsetting i kraftnæringen i Innlandet 2008–2019. Kilde: SSB

Figur 4.4 *Elektrisitetspris for husholdningene. 1. kvartal 2015–4. kvartal 2022. Kilde: SSB*

Boks 4.1 Vindparker på land

Nasjonale investeringer i vindkraftanlegg på land var på rekordhøye nivåer i årene 2018–2020. Fra og med 2021 har derimot investeringer på nasjonalt nivå knyttet til vindparker vært kraftig fallende. Flesteparten av de store vindprosjektene har gått mot en avslutningsfase i løpet av 2021, og nye store igangsettelser har latt vente på seg. En årsak til dette er at den norske el-sertifikatordningen er avsluttet. Men vel så viktig er et generelt stemningsskifte i befolkningen hvor motstanden mot vindkraft på land har økt kraftig. Dette skyldes blant annet forringelse i form av naturinngrep, støy fra turbiner og beslaglegging av areal.

For lokale myndigheter innebærer dette en krevende avveining. Utbygging av vindparker bidrar til økt verdiskaping for lokale kraftselskaper, og siden fylkeskommunen og lokalkommuner ofte er på eiersiden av kraftselskapene, betyr dette økte budsjetter som kan brukes på offentlige goder og tjenester til lokalbefolkningen. Investeringer i disse anleggene går også over flere år, og kan i utbyggingsperioden bidra til økt aktivitet for bygg- og anleggsnæringen i fylket. Tilgang til økt kraft kan på sikt i tillegg bidra til etablering av nye industribedrifter. På motsatt side er den direkte sysselsettingseffekten fra vindparkene svært liten, og i tillegg kommer de negative eksterne effektene. Beslaglegging av areal kan gå utover andre næringer, som eksempelvis jordbruket, og ødeleggende naturinngrep sammen med støy fra turbinene kan gå utover trivsel og velvære for både lokalbefolkningen og dyrelivet. I tillegg har det vist seg at flere av eierne involvert i norske vindparker er utenlandske selskap; blant annet viser en oversikt fra NVE at over 60 prosent av norsk vindkraft har utenlandsk eierskap.

Illustrasjon: Wikicommons (Stewie Griffin)

Viktige momenter for verdiskaping og videreutvikling av kraftnæringen i Innlandet:

- Utvidelse og modernisering av eksisterende vannkraftanlegg
- Bedre betingelser og mer lokal forankring som gir økt incentiv for lokalkommuner til utbygging av vindparker på land
- Raskere behandling av konsesjonssøknader for kraftutbygging
- Større satsing på andre fornybare energikilder som fjernvarme, biobrensel og solcelleenergi
- Økt nettkapasitet for å imøtekomme økt produksjonskapasitet
- Øke lokalt og regionalt eierskap

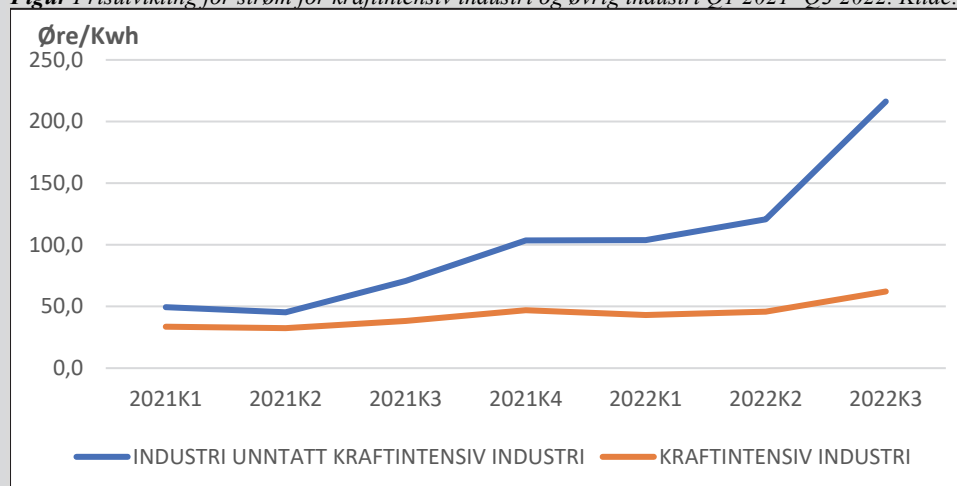
Boks 4.2 Strømkrisen i 2021-2023: høye strømpriser gir svekkelse av norsk industri

Billig og regulerbar kraft har kanskje vært norsk industris viktigste konkurransefortrinn, og har kompensert for andre barrierer som høyt lønnsnivå og høye transportkostnader grunnet ubeleilig logistisk plassering ifht markeder både på kontinentet og på hjemmebane.

Strømprisene i hele Europa derimot har økt kraftig de seneste 2 årene, en økning som har rammet norske forbrukere og næringsliv i betydelig grad. Det er flere og sammensatte grunner til at strømprisen ligger på så høye nivåer. For det første har det vært høye energipriser generelt, for eksempel på kull og gass grunnet lav tilgang på gass i det europeiske markedet, nedbygging av kjernekraft og økte priser på CO₂-kvoter. Russlands invasjon av Ukraina har også bidratt til usikkerhet og forstyrrelser i gassmarkedene noe som igjen påvirker prisene. Videre har det vært lite tilsig i form av nedbør til vannmagasinene her hjemme. Dette gjør at fyllingsgraden i magasinene har vært på et lavt nivå, noe som gjør at prisen stiger. Den lave fyllingsgraden kombinert med at vi har blitt mer integrert i strømmarkedet i Europa gjennom overføringskablene til kontinentet, er det som primært forklarer den kraftige prisveksten de siste årene.

For norske kraftprodusenter slik som Hafslund Eco har salg av dyr strøm gitt rekordhøye omsetningsnivåer, mens for enkelte deler av industrien har energikostnadene galoppert. Dette gjelder særlig industri utenom kraftintensiv industri som ikke er underordnet ordningen med egne rimelige kraftavtaler. Disse bedriftene har opplevd en firedobling av strømprisen siden starten av 2021, og kan nå være i ferd med å miste sin konkurransekraft.

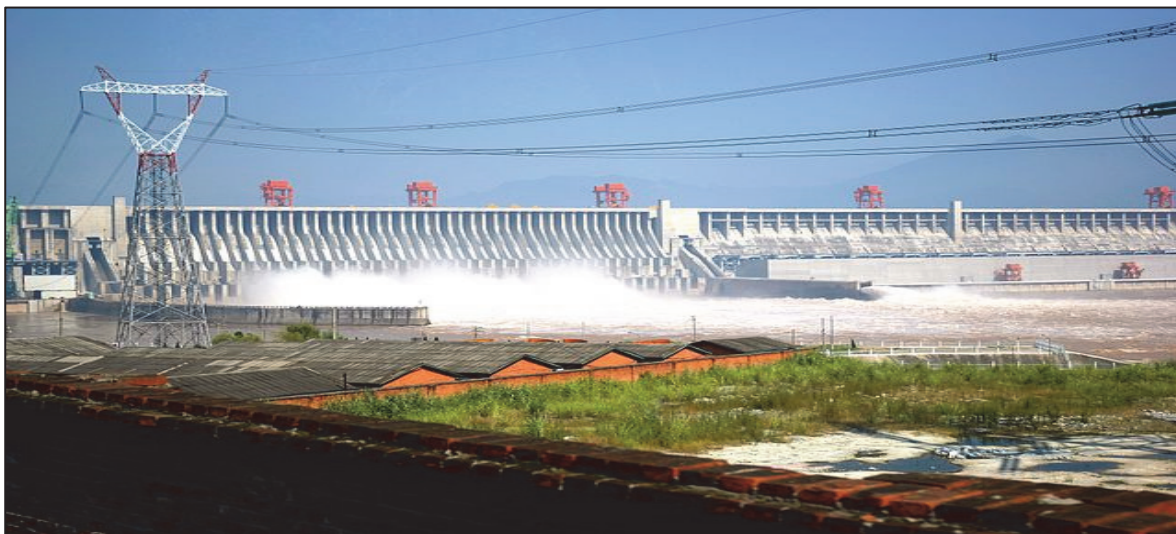
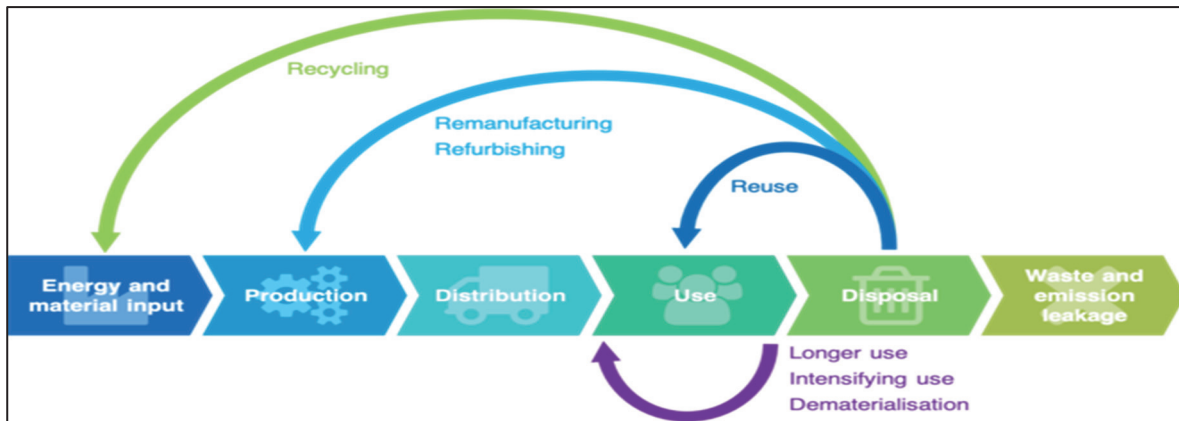
Figur Prisutvikling for strøm for kraftintensiv industri og øvrig industri Q1 2021- Q3 2022. Kilde: SSB

For store industriaktører i fylket har dette økende kostnadsbildet allerede begynt å gi negative utslag. Blant annet viste kostnadsprognosene til Nortura at samlede strømkostander i 2022 ville ende på rundt en halv milliard kroner, opp med 350 millioner kroner sammenlignet med året før. For Moelven Industrier lå strømkostnadsprognosen for 4.kvartal 2022 alene mer enn 135 millioner kroner høyere enn på samme tid i fjor. Dette tilsvarer over 2,5 millioner kroner mer for hver produksjonsdag. På bakgrunn av dette valgte selskapet å permittere 80 ansatte ved sin byggmodul-fabrikk i Hjellum (ved Hamar) høsten 2022.

I Norge har regjeringen fått kritikk for å være tiltaksløse og for passive, i forhold til hvordan store EU-land som Tyskland og Frankrike hjelper sitt næringsliv i dagens situasjon. Tyske myndigheter har eksempelvis lansert en energipakke på 200 milliarder euro, for å subsidiere strøm- og gasspriser for både husholdninger og næringslivet. Hjelpepakken omfatter blant annet en ordning der det for industribedriftene i 2023 settes en rimelig fastpris på innkjøpt strøm og gass inntil 70% registrert forbruk i 2021, mens resterende forbruk kjøpes inn til markedspris.

Del 2. Satsingsområder for Innlandet fylke

Illustrasjoner: Wikicommons (Geissdoerfer, M et.al) Wikicommons (Font Awsome) & Wikicommons (Allen Watkin)

5 Satsingsområder innen landbruket

Ifølge FNs bærekraftskriterer er det spesielt utrydding av sult, klimaendringer og tap av biologisk mangfold som berører landbruket. I 2022 passerte verden 8 milliarder mennesker og folketallet øker med om lag 80 millioner årlig. FN skriver også at klimaendringene etter 2030 vil føre til at det er flere områder i verden hvor matproduksjonen vil gå ned enn det er områder hvor matproduksjonen vil øke.

Kommunene og fylkeskommunen har ansvar for arealplanleggingen lokalt. Det er press fra ulike hold både for og imot utbygging. Erfaring fra arbeidet med Samla plan for vassdrag på slutten av 1980-tallet, hvor planen reduserte konfliktnivået knyttet til vassdragsutbygging, ga samtidig tilgang på nok vannkraft. Fylkeskommunen kan ta initiativ til å etablere en samlet plan for arealbruk hvor dyrka mark, dyrkbar mark og biologisk mangfold blir gitt en bestemt prioritering for å avklare hvilke areal som kan brukes til eksempelvis produksjon av vind-, sol- og skogbasert energi.

Innlandet er det største stølsfylket i landet, og økonomien i husdyrholdet er avgjørende for at nettopp stølsdriften skal opprettholdes. I tillegg er det områder i fylket som er svært godt egnet til frukt, grønnsaker, korn og poteter.

- **Fjellandbruket i Innlandet:** Innlandet har 57 prosent av alle aktive stølsbruk i Norge, og det er et satsingsområde for matproduksjon på norske ressurser og for bevaring av det biologiske mangfoldet. Fjellandbrukets videre eksistens krever tiltak rettet mot melkekyr og melkegeit. I melkeproduksjonen er det overgang fra bås fjøs til løsdrift som er den største utfordringen. Det er mange små og mellomstore bruk hvor det ikke er rom for å øke melkemengden, hverken ved kjøp av større melkekvote eller ved utvidelse av areal, mange av disse har aktiv stølsdrift. I tillegg er det ofte få muligheter til annet arbeid, og det kan være utfordringer med generasjonsskiftet.
- **Sauebruk i Innlandet:** Det er i hovedsak sau og lam som bruker utmarka. For at det skal være mulig å ha sauene i utmarka, er det behov for å styrke de organiserte beitelaga. Det være seg midler til gjerder, mobile innhegninger, sankelag, bruk av gjeterhund, og til utvikling av ny teknologi for å lette arbeidet med tilsyn og sanking av beitedyra. Tall fra før 1980 viser at organiserte beitelag er effektive i arbeidet med å forebygge rovdyrta hos dyr på beite.
- **Kornbruket i Innlandet:** Det er behov for økte investeringstilskudd til drenering, vekstskifte, dekkvekster og til bevaring av kantsoner, samt til redusert bruk av plantevernmidler og oppfølging av gjødselplaner.
- **Svineproduksjonen:** Stor avtaker av fôrkor, som det husdyrslaget med størst andel norske råvarer i kraftfôret, og en næring som bidrar til å opprettholde slakterier og videreforedling i distriktene. Næringen har stort etterslep på

investeringer for å imøtekomme nye dyrevelferdskrav og være en attraktiv næring for framtidige generasjoner.

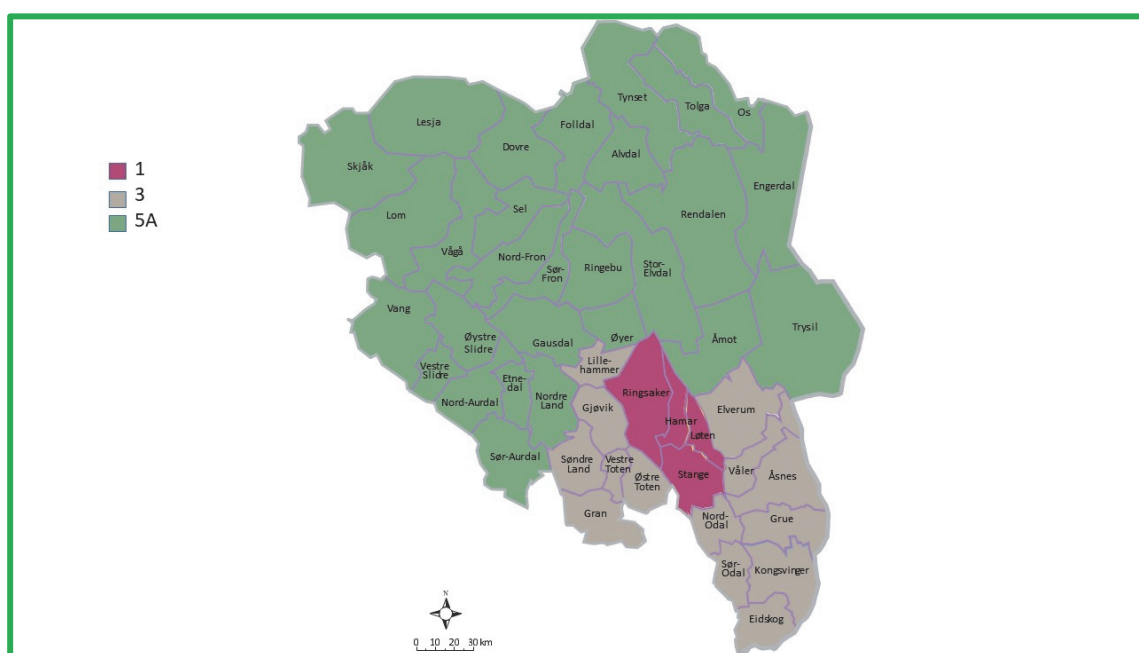
- **Frukt, grønnsaker og poteter:** Innlandet har store områder som egner seg til frukt, bær og grønnsaker, både på friland og i veksthus.
- **Skog:** Fylket er et stort skogfylke. I og med gode priser på både tømmer og massevirke har skogavvirkningen økt de senere årene. For skogbruket er utfordringen videreføring av skogvirket lokalt, og fylket har stort potensial for å anlegge klimaskog i områder langs svenskegrensen hvor beitebruket er vesentlig redusert.

5.1 Tiltak for landbruket i Innlandet fram mot 2030

Landbruket i Innlandet er i hovedsak konsentrert om fjellandbruket med melk og kjøtt, flatbygdene med korn, frukt, bær og grønnsaker, og skogområdene som Kongsvinger, Elverum og til dels Gjøvik. Jordbruket i Norge, i likhet med de fleste andre land, er finansiert via markedet og offentlige tilskuddsordninger. I de årlige jordbruksforhandlingene fremforhandles det en avtale om bruk av virkemidler for å nå mål satt i landbruksmeldingen fra 2016: «Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon».

I Norge er det kostnadskrevenende å produsere mat, ikke minst pga. kort vekstsesong. I tillegg er bonden pålagt å yte tjenester som ikke omsettes i et marked, og bidra til å opprettholde sysselsetting og bosetting i distriktene. I Innlandet utgjorde offentlig tilskudd i overkant av 40 prosent av total omsetning i jordbruket i 2020. De største tilskuddsordningene er husdyrtilskuddet, arealtilskuddet og kulturlandskapstilskuddet.

Figur 5.1 Arealtilskuddssoner i Innlandet. Kilde: Kartverket og Landbruksdirektoratet

Bildet over viser arealsonene i Innlandet. Innlandet har store kornareal, som har en høyere arealtilskuddssats enn grasarealet, noe som gjør at arealtilskuddet i Innlandet utgjør en større andel av totalt tilskudd enn tilfellet er for hele landet. Det er også i tråd med kanaliseringspolitikken som ble innført etter krigen for å sikre nok egenproduksjon av korn, samtidig som det ble lønnsomt å drive jordbruk i marginale grasområder.

Norge har tradisjon for å løse oppgaver i fellesskap, og hovedavtalen for jordbruket ble vedtatt i 1950. Den danner grunnlag for de årlige jordbruksforhandlingene, en forhandling mellom bøndenes organisasjoner og regjeringen. De årlige forhandlingene skal sikre bondens inntekt samtidig som innbyggerne i Norge får tilgang til nok, næringsrik mat til en pris de har råd til. Det fremforhandles også en betaling til bonden for de tjenester jordbruket yter som ikke omsettes i et marked, f.eks. opprettholdelse av kulturlandskap, biologisk mangfold og bosetting i hele landet. Tabell 5.1 viser utbetalt produksjonstilskudd til bønder i Innlandet i 2017 og i 2021 fordelt på tilskuddsformål. Tabellen viser at husdyrtilskuddet utgjør størst andel på 22 prosent av totalt utbetalt tilskudd. Husdyrtilskuddet var på 516 millioner kroner i 2021, en økning på 18 prosent fra 2017. Arealtilskuddet var på 495 millioner kroner i 2021, utgjorde 18 prosent av totalt tilskudd til bønder i fylket og hadde en økning på 38 prosent fra 2017. At arealtilskuddet utgjør en så stor andel i Innlandet skyldes at det er relativt høye satser i arealsone 1, gode kornområder. Kulturlandskapstilskuddet var på 409 millioner kroner i 2021, og utgjorde 11,4 prosent av totalt utbetalt tilskudd i samme år. De andre tilskuddene utgjør små andeler, men betyr mye for dem som mottar tilskuddet. F.eks. økte beitetilskuddet fra 2017 til 2021 med 30 prosent, og økte fra 62 millioner kroner til 80 millioner kroner.

Tabell 5.1 Produksjonstilskudd Innlandet fordelt på tilskuddsformål i 2017 og 2021, i millioner kroner. Kilde: Landbruksdirektoratet

	2017	Andel 2017	2021	Andel 2021	Prosentvis endring
Bunnfradrag	-	43 824 577	-	41 230 770	
Husdyrtilskudd	438 780 476	24,8 %	516 053 951	22,0 %	18 %
Arealtilskudd	358 299 052	20,2 %	495 701 389	18,2 %	38 %
Kulturlandskapstilskudd	289 870 747	16,4 %	409 005 776	11,4 %	41 %
Driftstilskudd melkeproduksjon	242 809 166	13,7 %	257 048 150	10,6 %	6 %
Avløsertilskudd	218 207 248	12,3 %	239 190 228	6,1 %	10 %
Utmarksbeitetilskudd	106 545 361	6,0 %	136 368 655	4,6 %	28 %
Driftstilskudd spesialisert storfekjøttproduksjon	73 752 538	4,2 %	103 857 600	3,6 %	41 %
Beitetilskudd	62 154 040	3,5 %	80 864 440	1,2 %	30 %
Små og mellomstore melkebruk	-	0,0 %	27 869 677	0,5 %	
Økologisk husdyrtilskudd	10 318 703	0,6 %	11 236 013	0,3 %	9 %
Økologisk arealtilskudd	6 045 778	0,3 %	7 412 179	0,2 %	23 %
Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser	4 514 710	0,3 %	5 198 980	0,2 %	15 %
Distriktstilskudd frukt, bær og veksthusgrønnsaker	3 405 912	0,2 %	3 833 996		13 %
Totalt	1 770 879 154		2 252 410 264		27 %

I Innlandet har gjennomsnittsbruket hatt 29 melkekyr, og i landet var snittet 30 melkekyr. På Hadeland er snittet 47 melkekyr per bruk, mens Valdres har det laveste snittet med 20 melkekyr per bruk.

Tabell 5.2 Oversikt over melkeprodusenter i regionene i Innlandet i 2020. Kilde: Landbruksdirektoratet og AgriAnalyse

Region	Antall bruk	Totalt dyrka mark (da)	Antall melkekyr høsten	Snitt antall melkekyr per bruk
Gjøvik	150	76 100	5 155	34
Hadeland	17	14 247	795	47
Hamar	106	66 584	4 232	40
Kongsvinger	16	10 203	421	26
Lillehammer	133	55 785	3 961	30
Midt-Gudbrandsdal	130	48 536	3 669	28
Nord-Gudbrandsdal	243	83 341	7 632	31
Nord-Østerdal	254	106 486	6 935	27
Sør-Østerdal	55	27 902	1 366	25
Valdres	213	63 286	4 188	20
Totalsum	1 317	552 470	38 354	29

Melkebrukene i Norge har blitt mer enn doblet i løpet av de 20 siste årene. I år 2000 var gjennomsnittsbruket på 14 melkekyr, mens i 2020 var det på 30 melkekyr.

Tabell 5.3 Antall bruk med melkekyr (høst) i Innlandet i 2020. Kilde: Landbruksdirektoratet og AgriAnalyse

	Totalt antall dekar jordbruksareal for dem med melkekyr	Antall bruk med melkekyr	Antall melkekyr	Snitt areal per melkebruk	Snitt antall kyr per bruk
Hadeland	14 247	17	795	838	47
Hamar	66 584	106	4 232	628	40
Gjøvik	76 100	150	5 155	507	34
Nord-Gudbrandsdal	83 341	243	7 632	343	31
Lillehammer	55 785	133	3 961	419	30
Midt-Gudbrandsdal	48 536	130	3 669	373	28
Nord-Østerdal	106 486	254	6 935	419	27
Kongsvinger	10 203	16	421	638	26
Sør-Østerdal	27 902	55	1 366	507	25
Valdres	63 286	213	4 188	297	20
Totalt	552 470	1 317	38 354	419	29

Tabell 5.3 viser at det er Innlandsregioner med fjellandbrukskommuner som har de minste brukene, og det er også der det er flest bruk med melkekyr. Det er i fjellkommunene at det er bruk med få melkekyr per bruk.

Det er de minste brukene som sliter med overgangen til løsdriftsfjøs. I Innlandet var det 14 731 dyreplasser for melkekyr i båsfjøs i 2019. Det er en lavere overgang til løsdriftsfjøs i Innlandet enn i landet som helhet. Det kan skyldes at gjennomsnittsb Bruket i områdene med bl.a. med aktiv stølsdrift er for lite til å ha økonomisk bæreevne til en slik investering.

Tabell 5.4 Dyreplasser for melkekyr i 2020. Kilde: SSB

	2020		
	Mjølkekyr		
	Hele landet	Innlandet	Antall dyreplasser
Jordbruksbedrifter med dyreplasser i bruk	7 145	1 362	
Dyreplasser i bruk	213 511	37 773	
Dyreplasser i båsfjøs (prosent)	35 %	39 %	14 731
Dyreplasser i løsdriftfjøs (prosent)	64 %	61 %	23 042

Mer en halvparten av alle brukene i Gudbrandsdalen har båsfjøs, samtidig er det ingen i området som søkte om investeringstilskudd for ombygging siste år. Selv med 40 prosent tilskudd eller maks 3,5 millioner kroner er det ikke noen som har søkt om midler.

Tabell 5.5 Oversikt over båsfjøs i noen kommuner i gamle Oppland fylke. Kilde: GD 28.01.23¹³

	Antall fjøs	Antall båsfjøs	Prosent båsfjøs	Ukjent
Lillehammer	22	13	59 %	
Dovre	31	14	45 %	
Lesja	46	12	26 %	1
Skjåk	39	24	62 %	2
Lom	51	36	71 %	
Vågå	42	23	55 %	3
Nord-Fron	37	26	70 %	1
Sel	21	10	48 %	
Sør-Fron	36	19	53 %	
Ringebu	53	26	49 %	2
Øyer	34	20	59 %	
Gausdal	71	35	49 %	2
Totalt	483	258	53 %	11

¹³ <https://www.gd.no/ingen-bonder-vil-bygge-om-fra-basfjos-til-lausdrift-mange-er-skeptiske-om-framtidig-okonomi/s/5-18-1695051?key=2023-01-29T12:12:28.000Z/retriever/cca8d709c585e58881cf291a29f799503e22639a> Lest 28.01.2023

FNs naturpanel skriver i sin rapport fra 2019 at utryddelsen av arter skjer i et tempo vi aldri har sett i menneskets historie. I statsbudsjettet for 2023 skriver regjeringen at vi henter stadig mer mat, energi og materiale fra naturen for å tilfredsstille en voksende befolknings økende behov. Verdens forbruk øker i et slikt omfang at det reduserer drastisk framtidige generasjoners tilgang på ren jord, rent vann, ren luft og mat (Prop.1S, KMD, 2022-2023). Tapet av natur og naturmangfold er like stort og viktig som klimaendringene, og de henger tett sammen.

I statsbudsjettet for 2023 har regjeringen foreslått å bevilge 5 millioner til utviklingen av et naturregnskap. Hovedmålsettingen er å systematisere kunnskap om natur og økosystemtjenester for å bidra til bedre beslutninger for bærekraftig utvikling. Fjellandbruket har stor betydning for bevaring av kulturlandskapet, og dermed arts mangfold og natur i Norge. Åpent lavland i Naturindeksen for Norge omfatter all kulturmark nedenfor skoggrensen, det vil si åpen semi-naturlig slåtte- og beitemark. Naturindeksen viser at arts mangfoldet i Norge har gått ned som følge av intensivering og mekanisering av jordbruket, og i fjellbygdene i Sør-Norge har arts mangfoldet blitt redusert som følge av nedlegging av gårder og gjengroing av landskapet. Fjellandbruket med stølsdrift, lokalprodusert mat og turisme som satsningsområdet har vist seg å gi god valuta for pengene (Brastad mfl., 2022). Det indikerer at en bevisst satsing på fjellandbruket i form av en egen utdanning på fylkets videregående skoler og Høyskolen i Innlandet, målrettet rådgivning til bonden, og bistand til etablering, markedsføring og salg vil gjøre det mer lønnsomt og attraktivt å drive fjellandbruk.

I Sverige og Norge står stølsbrukene i all hovedsak overfor tre store utfordringer: lav økonomisk lønnsomhet, generasjonsskifte og økt antall rovdyr (Bele mfl., 2019). Det er vanskelig for små og mellomstore bruk å klare seg i konkurransen med de store volumprodusentene. Mange steder er byttehandel av tjenester (eller dagnadsinnsats) og at familien har inntektskilder utenom gårdsbruket, en viktig forutsetning for fortsatt drift. Seterdrift i Innlandet fordelt på Innlandets ti regioner fra 2014 til 2020 viser størst prosentvis endring i Kongsvinger-regionen, med en nedgang på 50 prosent, mens regionen med flest nedleggelser i antall er Valdres med 41 færre aktive stølsbruk i 2020 enn i 2014.

Det er et etterslep i investeringer i overgang fra båsfjøs til løsdrift i Innlandet som må dekkes inn skal distriktsjordbruket og stølsdrifta overleve.

Tabell 5.6 Kostnadsoverslag for omlegging til båsfjøs i Innlandet. Kilde: AgriAnalyse

Antall dyreplasser i båsfjøs	14 731	omsatt til melkeku
Omlegging til løsdrift (pris per ku i et 15-kyrs fjøs, NIBIO 2021)	386 000	kroner per ku
Total pris	5 686	millioner kroner
IN dekker inntil 40 prosent	2 275	millioner kroner
Diff. som bøndene selv må dekke inn	3 412	

En måte å løse strukturutfordringen på melkebruket er å fjerne maksgrensen på 40 prosent og la små besetninger få tilskudd på 3,5 millioner hver til overgang fra båsfjøs til løsdrift. Det vil

lette bondens investering i løsdrift uten å måtte leie eller kjøpe større melkekvote og jordbruksareal. For at landbruket i Innlandet skal utvikles er det behov for tiltak rettet mot utvikling av fjellandbruket og stølsbruket. Her kan en ytterligere styrking av stølstilskuddet og vridning av RMP-tilskuddet til arealressursene på setrene gjøre at aktiv seterdrift med føring av ammeku kan inkluderes. Det kan gi flere positive ringvirkninger – som opprettholdelse av kulturlandskapet i seterområdene og større andel beitebruk i drøvtyggerholdet.

I en situasjon med knapphet på arbeidskraft vil det være lønnsomt å gi investeringsmidler til bruk av beiteteknologi for bedre utnyttelse av utmarksressursen. En radiobjelle koster anslagsvis 2000 kr og ved tilskudd på 50 prosent av dette vil man ved å tilføre 10 millioner kroner per år til sau¹⁴ eller andre beitedyr kunne utstyre om lag 10 000 individer årlig i Innlandet. Tall fra Organisert beitebruk 2020 i Innlandet viser at av fylkets 1 620 saueprodusenter er 1 420 medlem av et beitelag (Statsforvalteren, Innlandet).

Det er helt nødvendig å styrke de organiserte beitelaga med økte midler for at miljøet rundt lammeproduksjonen skal opprettholdes og utvikles. I en tid hvor det er underskudd på ull fra hvit norsk sau, og norsk fenalår er en eksportartikkel, er det viktig å opprettholde et funksjonsdyktig lokalt nettverk rundt husdyrholdet.

Innlandet er et av landets viktigste kornområder, og bevaring av kornbruk med produksjon under 300 tonn er avgjørende for fortsatt opprettholdelse av marginale kornområder. Derfor kan det å tilføre investeringsvirkemidler til små og mellomstore kornbruk føre til større opprettholdelse av areal og produksjon i marginalområder i korndistriktet.

Dyrevelferd og fornying er vesentlig i alt dyrehold. Også svineholdet trenger et løft framover for sikre optimisme og et oppdatert dyrehold. Dette er en store viktig bidragsyter til husdyrmiljøet og ikke minst regional slakteristruktur.

Økning av tilskuddet til frukt- og grønnsaksproduksjon samt bistand til nyetablerere innen disse produksjonene slik at de får innpass i dagligvarehandelen, dessuten etablering av pakkerier og god infrastruktur, kan gjøre det enklere å øke tilgangen på frukt og grønnsaker på Østlandet.

¹⁴ *Prisen på ull i Norge er sterkt knyttet til verdensmarkedsprisen, slik at for å bedre økonomien til sauebonden og gjøre det attraktivt å klippe sauen og levere og sortere ulla, bør ulltilskuddet øke fra dagens 38,96 per kilo til 60 kr per kilo. Merkostnaden for samfunnet på 0,60 krone per kilo for dagens 3 371 tonn ull er 0,7 millioner kroner.*

Tabell 5.7 Forslag til investeringstiltak i jordbruket i Innlandet. Tall i millioner. Kilde: AgriAnalyse

	Økte rammer Innovasjon Norge, hvor fylkeskommunen kan prioritere, men må kreve økte rammer fra staten (i millioner kr per år i 10 år)	Økt tilskudd som fylkeskommunen kan finansiere selv i millioner kr
Overgang båsfjøs	225	
Tilskudd til investeringer i beiteteknologi		10
Svineholdet - fornying	75	
Investeringstilskudd til ammeku og sau	75	
Kornsiloer og -tørker	75	
Grønt - potet	50	
Totalt	500	10
Innovasjon Norge i dag	200	
Økning	300	

Det er mulig å etablere småskala biogassproduksjon (*Bondebladet* nr. 49/2022). Derfor kan det å hente ut investeringsmidler til små lokale biogassanlegg over budsjettet til Innovasjon Norge, kombinert med at fylkeskommunen går inn og kjøper biogass til drift av kommunale og fylkeskommunale transportmidler, bidra til reduksjon i klimagassutslipp fra både jordbruk og transport, samt gi bonden økte inntektsmuligheter med gården som ressurs.

Innovasjon Norge har følgende prioriteringer for inneværende periode:

1. Melkeproduksjon – særlig vekt på ombygging til løsdrift for små og mellomstore bruk inntil 30 årskyr
2. Ammeku, sau og geit; nødvendig oppgradering skal prioriteres foran kapasitetsutvidelser
3. All økologisk produksjon forutsatt at det er et marked
4. Varige investeringer innen grønnsaker, frukt og bær
5. Lager og tørkeanlegg til korn
6. Kraftfôrkrevende produksjoner (dyrevelferdsprosjekter prioriteres)

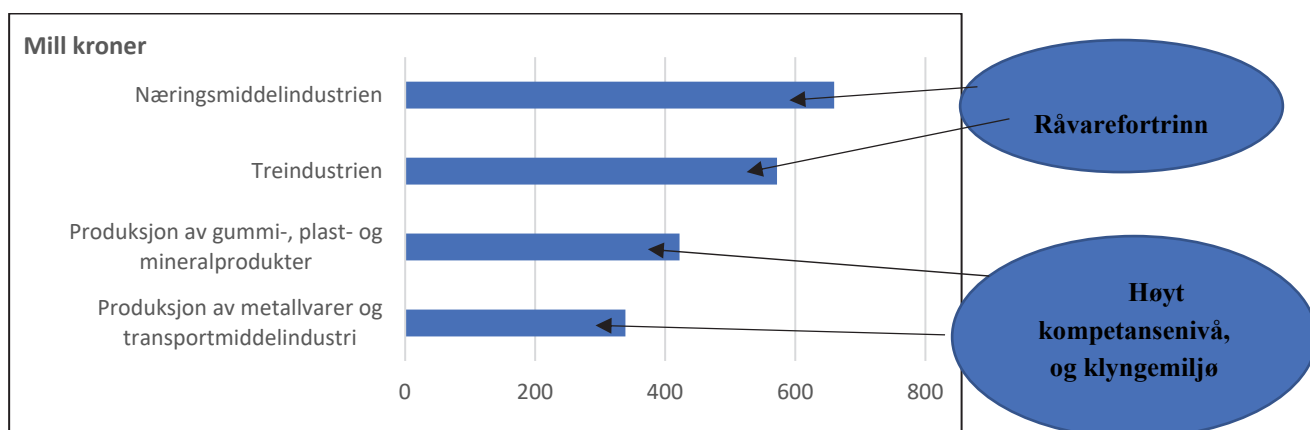
6 Satsingsområder for industrien

6.1 Verne om og videreutvikle eksisterende industri-lokomotiver

Industrien i Innlandet har etter noen labre år i kjølvannet av finanskrisen i 2008/2009 sett en verdiskapingsvekst fra 2012 til 2019 på 36 prosent, mens tilsvarende tall for landssnittet er 12 prosent. Ser man på sysselsettingen i samme tidsrom, har antall sysselsatte i industrien i Innlandet fylke økt med 800 personer, noe som tilsvarer en vekst på 21 prosent. Til sammenligning har antall sysselsatte i industrien på nasjonalt nivå falt med 4,7 prosent. I denne perioden har det blitt foretatt en del store og mellomstore (100–500 millioner) investeringer i *eksisterende* industri som har gitt grunnlag for knoppskyting og videreutvikling for disse næringene. Investeringene omfatter både satsing på nye og innovative produkter, og omstilling og effektivisering av produksjonsprosesser. Samtidig har det ikke kommet til større investeringer fra nye industrimiljøer.

Figur 6.1 nedenfor angir at det særlig er de tre store næringene beskrevet i avsnittene ovenfor, sammen med gummi, plast og mineralsk industri, som har bidratt til verdiskapingsveksten de seneste årene. Dette er næringer hvor fylket har sterke konkurransefortrinn, enten gjennom god råvaretilgang eller høyt kompetansenivå og etablerte klyngemiljøer. For at industrien i fylket skal vokse og lage nye arbeidsplasser er det derfor helt sentralt at man sikrer og videreutvikler disse næringene.

Figur 6.1 Verdiskapingsvekst 2019/2012 i industrinæringer i Innlandet målt i mill. kroner.
Kilde: SSB og AgriAnalyse

Metallvare- og transportmiddelindustrien er sammen med plastindustrien eksportrettet og opererer i et globalt marked. Næringen blir derfor sterkt påvirket av internasjonale forhold som globale konjunktursvingninger, krig, internasjonal handel og geopolitikk. Dette er momenter som fylkeskommunen i liten grad kan påvirke. Samtidig er bedriftene også avhengig av forutsigbar tilgang til råmaterialer, energi og høyt kvalifisert arbeidskraft. I tillegg har vi sett at bedriftene er svært FoU-intensive. Fylkeskommunen kan bidra til videreutvikling av disse næringene med følgende virkemidler:

- Bidra med støttemidler og investeringskapital sammen med statlige aktører for å utvikle og ta i bruk ny produksjonsteknologi, og til utvikling av nye produkter og innovasjon:
 - Støtte og midler til forskning og teknologiutvikling rettet mot næringen, herunder prioritere næringen under RFF-midler og midlene «Næringsutvikling Innlandet»
 - Legge føringer for prioritering av regionale distriktsmidler fra Innovasjon Norge, herunder prioritere næringer der fylket har komparative fortrinn og som har høyt innovasjonspotensial
 - Påvirkningsarbeid mot sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelig med tilskuddsmidler fra statlige aktører som Innovasjon Norge, Enova og Investinor
- Et godt utdanningstilbud som bidrar til en kompetent og relevant arbeidsstyrke:
 - Tilpasset utdanningssystem knyttet opp mot næringens behov for høyt kvalifisert arbeidskraft, herunder balansert sammensetning mellom yrkesfag, praksisnær utdanning og akademia
 - Fortsette med å gi støttemidler til Læringsfabrikken, som er en viktig arena for å knytte elever og studenter opp mot den høyteknologiske industrien

- Styrke omstillings- og innovasjonsevnen i hele fylket:
 - Bidra til rask omstillingsevne knyttet opp mot konjunkturer, herunder gjennom eksempelvis å øke og prioritere BiO-midler riktig
 - Styrke samarbeidsarenaen mellom industriklyngene og enkeltstående bedrifter i distriktene, f.eks. gjennom SIVA-programmet og Norwegian Catapult Centre
- Instruere regionale kraftselskaper via eierskapsstrategien til å tilby kraft til rimelige priser for å styrke næringens konkurranseevne
- Tilgang på areal og tomter for industriell aktivitet og testanlegg, samt effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg

Som figur 6.1 ovenfor viser, er næringsmiddelindustrien den enkeltnæringen i fylket med størst verdiskapingsvekst siden 2012. På den andre siden ser vi også en trend med sentralisering av produksjon og større fabrikker som går på bekostning av verdiskaping og arbeidsplasser i distriktene. I tillegg har vi sett at antall årsverk i jordbruket er synkende, og at industriaktører melder om lite tilgang på fagutdannede kjøttskjærere. Et annet faresignal for næringen er stadig økende importkonkurranse på enkelte varer, som eksempelvis ost. For å sikre og videreutvikle næringsmiddelindustrien, samt tilrettelegge for at bedriftene lokaliseres over hele fylket, kan fylkeskommunen bistå med følgende virkemidler.

- Et godt utdanningstilbud som kan bidra til en kompetent og relevant arbeidsstyrke:
 - Sikre og bevare jordbrukets produksjonsvolum fremover i hele Innlandet fylke ved å sørge for rekruttering gjennom et attraktivt utdanningstilbud
 - Incentiver til å ta fagutdanning og sørge for relevant arbeidskompetanse for produksjonsbedrifter. Eget program som bistår med å finne lærlingbedrifter og hybler der det er nødvendig
- Fremme lokalmat og nisjeprodukter:
 - Eget fond og støttebidrag for småskala virksomheter (0–9 sysselsatte) som produserer innovative nisjeprodukter, eller at RT- og RK-midler (utviklingsmidler til landbruket) utvides til også å dekke dette satsingsområdet
 - Offentlige anskaffelser: økt innkjøp av kortreist lokal mat
 - Økt fokus og bevisstgjøring rundt bruk av lokale råvarer på grunnskolenivå gjennom øremerkede midler i skolebudsjettene for innkjøp av lokale råvarer, og kampanjer som Kokkekamp
- Styrke innovasjonspotensialet i næringen:
 - Eget kompetansesenter for videreutvikling av lokal mat og nisjeprodukter, og en samarbeidsarena mellom industri- og primærleddene, f.eks. gjennom SIVA-programmet

- Støtte og midler til NCE Heidner Biocluster for å øke innovasjonspotensialet i jordbruket og næringsmiddelindustrien, herunder prioritere klynga under RFF-midler og midlene «*Næringsutvikling Innlandet*»
- Utbedre fylkeskommunale veier for å redusere fraktkostnader og styrke bedriftenes konkurranseevne
- Legge føringer for prioritering av regionale distriktsmidler fra Innovasjon Norge, herunder prioritere næringer der fylket har komparative fortrinn og som kan gi verdiskapingsvekst i distriktene
- Eget program for å ta i bruk personer med restarbeidsevne, særlig innenfor den delen av næringsmiddelindustrien som har klare og faste sesongvariasjoner

6.2 Satsing på grønne næringer i omstillingen til lavutslippssamfunnet

EU-kommisjonen har vedtatt at Europa skal være det første karbonnøytrale kontinentet innen 2050. Norge er en del av EUs klimapolitikk, og våren 2020 meldte Norge inn som det tredje landet i verden med forsterkede klimamål. Det innebærer klimakutt på minst 55 prosent fra 1990-nivå innen 2030. Dermed må Norge tilpasse store deler av landets produksjon og forbruk. Dette skaper store muligheter for en grønn industriutvikling hvor bedrifter i Innlandet kan bli viktige aktører. Denne satsingen er også sterkt nedfelt i regjeringens næringsstrategi både i Hurdalsplattformen og i Grønt Industriløft.

6.2.1 Hurdalsplattformen og Grønt Industriløft

I Hurdalsplattformen har regjeringen varslet en storstilt grønn industrioftensiv som skal bidra i omstillingen til lavutslippssamfunnet. For å nå dette målet er det nedfelt i plattformen at staten skal bidra med en kraftfull verktøykasse. Industribedriftene i Innlandet fylke kan bli viktige bidragsyttere i den grønne industriomstillingen. Flere av målene og tiltakene som skisseres i Hurdalsplattformen, sammenfaller sterkt med momenter som er viktige for industrien i Innlandet, deriblant:

- *Sikre størst mulig grad av videreforedling av våre naturressurser i Norge, slik at disse gir merverdier til samfunnet gjennom lengre verdikjeder, flere sysselsatte og større eksportinntekter*
- *Inngå gjensidig forpliktende klimapartnerskap, der fellesskapet bidrar med støtte til omlegging og teknologiskifte til lav- og nullutslippsløsninger*
- *Bidra til industriell satsing basert på utnyttelse og foredling av grønne, norske råvarer og fornybart karbon, f.eks. gjennom et grønt statlig investeringsselskap*

- *Legge frem en nasjonal strategi for klargjøring av grønne industriområder og industriparker med internasjonale konkurransefortrinn. Strategien skal sikre tilgang til areal, energiforsyning, infrastruktur og kompetanse til fremtidige industrietableringer*
- *Sikre tilstrekkelig tilgang på fornybar kraft til ny og eksisterende industri på fastlandet, og sørge for at kraftoverskudd bidrar til økt verdiskaping og sysselsetting i norsk industri. Fornybar kraft skal være et konkurransefortrinn for norsk industri*
- *Styrke SIVA, f.eks. ved å vurdere å gi selskapet ansvar for forskuttering av industritomter*
- *Legge til rette for storskala battericelleproduksjon i Norge, gjennom å sikre næringen rammebetingelser som i større grad er konkurransedyktige internasjonalt.*
- *Satse på industriell aktivitet i en komplett batteriverdikjede, inkludert råmaterialer, komponenter, utnyttelse, innsamling og resirkulering*

Som en forlengelse av dette, har regjeringen også utarbeidet et veikart for Grønt Industriløft. I regjeringens veikart for Grønt Industriløft staves det ut en retning for en grønn industrioftensiv. Målet er å skape verdier og lønnsomme jobber i hele landet, øke de grønne investeringene, øke eksporten fra fastlandet og kutte klimagassutslipp hurtig på veien mot lavutslippssamfunnet. I veikartet har regjeringen pekt ut 7 særskilte satsingsområder:

1. Havvind
2. Batterier
3. Hydrogen
4. CO₂-håndtering
5. Prosessindustri
6. Maritim industri
7. Skog- og treindustrinæringen, og øvrig bioøkonomi

Skog- og treindustrinæringen sammen med bioøkonomi har som kjent lange tradisjoner i Innlandet fylke, og er et satsingsområde som fylket kan være en sterk bidragsyter i. I tillegg kan det være potensial for industriell aktivitet i Innlandet innenfor batteriverdikjeden og innenfor tømmerbasert prosessindustri.

6.2.2 Skog- og treindustrinæringen

Økende etterspørsel etter biomasse og biobaserte produkter som kan bidra til utslippskutt, gir skog- og trenæringen nye markedsmuligheter. Økt behov for klimavennlige løsninger bidrar blant annet til økt etterspørsel etter tre-baserte bygningsmaterialer. Det er også økende etterspørsel etter blant annet bærekraftig biodrivstoff, emballasje og andre treforedlingsprodukter. I tillegg kan produksjon av pellets og trekull bidra til å erstatte ordinært kull i kullkraftverk. I dag går en tredjedel av landets hogstvolum til eksport, og fra

Innlandet fylke eksporteres så mye som 70 prosent av massevirket til Sverige. Dette indikerer at det er stort potensial for økt skogbasert industriell verdiskaping i Norge.

For at norske bedrifter skal kunne utnytte markedsmulighetene er det viktig å tilrettelegge for næringens konkurranseevne. Dette forutsetter en god infrastruktur for tømmertransport og godstransport generelt. For industriledet i verdikjeden påvirkes konkurranseevnen av muligheten til å produsere mer effektivt og kutte kostnader, og til å utnytte potensialet for produktutvikling og innovasjon. Viktige faktorer for å lykkes er utvikling og oppgradering av produksjonsteknologi, og tilgang til kapital. I veikartet for Grønt Industriløft trekkes følgende virkemidler fram som kan bidra til å utvikle skogs- og treindustrien:

- Investinor: Øremerke 500 millioner kroner til investeringer i skog- og treindustrinæringen. Åpne opp for at midlene til Investinor kan inngå i et felles fond med private aktører
- Endringer i regulatorisk rammeverk for ressursåndtering; gjøre det mindre lønnsomt å la ressurser ende som avfall, styrke sirkulærøkonomien og gjenbruke tremateriale i ny industrisatsing
- Økte offentlige innkjøp av tre i bygg og avansert biodrivstoff. F.eks. mer tre i statlige byggeprosjekter
- Utvikle en transportstrategi som legger til rette for mer industriell videreforedling av skog i Norge
- Videre satsing på bioenergi og avansert biodrivstoff i transportsektoren
- Legge til rette for økt tilgang til og bruk av restråstoff som grunnlag for utvikling av ny norsk industri

Flere av tiltakene som foreslås i veikartet for Grønt Industriløft, sammenfaller godt med både momentene som ble listet opp i avsnitt 4.1 og med investeringene som treindustrien i Innlandet har foretatt de seneste årene. Vi ser at bedriftene investerer i nye produkter som eksempelvis trebaserte bygningsmaterialer og tre-pellets, og også i ny produksjonsteknologi som gjør det mulig å ta i bruk både overskudds- og gjenbruksmateriale. For at næringen skal utvikles videre, og lykkes med å nå sitt fulle markedspotensial, er det helt sentralt med kapitaltilgang til investeringer, samt tiltak som ivaretar konkurranseevnen.

I kapittel 4.1 så vi også at den tre-baserte industrien er lokalisert til alle fylkets 10 regioner. En helhetlig satsing på næringen kan derfor bidra til økt verdiskaping i hele Innlandet fylke, både i de større byene og i distriktsområder med spredt bosetting og store avstander. Her kan fylkeskommunen bidra med følgende virkemidler:

- Bidra med støttemidler og investeringskapital sammen med statlige aktører for å utvikle og ta i bruk ny produksjonsteknologi, og til utvikling av nye produkter og innovasjon:

- Bidra med støttemidler til utvikling av ideer med god klima- og miljøeffekt og som potensielt kan bidra til økt verdiskaping fra skog- og treindustrien, herunder øke midlene knyttet til «*Grønn framtid Innlandet*»
- Støtte og midler til FoU rettet mot næringen, herunder prioritere næringen under RFF-midler og under midlene «*Næringsutvikling i Innlandet*»
- Legge føringer for prioritering av regionale distriktsmidler fra Innovasjon Norge, herunder prioritere næringer der fylket har komparative fortrinn og stort innovasjonspotensiale som kan gi verdiskapingsvekst i distriktene
- Prioritere næringen under Interreg-midlene for å styrke samarbeidet mellom norsk og svensk skog- og trebasert industri med særlig vekt på satsingsområdet «Sirkulær økonomi»
- Aktivt og koordinert påvirkningsarbeid sammen med Biovalley-partnere mot sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelige statlige tilskudd fra aktører som Innovasjon Norge, Enova og Investinor til å utvikle bioøkonomien i Innlandet
- Styrke trenæringens markedspotensial
 - Økte offentlige innkjøp av tre og trebasert bygningsmateriale i kommunale og fylkeskommunale bygg, og økt bruk av avansert biodrivstoff i fylkets kollektivtransport fra lokale produsenter
 - Stimuli til bruk av tre i driftsbygninger i landbruket, herunder løsdriftsfjøs, å la Folkefjøsset-modellen i Trøndelag
 - Økt satsing på å vedlikeholde og renovere eksisterende trebygg fremfor nybygg av materialer med større klima- og miljøavtrykk
- Et godt utdanningstilbud for å sikre en kompetent og relevant arbeidsstyrke
 - Sikre og videreutvikle skogbruksnæringen i Norge ved å sørge for rekruttering gjennom et godt og attraktivt utdanningstilbud
 - Tettere samarbeid mellom den lokale skog- og treindustrien, grunnskolen og videregående opplæring, å la modellen Læringsfabrikken. F. eks. gjennom å finansiere en ordning via Norwegian Wood Clusters
- Godt utbygd infrastruktur for å redusere transportkostnader:
 - Utbedre fylkeskommunale veier og bruer for å fjerne flaskehalser og redusere fraktkostnader slik at næringens konkurranseevne styrkes
 - Vurdere omklassifisering av bæreevne for fylkesveinettet til høyere tonnasje og aksellast i tråd med standardene til våre skandinaviske naboland for å redusere fraktkostnader og styrke næringens konkurranseevne dersom det ikke fører til økte vedlikeholdskostnader

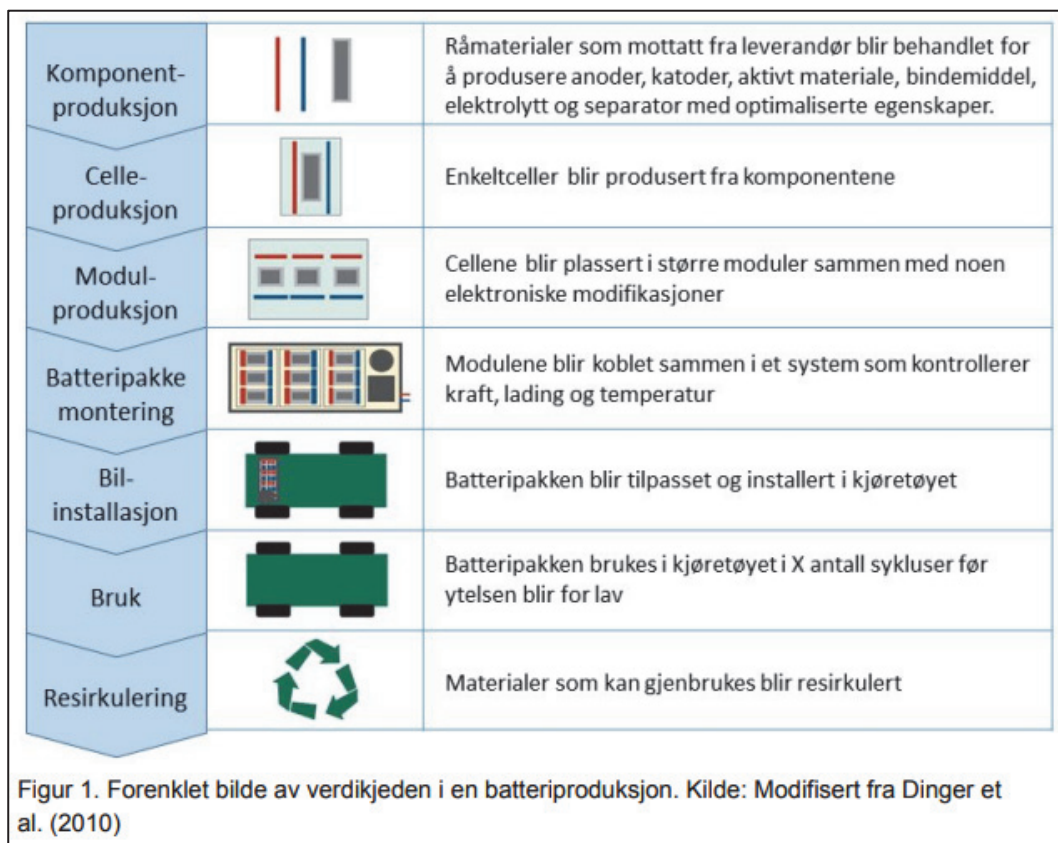
- Fremme sirkulærøkonomien
 - Stimuli til økt bruk av restråstoffer og gjenbruksmateriale fra tre i produksjonen
 - Stimuli til økt utnyttelse av spillvarme og energigjenvinning til sidestrømproduksjon
- Tilgang på tomter for industriell virksomhet og effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg

6.2.3 Batteriverdikjeden

Batterier anses som et kjerneprodukt i overgangen til fornybar energi, og da særlig innenfor transportsektoren. Fremveksten av europeisk batteriindustri drives av EUs mål om klimanøytralitet i 2050 og ambisjoner om å bringe batteriproduksjonen nærmere europeisk bilindustri. I dag domineres batteriproduksjonen av asiatiske selskaper. Globalt har etterspørselen etter batterier nær tredoblet seg siden 2018, men likevel er det ventet kraftig vekst i tida framover ifølge flere prognoser fra ulike analyseselskaper. Batteriproduksjon er svært kraftintensiv og krever høykompetent arbeidskraft, noe som gir Norge et konkurransefortrinn og gode forutsetninger for å bli en del av den europeiske batterisatsingen. I dag er utbyggingen av to gigafabrikker som skal produserer battericeller, i henholdsvis Mo i Rana og Arendal, allerede godt i gang.

To rapporter utarbeidet av Eidsiva, Bellona, Sintef mfl. har vist at Innlandet fylke kan være et godt egnet sted for batteriproduksjon. Mulighetspotensial bekreftes også ved at Heggvin industripark i Løten var en av fire finalister som egnet lokasjonssted for batterisatsingen til Equinor, Hydro og Panasonic før prosjektet ble skrinlagt.

Figur 6.2 De ulike leddene i verdikjeden for batteriproduksjon. Kilde: Bellona

Figur 6.2 viser de ulike leddene i batteriverdikjeden, og i en rapport fra 2018 skisserer Eidsiva og Bellona ulike mulighetsområder for hvordan Innlandet kan bli en del av den norske batteriverdikjeden, deriblant:

- «Nøkkelferdig gigafabrikk» for Li-ion batterier
- Produksjon av battericeller
- Produksjon av komponenter til batteriindustrien
- Produsere batterisystem mot nisjemarkeder, som f.eks. skogsdrift eller bygg- og anleggsbransjen.

Rapporten trekker også fram følgende konkurransefortrinn som fylket besitter, og som gjør Innlandet til et godt egnet sted for batteriproduksjon:

- Relevant arbeidskompetanse og etablerte industriklynger knyttet til høyteknologisk industri som opererer i et internasjonalt konkurranseutsatt marked
- Tilgang til relevante forskningsmiljøer knyttet til teknologi- og industriutvikling som NTNU Gjøvik og Sintef Manufacturing
- God tilgang på fornybar kraft
- Geografisk attraktivt grunnet kort vei til Gardermoen og Oslo

Det første alternativt med å etablere en nøkkelferdig gigafabrikk hvor alle leddene samles fra råvarer til ferdigproduktet, vil ifølge rapporten kreve et kraftforbruk i størrelsesorden 10 TWh. Med tanke på at det årlige kraftoverskuddet i Innlandet fylke i snitt er på om lag 2,5 TWh (2015–2019), vil et slikt anlegg kreve en svært kraftig økning i fylkets kraftproduksjon eller en betydelig vekst i kraftoverføring fra andre fylker. Vi klarer derfor ikke å se at en slik gigafabrikk er realiserbar, i hvert fall ikke på kort sikt.

En battericellefabrikk krever også en betydelig mengde kraftforbruk, men volumet er betraktelig lavere enn for en «nøkkelferdig gigafabrikk». Freyr-battericellefabrikken som er under utbygging i Mo i Rana, anslår selv et årlig forbruk i størrelsesorden 1,3 TWh. Et slikt anlegg er derfor mer realiserbart, men da to store slike anlegg allerede er under utrulling i Norge, er spørsmålet om hvorvidt kapasiteten og behovet for en tredje fabrikk av samme slag er til stede. Mo i Rana har muligens også bedre konkurransefortrinn enn Innlandet, deriblant et svært høyt kraftoverskudd i Nordland fylke på hele 7,5 TWh, gunstig klima for batteriproduksjon og kysttilgang som gir gode transportmuligheter. Den pågående strømkrisen i Norge med svært høye kraftpriser og lav fyllingsgrad i vannmagasinene skaper også usikkerhet om en tredje battericellefabrikk vil være lønnsom. I tillegg kan det fremover bli økt kamp om kraften grunnet elektrifisering av samfunnet og andre grønne satsinger. Eksempelvis tyder myer på at det vil bygges ut et nytt datalagringscenter på Heggvin og i Grindalsmoen (Green Mountain) som vil kreve store kraftvolumer.

Produksjon av komponenter innebærer å omdanne og behandle råvarer til å produsere anoder, katoder, bindemiddel, elektrolytt osv. Innenfor dette leddet i verdikjeden har Innlandet gode forutsetninger og er et satsingsområde som etter vårt skjønn er mer realiserbart, i hvert fall på kort sikt. Her ønsker vi særlig å trekke fram fylkets konkurransefortrinn gjennom relevant arbeidskompetanse og etablerte industriklynger. Innlandet kan tilby ingeniører, operatører og produksjonsmedarbeidere med høy kompetansenivå, spesielt når det gjelder industriparken på Raufoss. Flere av fabrikkene er verdensledende innenfor industriell vareproduksjon og har sterk kompetanse på fabrikkering av deler og komponenter basert på råvarer som lettvekstmetaller, plast og kompositt. Siden batteriproduksjon på generelt grunnlag er en ny industrinæring i Norge og globalt, vil dette kreve store FoU-ressurser knyttet til teknologiutvikling. Også her stiller Innlandet sterkt, og kan tilby et stort og relevant forskningsmiljø som kan bidra til kompetanseutvikling og teknologisk nyvinning innenfor batteriproduksjon.

Et annet mulighetsområde er å fokusere på batterisystemer, slik som noen av de få etablerte batteriprodusentene i Norge har gjort. I dette tilfellet kan det være en fordel å rette seg mot nisjemarkeder som allerede finnes i Innlandet fylke, som f.eks. skogsdrift eller elektrifisering av anleggsbransjen.

Oppsummert mener vi at Innlandet har gode forutsetninger for å bli en del av batteriverdikjeden. I første omgang bør det muligens satses på komponentproduksjon og batterisystemer (til regionale nisjemarkeder), hvor fylket har sterke konkurransefortrinn. En slik tilnærming kan bidra til kompetansebygging, og på sikt skape et stort og kunnskapsrikt batterimiljø som kan være leverandør framover, slik industriklynga på Raufoss har god erfaring med. Innlandet fylkeskommune kan bistå med følgende virkemidler:

- Bidra med støttemidler og investeringskapital sammen med statlige aktører for å utvikle og ta i bruk ny produksjonsteknologi, og til utvikling av nye produkter og innovasjon:
 - Støtte videre utredning og kartlegging av mulighetene for produksjon innenfor batteriverdikjeden, herunder prioritere batterier under midler knyttet til «Næringsutvikling Innlandet»
 - Bidra med støttemidler til idéutvikling og forprosjekter, herunder øke midler knyttet til «Grønn framtid Innlandet»
 - Støtte forskning og utviklingsarbeid i regionen knyttet mot batteriutvikling, herunder prioritere batterier under RFF-midler
 - Påvirkningsarbeid mot sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelig med tilskuddsmidler fra statlige aktører som Innovasjon Norge, Enova og Investinor
- Tilrettelegge for innovasjon og nettverksbygging mellom relevante aktører, herunder prioritere batteri i Siva-programmet
- Tilgang på tomter for batteriproduksjon og effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg
- Instruere kraftselskaper der man er på eiersiden til å tilby kraft til rimelige priser for å styrke konkurranseevnen og mulighetene for etablering av nye fabrikanlegg

6.2.4 Prosessindustri: bioraffineri – et månelandingsprosjekt for Innlandet fylke?

Et bioraffineri er et anlegg for produksjon av produkter (kjemikalier, materialer, drivstoff og energi) fra en biobasert råvare. I motsetning til et oljeraffineri hvor råoljen for det meste raffineres til drivstoffprodukter som bensin og diesel, er produktsammensetningen fra et bioraffineri betydelig større, og man kan produsere alt fra biobasert drivstoff til spesialcellulose og lignin m.m. Produkter fra bioraffinerier kan på sikt bidra til å erstatte fossilbaserte varer og dermed bidra til omstillingen mot lavutslippssamfunnet.

I dag er Norges eneste storskala bioraffineri Borregaards fabrikanlegg i Sarpsborg. Anlegget produserer biokjemikalier basert på tømmer og hadde i 2021 872 sysselsatte og driftsinntekter på hele 4,6 milliarder kroner. Ved å videreforedle de ulike bestanddelene i tømmerstokken produserer selskapet en rekke biobaserte produkter som lignin, spesialcellulose, vanillin, bioetanol og mikrofibrillær cellulose rettet mot flere ulike markedssegmenter som landbruk og fiskeri, bygg- og anleggsnæringen, farmasi og kosmetikk, næringsmidler, batterier og biodrivstoff. Borregaard benytter seg av flis fra grantømmer som råstoff til sine produkter.

Sentrale aktører i den tre-mekaniske industrien har opp gjennom årene signalisert at Innlandet fylke har gode forutsetninger og kan være et godt egnet sted for etablering av et

trebasert bioraffineri som tar i bruk restråstoffer. Fylket har blant annet følgende konkurransefortrinn som gjør at det eksisterer gode rammebetingelser for et slikt anlegg:

- En veletablert tre-mekanisk industri med høy kompetanse og erfaring med lange verdikjeder
- Svært god tilgang på råvarer: Innlandet er Norges største skogfylke, og om lag 40 prosent av avvirkningen fra de norske skogene stammer fra Innlandet. Avvirket tømmer for salg i fylket var på rundt 3 millioner m³ i 2021
- God tilgang på fornybar kraft og stort nok kraftoverskudd: Bioraffineri og treforedling er definert som kraftintensiv industri. Eksakt mengde forbruk knyttet til et nytt bioraffineri vil selvsagt avhenge av teknologi og størrelse, men eksempelvis har anlegget til Borregaard et årlig forbruk på rundt 0,7 TWh. Innlandet fylke har et kraftoverskudd på rundt 2,5 TWh, basert på gjennomsnittstall fra perioden 2015–2019. Legger man til de nye vind -og vannkraftverkene som har blitt satt i drift etter 2019, kan overskuddet øke med ytterligere 1,2 TWh.
- Bioraffineri er en FoU-intensiv bransje, og fylket har tilgang til relevante forskningsmiljøer som NTNU Gjøvik og Sintef Manufacturing
- God infrastruktur med toglinjer og gode veier som enkelt kan tilpasses nye industrielle behov

På den andre siden er det også en god del flaskehalser og utfordringer som må hensyntas og utbedres før et bioraffineri kan etableres:

- Kapital: Et nytt bioraffineri vil kreve svært høye investeringer knyttet til både pilot- og testanlegg og ordinær produksjon
- Bioraffineriet og produktene må være konkurransedyktige. I dag eksporteres 70 prosent av massevirket fra Innlandet til Sverige grunnet gode prisbetingelser og lønnsomhet. Det må altså ligge til grunn gode prisbetingelser som gir incentiver til skogeierne til å selge (deler av) massevirket til norske bedrifter
- Enkelte biobaserte produkter som biokull og biodiesel har fremdeles ikke modent nok marked eller teknologi til å kunne produseres i storskala mengde
- Elektrifisering: selv om kraftoverskuddet i fylket er stort nok vil en generell elektrifisering av samfunnet bidra til økt kamp om kraften

Innlandet fylke kan bidra med følgende virkemidler for å legge til rette for at et bioraffineri kan etableres på sikt:

- Bidra med støttemidler og investeringskapital sammen med statlige aktører for å utvikle og ta i bruk ny produksjonsteknologi, og til utvikling av nye produkter og innovasjon

- Bidra med støtte og midler til FoU rettet mot bransjen, herunder prioritere bioraffineri under RFF-midler og under midlene «*Næringsutvikling i Innlandet*»
- Bidra med støttemidler til utvikling av ideer med god klima- og miljøeffekt, og som potensielt kan bidra til økt verdiskaping fra skog- og treindustrien, herunder øke midlene knyttet til «*Grønn framtid Innlandet*»
- Aktivt og koordinert påvirkningsarbeid sammen med Biovalley-partnere mot sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelige statlige tilskudd, eksempelvis midler fra Enova, til å utvikle bioøkonomien i Innlandet
- Økte offentlige innkjøp av biobaserte produkter, f.eks. økt bruk av biobasert bygningsmateriale i offentlige bygg og økt bruk av avansert biodrivstoff i fylkets kollektivtransport
- Instruere kraftselskaper der man er på eiersiden til å tilby kraft til industrielle aktører til rimelige priser (eierskapsstrategien)
- Tilgang på areal og tomter for industriell aktivitet og testanlegg, samt effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg
- Tilrettelegge for innovasjon og nettverksbygging mellom relevante aktører, herunder prioritere batteri i Siva-programmet

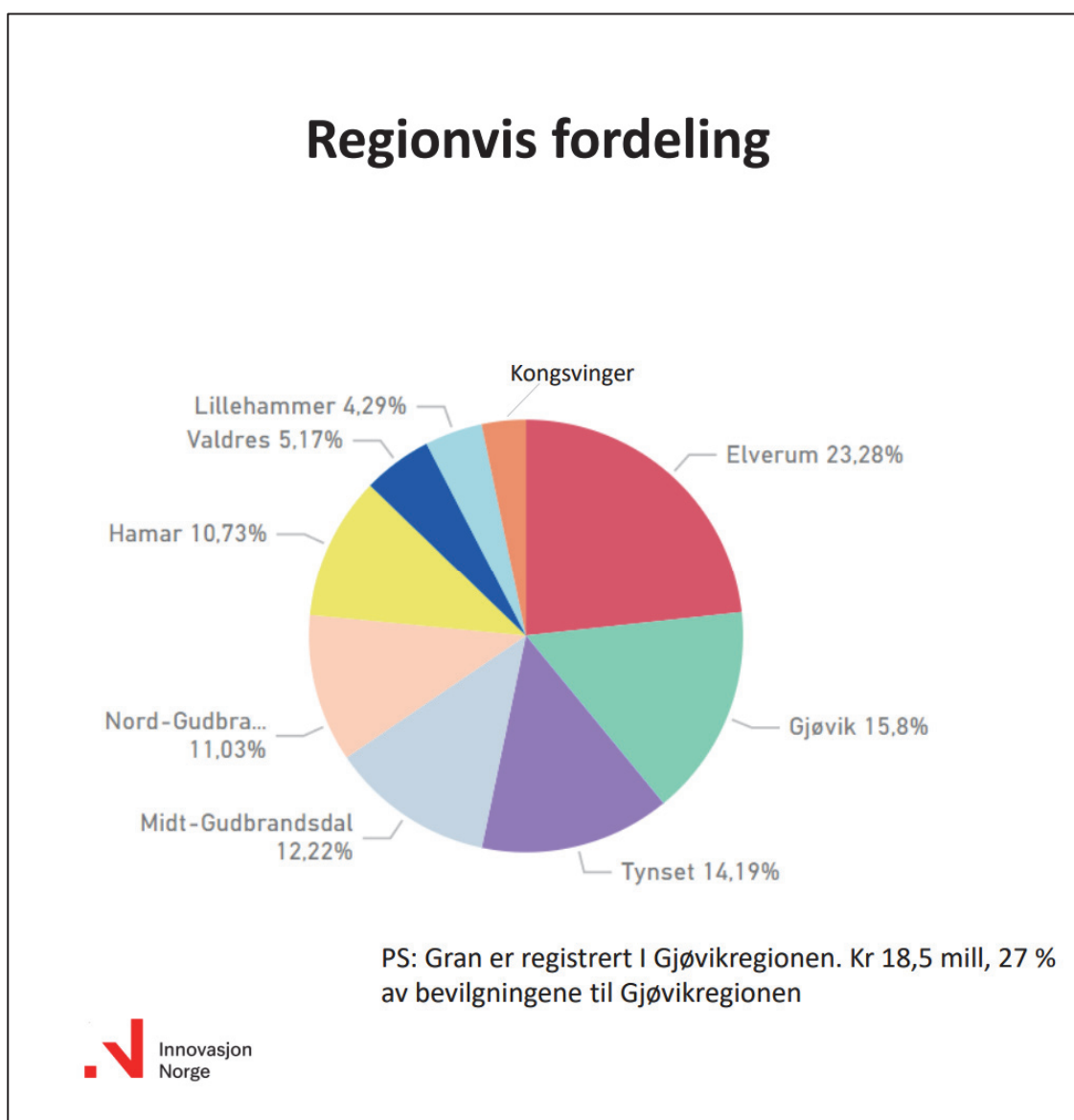
6.3 Tilrettelegge for andre industribransjer og hjørnesteinsbedrifter

Selv om industrien i Innlandet domineres av noen få næringer, er det samtidig eksempler på vellykkede hjørnesteinsbedrifter lokalisert på mindre steder som ikke nødvendigvis har en vareproduksjon som er tett knyttet opp mot fylkets råvarer eller er en del av et etablert klyngemiljø. Det at man ikke har tilgjengelige råvarer eller andre fortrinn kan stimulere til innovasjon og nytenkning, og at andre typer næringer kan utvikles. Gode eksempler her er Stryvo Bismo i Skjåk som langt fra Nordsjøens oljerigger har bidratt som leverandør til sokkelen de siste 50 årene, og som nå også satser tungt mot havvind, eller Nord-Odal som har klart å tiltrekke seg en av verdens største selskaper innen kjemisk industri til den lille bygda. Disse fabrikkene er viktige distriktsarbeidsplasser, og har også store ringvirkninger for annet lokalt næringsliv. Et annet godt eksempel på et mindre selskap med stort vekstpotensial er Kover AS i Skjåk, som har spesialisert seg på jordbruksmaskiner. Firmaet med kun 2 ansatte hadde en omsetning på 8,2 millioner kroner i 2021 og ligger an til en ytterligere vekst på 20

prosent for inneværende år. Her har Skjåk kommune blant annet bidratt med tilskuddsmidler fra det lokale næringsfondet. Eksemplene over viser at det er viktig å legge til rette for denne typen industribedrifter også, og med følgende virkemidler kan fylkeskommunen bidra:

- Bidra med støttemidler og investeringskapital sammen med lokale kommuner og statlige aktører for å utvikle og ta i bruk ny produksjonsteknologi, og til utvikling av nye produkter og innovasjon
 - Oppfordre kommuner til å ha egne kommunale næringsfond uten statlige føringer, slik at det kan tilpasses det lokale næringslivet best mulig. Gjerne i samarbeid med private aktører som lokale sparebanker. Vurdere å rette fondene mot andre næringer enn grønn industri da dette i stor grad dekkes av statlige tiltak gjennom Grønt Industriløft
 - Bruke næringsfondene til kompetanseheving slik at bedriftene kan rette seg mot nye markeder, slik som eksemplet med Stryvo Bismo
 - Legge føringer for prioritering av regionale distriktsmidler fra Innovasjon Norge, herunder prioritere verdiskapende næringsliv i områder med spredt bosetting og store avstander
 - Bidra til idéutvikling og FoU gjennom RFF-midler og midler knyttet til «*Næringsutvikling Innlandet*»
- Styrke omstillings- og innovasjonsevnen i hele fylket:
 - Øke/styrke bevilgninger knyttet til BiO-midler for å sikre kompetanseheving for bedriftene
 - Aktivt næringskontor med lav terskel for å ta kontakt, som kan bistå med informasjon, rådgivning, søknadsskriving, virkemiddeløs og nettverksbygging
 - Gi incentiver til innovasjon for bedrifter med lite erfaring knyttet til dette, gjennom ordningen «Tilskudd til forprosjekt i Forregion - Innlandet fylkeskommune»
- Tilgang på tomter for industriell virksomhet og effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg
- Instruere kraftselskaper der man er på eiersiden til å tilby kraft til rimelige priser for å styrke konkurranseevnen

Figur 6.3 Regionvis fordeling av Innovasjon Norge-midler i Innlandet. Kilde: Innovasjon Norge

7 Kraftnæringens satsingsområder

7.1 Produksjonsleddet: vind, vann, sol og fjernvarme

Tilgang til rimelig og regulerbar vannkraft hatt gitt grobunn for å utvikle industri i Norge som bruker elektrisitet som innsatsfaktor i produksjonen. En forutsetning for at det grønne industriskiftet skal lykkes er å sørge for at tilgangen på fornybar kraft fortsatt skal være et konkurransefortrinn for norsk industri. Tilgang på kraft til konkurransedyktige priser vil være av stor betydning for investeringsbeslutninger i industrien framover. Norge vil framover fortsatt ha kraftoverskudd i år med normale værforhold og ved en normalisert geopolitisk situasjon i Europa. Samtidig viser energikrisen i Europa hvor sårbart dagens norske kraftsystem er. I tillegg er det ventet at etterspørselen etter kraft vil øke raskt som følge av nye grønne industrietableringer med betydelig kraftbehov, og forbruk og omfattende elektrifisering av samfunnet generelt. Dette krever betydelig vekst i kraftproduksjon, styrket overføringskapasitet i strømmettet og et kraftsystem som har evne til å møte behovet i perioder med høy belastning.

Det er allerede i dag begrenset kapasitet for etablering av nye virksomheter flere steder i landet grunnet utilstrekkelig krafttilgang. Et stort antall søknader om nettilknytning de siste årene har medført lange saksbehandlingskøer hos både nettselskap og energimyndigheter, noe som bidrar til å forlenge både behandlings- og utbyggingsperioden. I regjeringens Veikart for et Grønt Industriløft er følgende tiltak som kan øke kraftproduksjonen og styrke nettkapasiteten, foreslått:

- Regjeringen har som ambisjon at kapasiteten i strømmettet forsterkes og at konsesjonsbehandlingstiden kortes ned.
- Regjeringen vil øke saksbehandlingskapasiteten for å bidra til raskere konsesjonsbehandling av nettilknytning og produksjon av kraft
- Regjeringen vil øke vannkraftproduksjonen, blant annet gjennom skattefradrag for investeringer i forbindelse med omlegging til kontantstrømskatt for vannkraft, og ved å fortsatt prioritere opprustning og utvidelse av eksisterende vannkraftverk i konsesjonsbehandlingen. Det er fortsatt et visst potensial for helt ny vannkraft
- Regjeringen vil tillate utbygging av vindkraft på steder der det er gode vindforhold og lokal aksept. Det skal tas behørig hensyn til å ivareta viktige naturverdier. Regjeringen har åpnet for behandling av helt nye vindkraftprosjekter og har bedt NVE om å ta imot nye meldinger til behandling. Det er en forutsetning at vertskommunen samtykker. Regjeringen vil at en større del av verdiskapingen kommer lokalsamfunnet til gode.
- Regjeringen vil vurdere Hurdalsplattformens ambisjon om å fastsette et mål for produksjon av solenergi innen 2030 etter at energikommisjonen har lagt fram sin

utredning. Solkraft ventes å få en større rolle i den norske kraftforsyningen fram mot 2040. De siste års teknologiutvikling og fallende kostnader har bidratt til økt interesse for denne energiformen og for å bygge store solkraftanlegg i tiden framover.

Innlandet fylke har lange tradisjoner med vannkraftproduksjon, og i 2021 og 2020 hadde Norges to siste store vannkraftutbygginger, henholdsvis Tolga og Nedre Otta, produksjonsstart, mens i 2018 ble Rosten kraftverk satt i drift. Fylket har de senere årene også bygd ut tre større vindkraftverk som har bidratt til å styrke produksjonskapasiteten. Når den siste vindparken, Odal Vindkraftverk, er i drift mot slutten av 2022, vil vindkraftanleggene i fylket ha en årlig produksjon på rundt 1,1 TWh. Legger man til grunn at den årlige kraftproduksjonen i fylket i snitt for årene 2015–2017 var på 9,5 TWh, kan disse tre vindparkene sammen med vannkraftverkene Tolga, Nedre Otta og Rosten isolert sett bidra til å øke fylkets årlige kraftproduksjon med 19 prosent. Dette bidrar til betydelig verdiskaping i fylket fra kraftselskapene, men har også positive ringvirkninger ved at det øker mulighetene for nye industri- og næringsetableringer.

Tabell 7.1 Kraftutbygging de seneste årene i Innlandet fylke. Kilde: Hafslund Eco og Wikipedia

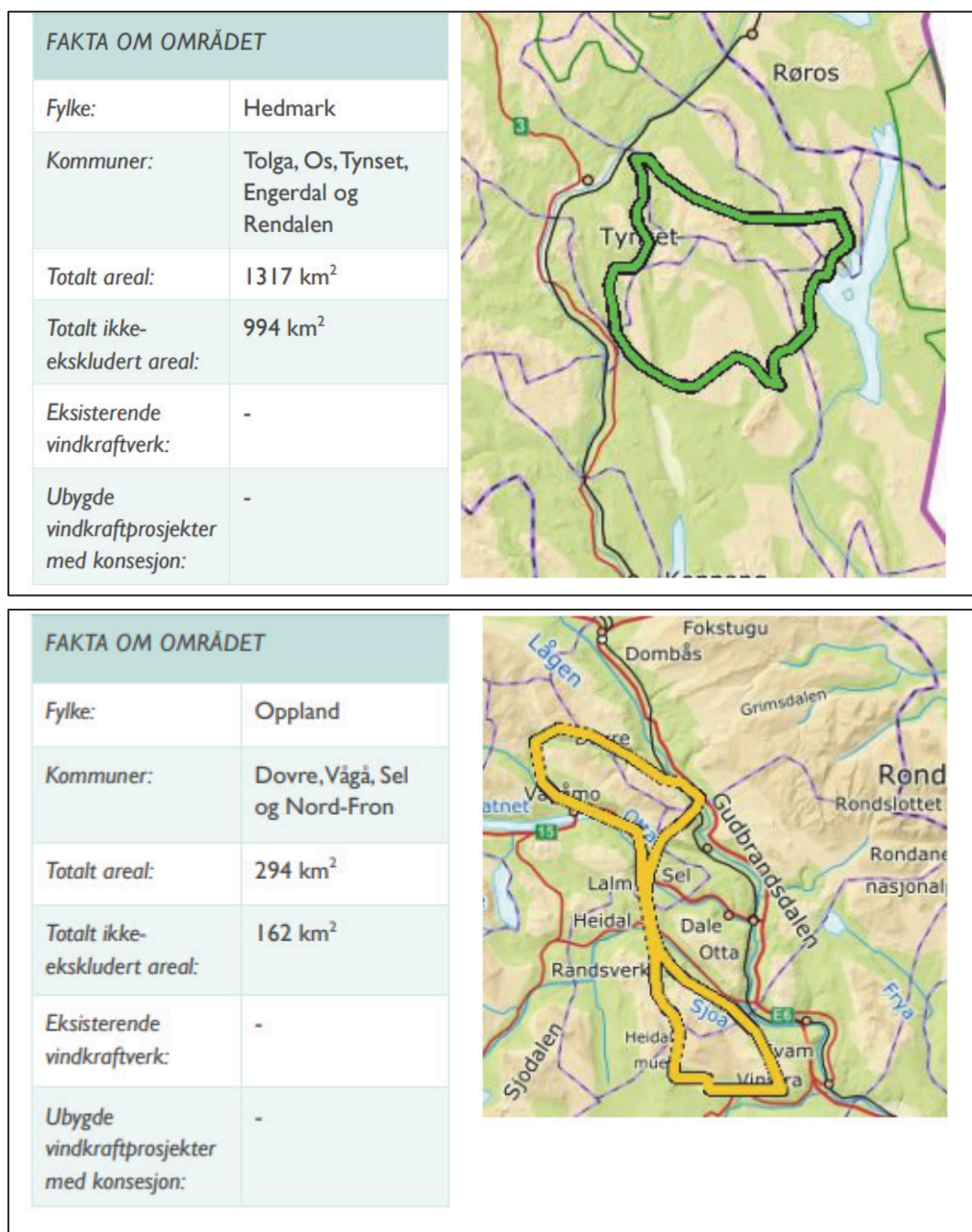
	Produksjonstype	Årlig prod. målt i GWh	Produksjonsstart
Raskiftet Vindpark	Vindkraft	369	2018
Kjølberget Vindkraftverk	Vindkraft	195	2021
Odal Vindkraftverk	Vindkraft	530	2022
Nedre Otta kraftverk	Vannkraft	315	2020
Rosten kraftverk	Vannkraft	192	2018
Tolga kraftverk	Vannkraft	205	2021
Totalt		1 806	

I NVEs forslag til nasjonal ramme for vindkraft ble flere områder i Innlandet trukket fram som blant de mest egnede områdene for vindkraftproduksjon, deriblant Østerdalsregionen og Gudbrandsdalen, se figur 7.1. NVE trekker fram at særlig Østerdalsregionen har veldig gode produksjonsforhold for vindkraft, men at det er begrensninger i nettkapasiteten. I tillegg må det også hensyntas at området har viktige miljø- og samfunnsinteresser, blant annet knyttet til fugl, villrein, kulturhistoriske landskap og ikke-samisk reindrift. Området i Gudbrandsdalen er lite, men de aktuelle arealene har gode produksjonsforhold. Også her er det lite kapasitet i transmisjonsnettet, og eventuelle vindkraftverk i området kan forringe blant annet friluftslivet.

Diskusjonen er videre knyttet til om det skal tillates utbygging av vindkraft i (deler av) områdene, under forutsetning av at det er lokal aksept og dersom de samfunnsøkonomiske gevinstene er store nok. Her er det viktig å trekke fram at områdenes viktige miljø- og samfunnsinteresser må vektlegges sterkt i en eventuell konsekvensutredning og konsesjonsbehandling. I tillegg bør det ligge til grunn en forutsetning om at en betydelig større del av verdiskapingen skal komme lokalsamfunn til gode. I dag eier det tyske energiselskapet Stadtwerke Munchen 60 prosent av både Raskiftet og Kjølberget Vindkraft. Odal Vindkraftverk på sin side er eid av Akershus Energi, KLP og Cloudberry, og har dermed ingen lokale aktører inne på eiersiden. Disse aktørene mottar betydelige inntekter fra vindkraftproduksjonen, men eksponeres ikke for noen av de negative eksterne virkningene.

For vannkraftverk anslo en NVE-rapport fra 2020 at det totale potensialet for ny vannkraftproduksjon i Norge er på 23 TWh, hvorav 7,6 TWh kan knyttes opp mot opprusting og utvidelse av eksisterende anlegg. I Innlandet er det i dag totalt 119 vannkraftverk, hvor om lag 30 av disse har en årlig produksjonskapasitet på over 100 GWh. Tre av disse større vannkraftverkene har attpåtil blitt bygd ut i løpet av de siste årene. Utredning av mulighetsrommet for lønnsomme investeringer i økt vannkraftproduksjon, både gjennom utvidelse av eksisterende verk og i helt nye anlegg, bør derfor prioriteres.

Figur 7.1 Egnede områder for vindkraftproduksjon. Kilde: NVE

Videre har Innlandet fylke også gode forutsetninger innenfor bioenergi og fjernvarme. Fjernvarme er en forutsigbar og miljøvennlig energikilde, og ved å ta i bruk fjernvarme utnytter man energi som ellers ville gått tapt. Energien fra fjernvarme er særlig godt egnet til oppvarming av bygg, som utgjør den største andelen av strømforbruket til både private husholdninger og til kontorbygg. Den største aktøren innenfor fjernvarme i Innlandet er Eidsiva Bioenergi, som er Norges tredje største fjernvarmeleverandør. Selskapet har i dag 10 anlegg lokalisert i fylket, og råstoffet som benyttes er skogflis, returtre og avfall, hvor førstnevnte er biprodukter fra lokal skogsdrift og treindustri.

Økt satsing på fjernvarme kan gi et betydelig bidrag til det grønne skiftet ved at den erstatter fossil energi og frigir strømkapasitet fra oppvarming til andre bruksområder. I tillegg gir fjernvarme mulighet for at treindustrien kan utnytte hele verdikjeden best mulig, og at restråstoffer uten alternativ anvendelse kan tas i bruk.

Ikke minst er Innlandet det fylket i landet som har kommet lengst i solenergi-satsingen. Selskapet Solgrid står bak Furuseth solkraftverk som blir det første norske bakkemonterte solkraftverket i industriell skala. Konsesjonen ble gitt tidligere i år, og investeringsbeslutningen med en prislapp på 40 millioner kroner har også blitt fattet. Anlegget som vil ligge i Stor-Elvdal kommune, er beregnet å levere 6,4 GWh årlig og vil kunne dekke det årlige strømforbruket til rundt 320 husholdninger. I skrivende stund er også et betydelig større solcelleanlegg, Seval Skog Solkraftverk, i oppstartsfasen, hvor det blant annet jobbes med konsekvensutredning. Anlegget som potensielt vil ligge på Vardalsåsen i Gjøvik kommune, skal kombinere solkraftverk og innlandsbeite, og ha en årlig strømproduksjon på ca. 130 GWh dersom det blir realisert i sin nåværende form. Det er energiselskapet Energeia AS som står bak prosjektet, men selskapet inngikk tidligere i år en samarbeidsavtale med Eidsiva om å utvikle, bygge og drifte felleseide solkraftverk i Norge og Innlandet. I likhet med vindparker vil etablering av storskala solkraftverk beslaglegge store mengder landareal. Vi mener derfor at det er svært viktig at regionale kraftselskaper er involvert på både drifts- og eiersiden slik at mest mulig av verdiskapingen tilfaller lokalsamfunnene.

7.2 Distribusjonsleddet: økt nettkapasitet en forutsetning for det grønne skiftet

Det norske kraftnettet er inndelt i transmisjonsnettet, regionalnettet og distribusjonsnettet. Transmisjonsnettet binder sammen store produsenter og forbrukere i et landsdekkende system, og omtales ofte som motorveiene i kraftnettet. Distribusjonsnettet på sin side er de lokale kraftnettene som frakter strømmen til mindre sluttbrukere som f.eks. husholdninger og tjenesteyting. Regionalnettet er bindeleddet mellom transmisjonsnettet og distribusjonsnettet, og kan anses som fylkesveien i systemet. I Norge er det Statnett som opererer transmisjonsnettet, mens det er de regionale nettselskapene som har ansvar for regional- og distribusjonsnettet. I Innlandet fylke driftes sistnevnte av 10 ulike nettselskap av varierende størrelse, men hvor Elvia er den klart største operatøren.

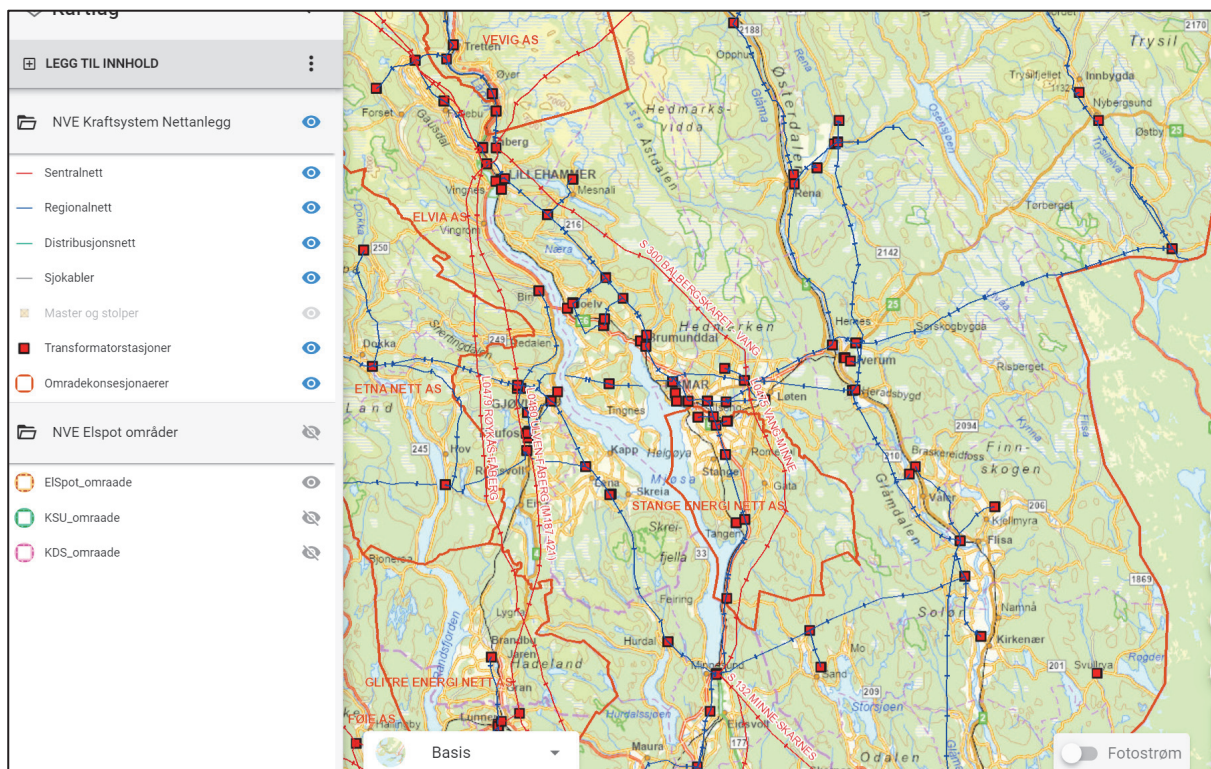
Nettinvesteringer har de seneste årene vært på rekordhøye nivåer og nådde en topp i 2018 da det ble investert for 23,8 milliarder kroner. Et viktig moment som har bidratt til de kraftige investeringene i distribusjonsleddet i denne perioden, er et generelt stort investeringsetterslep i transmisjons- og regionalnettet. Store deler av dagens kraftnett ble bygd ut på 60- og 70-tallet, og har dermed nådd sin maksimale levetid (Finci, SSB). Nettinvesteringer har riktignok gått ned siden 2018, men i Nettutviklingsplan for 2021 anslår Statnett at investeringer i

transmisjonsnettet fram til 2030 vil være i størrelsesorden 60–100 milliarder. Det svært høye investeringsbeløpet skyldes økende kraftforbruk og at tempoet i det grønne skiftet med elektrifisering av samfunnet og ny grønn industrisatsing skyter fart. Blant annet har selskapet de senere årene mottatt svært mange søknader fra næringslivet som vil etablere ny grønn industri over hele landet. I tillegg kommer ytterligere oppgraderingsbehov i et aldrende nett for å styrke forsyningssikkerheten, og som kan bidra til å redusere prisforskjeller ved å minimere tap i linjenettet.

Statnett vil framover samle og koordinere behovene for økt kapasitet, fornyelse og vedlikehold samt markeds- og driftstiltak i områdeplaner. Disse områdeplanene vil bli utarbeidet i samarbeid med regionale nettselskap og andre berørte aktører. For Innlandets del er det viktig at nettkapasiteten styrkes, både for å legge til rette for ny kraftproduksjon og også for at nye industrisatsinger skal kunne etableres. Rundt de etablerte industrimiljøene i fylket er det viktig at kapasiteten i transmisjons- og regionalnettet sikres og videreføres på et høyt nivå, og da særlig med tanke på at økende forbruk fra Stor-Oslo vil legge press på linjenettet.

Samtidig er det også viktig å øke nettkapasiteten i regioner der det i dag er lav nettkapasitet slik at det også der kan legges til rette for nye grønne industrisatsinger. Dette gjelder f.eks. i deler av Østerdalen, se figur 7.2. I forrige del-kapittel så vi at området ble trukket fram av NVE som et egnet sted for vindkraftproduksjon, men at begrensinger i nettkapasiteten er en stor flaskehals for ny kraftproduksjon. Østerdalen, og da særlig Trysil, Rendalen og Stor-Elvdal, avvirker også store volumer med tømmer, men samtidig er få foredlingsvirksomheter lokalisert i området. Økt nettkapasitet i området kan på sikt bidra til både økt kraftproduksjon og til at større kvanta av råvarene fra skogen foredles lokalt slik at nye grønne industribedrifter kan etableres.

Figur 7.2 Nettkapasitet i ulike deler av Innlandet. Kilde: NVE

Oppsummert har Innlandet fylke gode forutsetninger for å bidra med økt kraftproduksjon gjennom både vann- og vindkraft, samt andre energiformer. Samtidig må nettkapasiteten styrkes for at økt produksjonskapasitet skal kunne realiseres. Følgende virkemidler kan bidra for å øke kraftproduksjonen i fylket:

- Utrede muligheter for å øke fylkets vannkraftproduksjon:
 - Instruere regionale kraftselskap der man er på eiersiden til å bruke overskuddet fra dagens høye strømpriser til investeringer i økt kraftproduksjon, gjennom enten utvidelse av eksisterende vannkraftverk eller i helt nye produksjonsanlegg
 - Vurdere vannkraftutbygging som et flomforebyggede tiltak
- Utrede og vurdere mulighetene for å tillate vindkraft der det er gode forhold, men KUN dersom det er lokal aksept og store nok samfunnsøkonomiske gevinster. Viktige miljø- og samfunnsinteresser må hensyntas i regnestykket, og en forutsetning bør være at en større del av verdiskapingen må komme lokalsamfunn til gode
- Fremme andre miljøvennlige energikilder
 - Stimuli til økt satsing på fjernvarme og bioenergi, hvor fylket har et råvarefortrinn, herunder instruere regionale kraftselskap gjennom eierskapsstrategien og bidra med tilskudd

- Stimuli til økt satsing på solenergi gjennom tilskuddsordninger, tilgang på areal og effektiv saksbehandling av reguleringsplaner
- Helhetlig kraftstrategi for å utnytte kraftressursene best mulig
 - Lokalisere eventuell ny kraftproduksjon og nettkapasitet der det også kan bidra til økt industriell produksjon i fylket for å styrke de samfunnsøkonomiske gevinstene ved en utbygging
 - Regionalt kraftforum bestående av fylkeskommunen, berørte kommuner, statlige organer og regionale kraftselskap som blant annet skal vurdere alle aktuelle konsesjonssøknader og nettutvikling i regionen samlet og i et overordnet perspektiv
 - Sette ned et utvalg som ser på koblingen mellom kraft og industri i fylket for å styrke de samfunnsøkonomiske gevinstene
 - Prioritere utbedring av nettkapasiteten i regioner der det i dag er lav nettkapasitet

8 Fylkeskommunenes rolle som næringsutvikler, statlige tilskudd og privat kapital

Budsjettert ramme for direkte tilskudd i 2022 fra Innlandet fylkeskommune til regionens næringsliv, dersom man ser bort fra reiseliv, er rett i underkant av 140 millioner kroner, fordelt på ni ulike tilskuddsordninger. Som tabell 8.1 viser, er mesteparten av tilskuddene rettet mot idéutvikling og FoU-aktivitet, i tillegg til noe midler som går til kompetanseheving, omstilling og profilering. Dette innebærer at fylkeskommunen er en sentral bidragsyter når det gjelder å styrke næringslivets innovasjonsevne, og tilskuddene fra fylkeskommunen kan derfor hjelpe bedriftene i tidlige faser ved utvikling av ny produksjonsteknologi eller nye produkter. På den andre siden kan fylkeskommunen imidlertid i mindre grad bidra i fasen fra forskning og konsept til pilotproduksjon, demoanlegg og kommersialisering, det som ofte kalles «*Dødens dal*».

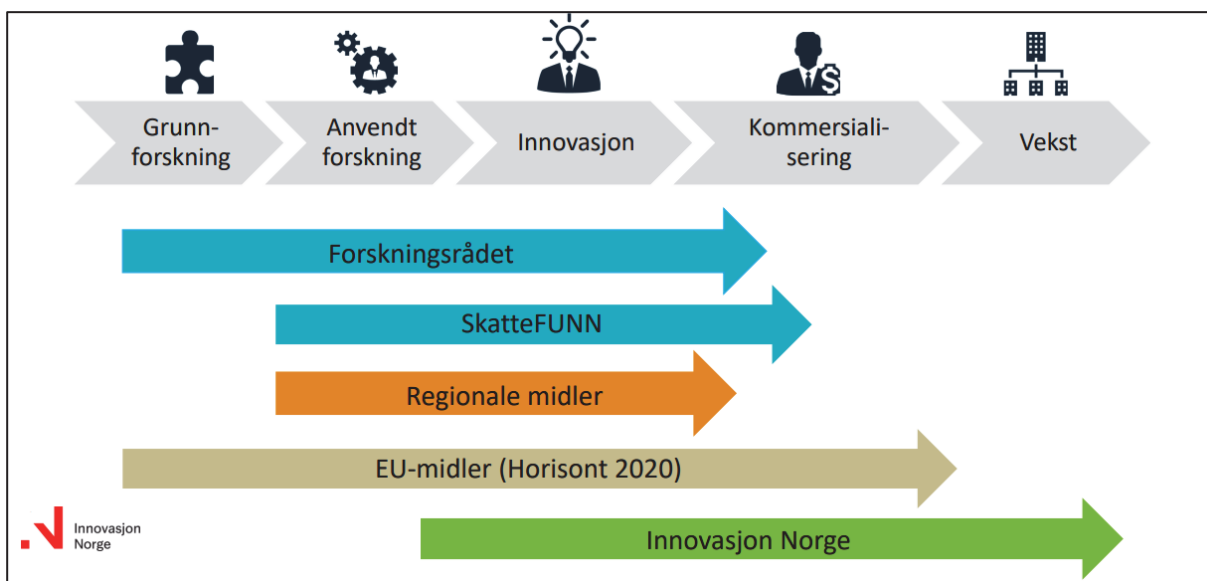
Tabell 8.1 *Direkte tilskudd fra Innlandet fylkeskommune. Kilde: Innlandet fylkeskommune*

Tilskudd	Hovedformål
BiO (bedriftsintern opplæring)	Kompetanseheving og omstilling
Grønn framtid Innlandet	Ide- og konseptutvikling
Fond for støtte til store arrangement	Profilering
Interreg Sverige-Norge	Utviklingsprosjekter
Næringsutvikling i Innlandet	Utviklingstiltak
Regionale forskningsfond (RFF) Innlandet	FoU
Tilskudd til forprosjekt i Forregion	FoU
Utviklingsmidler i landbruket (RT og RK)	Utviklingstiltak
Stimuleringsmidler til internasjonalt samarbeid	Søknadsbistand til internasjonale prosjekter

For at gode ideer skal kunne realiseres i form av nye investeringer i fabrikker og utvidede produksjonslinjer som kan bidra til verdiskaping og sysselsettingsvekst, er bedriftene helt avhengig av privat kapital eller statlige tilskuddsmidler, se figur 8.1. Riktignok bidrar Innovasjon Norge med om lag 428 millioner kroner (hvorav 152 millioner er landbruksmidler), enten i form av låneordninger eller som investeringstilskudd via de regionale distriktsmidlene, der fylkeskommunen legger føringer for prioritering av midlene gjennom egne oppdragsbrev. Samtidig er disse tilskuddene kun ment som et supplement til annen finansiering av et prosjekt og kan derfor kun bidra med en begrenset finansieringsandel.

Eksempelene fra kapittel 3 viser også at totalprislappen for investeringer i et nytt fabrikkanlegg eller utvidelse av en ny produksjonslinje er i størrelsesorden 200–500 millioner kroner. Ser man på fylkets bruttoinvesteringer i fast realkapital for industrien alene, ligger disse på om lag 2,2 milliarder årlig (basert på et gjennomsnitt for perioden 2010–2019). Dette betyr at tilgjengelige tilskuddsmidler for industrien som kan brukes til fysiske investeringer fra Innovasjon Norge, kun utgjør 12 prosent av næringens samlede årlige investeringsbeløp.

Figur 8.1 Ulike offentlige støttemidler: Kilde: Innovasjon Norge

Regjeringen skal gjennom Grønt Industriløft bidra med opp mot 60 milliarder kroner i risikoavlastning fram mot 2025 for å dra i gang grønn industriomstilling. Blant annet bevilger *Klima- og energifondet*, som Enova forvalter, 4,1 milliarder kroner årlig til aktivitet rettet mot senfase teknologiutvikling og tidlig markedsintroduksjon. Det skal også gis lån til grønn industri gjennom Innovasjon Norge. Blant de relevante låneordningene har *Innovasjonslåneordningen* og *Lavrisikolåneordningen* årlige utlånsrammer på henholdsvis 3,1 og 2,5 milliarder kroner i 2022. Videre har investeringsselskapet Nysnø blitt tilført 500 millioner kroner i 2022, og for å kunne videreutvikle norsk skogbasert industri er det gjennom det statlig eide investeringsselskapet Investinor øremerket 500 millioner kroner til investeringer i skog- og trenæringen.

En svært sentral oppgave for fylkeskommunen vil derfor de kommende årene være påvirkningsarbeid sammen med lokalt næringsliv og andre interessegrupper overfor sentrale myndigheter for å sikre tilstrekkelige statlige tilskudd slik at grønne ideer og konsepter kan realiseres i form av grønne industrifabrikker og kommersiell produksjon.

Endringer i frie midler

Et annet moment som har bidratt til å begrense fylkeskommunens påvirkningskraft på lokalt næringsliv, er endringer i hvordan regionale utviklingsmidler forvaltes. Over tid har innretning, mål, retningslinjer og oppdragsgiveransvar for statlige midler blitt tydelig endret,

noe som har ført til at frihetsgraden rundt bruken av disse midlene har blitt kraftig innskrenket, og øremerkingen har blitt sterkere. De såkalte *frie midlene*, midlene som fylkeskommunen selv kan prioritere å benytte til viktige satsinger og prosjekter ute i Innlandet, er betydelig nedskalert. Som eksempel var disse i 2010 62 millioner kroner i Hedmark, mens de var 6,1 millioner i 2019. Tilsvarende tall for Oppland var 62 millioner i 2010 og 3,9 millioner i 2019. Dette tilsvarer en nedskalering av frihetsgraden på hele 114 millioner til sammen per år for hele Innlandet fylke samlet sett. Fylkeskommunenes handlefrihet til å disponere midlene etter egne vurderinger og prioriteringer har med andre ord blitt kraftig begrenset.

På mange måter kan denne utviklingen framstå som paradoksalt da fylkeskommunen (og lokale kommuner) er forvaltningsenheten som kjenner det regionale næringslivet best. I tillegg ble jo regionreformen i 2020 med større fylkeskommuner innført nettopp med begrunnelsen om å styrke fylkeskommunen som regional samfunnsutvikler. Tvert imot tyder mye på at denne øremerkingen bidrar til å svekke fylkeskommunen som en relevant utviklingsaktør.

I kapittel 4 presenterte vi industriklynger som har klart å etablere seg i mindre bygder og innenfor næringer der de i utgangspunktet ikke har noen særskilte konkurransefortrinn. En viktig suksessoppskrift som trekkes fram, er lokale næringsfond, der kommunene ikke er bundet av statlige føringer og dermed står fritt til selv å bestemme hvordan midlene skal brukes. Skjåk kommune har eksempelvis et kommunalt næringsfond som blant annet brukes til etablering og bedriftsutvikling. Fondet som er finansiert av kommunes kraftinntekter, tilføres årlig et beløp på 8,24 millioner kroner som går til ulike tilskuddsordninger som lokale bedrifter kan søke på. I det store bildet er størrelsen på fondet relativt beskjedent, men for en liten kommune med litt over 2 200 innbyggere er dette kjærkomne midler som gir svært positive effekter for det lokale næringslivet. Dette vitner om viktigheten av å ha en aktiv forvaltningsaktør på lokalt nivå og nytten av tilskuddsmidler med høy frihetsgrad.

EUs taksonomi for bærekraftig aktivitet

I tillegg til statlige tilskudd er det også viktig å tiltrekke seg privat kapital dersom grønne industrisatsinger skal kunne realiseres. Klassifiseringssystemet *EUs taksonomi for bærekraftig aktivitet*, som det jobbes med i disse dager, kan spille inn sterkt her de kommende årene. EUs taksonomi er et klassifiseringssystem som angir kriterier for hvilke aktiviteter som kan anses som bærekraftige. Taksonomien etablerer dermed et informasjonssystem som skal gjøre det lettere å identifisere økonomiske aktiviteter som er bærekraftige.

For industribedrifter krever taksonomi-reglene at foretak offentliggjør informasjon om den bærekraftige andelen av sine aktiviteter (omsetning, investeringsutgifter og operasjonelle kostnader). For foretak innenfor finans- og banksektoren på sin side innføres det krav om rapportering av hvor stor del av utlånsporteføljen som går til bærekraftig aktivitet. Målsettingen er å flytte kapital og dreie investeringer til mer bærekraftige selskaper og produksjonsformer, f.eks. mot grønne industrisatsinger og bioøkonomi. Tanken er at transparentheten vil bidra til å gi bærekraftige virksomheter økt tilgang på kapital da disse blir lettere å identifisere. I tillegg vil incentivene for finans- og bankinstitusjoner til å investere i grønne næringer øke grunnet omdømmehensyn, eierforventninger og bedre lånebetingelser fra andre långivere. Ordningen er forventet å tre i kraft i 2023, men Finansdepartementet oppfordret norske foretak som er foreslått omfattet av de nye reglene, om å inkludere

taksonomirelatert informasjon i sine årsrapporter for regnskapsåret 2021. Enkelte banker, som eksempelvis DNB, har allerede begynt å inkludere noen elementer i sine årsrapporter og tilbyr også rimeligere lånebetingelser til bærekraftige selskaper.

For grønn industriutvikling i Innlandet kan EUs taksonomi ha svært positiv innvirkning da det blir lettere å tiltrekke seg privat kapital og oppnå bedre lånebetingelser sammenlignet med dagens situasjon.

På den andre siden skaper taksonomien en del usikkerhet, og ordningen kan også slå negativt ut for andre deler av næringslivet i fylket. Usikkerheten kan blant annet knyttes til utfordringer med å utforme felles europeiske kriterier for hva som definerer bærekraftighet, og som skal være gjeldende på tvers av landene. Ikke minst kan det bli krevende å få tilgang til troverdig og sammenlignbare data for å vurdere taksonomi-etterlevelse. Blant annet oppleves det som utfordrende med felles europeiske kriterier for jord- og skogbruk siden forholdene varierer betydelig mellom land.

Det har også vært bekymring knyttet til om hvorvidt norsk vannkraft, som er en fornybar og miljøvennlig energikilde, vil kunne kvalifiseres som bærekraftig aktivitet i lys av de negative sidene vannkraft kan ha når det gjelder naturinngrep. Dette kan særlig ramme eldre vannkraftverk, som trolig ikke vil oppfylle kravene om å ikke ha en betydelig negativ innvirkning knyttet til miljøkriterier i taksonomien, som f.eks. naturforvaltningsvilkår.

Et annet moment som skaper hodebry, er hvordan taksonomien vil slå ut for SMB-bedrifter. Formelt sett gjelder taksonomiregelverket i første runde bare for børsnoterte foretak med mer enn 500 ansatte. Samtidig er mindre aktører bekymret for at regelverket «sniker seg inn» i andre deler av næringslivet og i praksis blir gjeldende også for dem. Dette kan f.eks. gjelde underleverandører i leverandørkjeden til selskaper som er underlagt regelverket ved at etterspørsel etter miljødata forplanter seg nedover i verdikjedene. For mindre aktører som mangler ressurser og kompetanse til å forholde seg til det komplekse regelverket og til å gjennomføre bærekraftsrapportering, kan dette føre til tap av anbud og kontrakter, samt dårligere lånevilkår. I verste fall kan taksonomi-kravene resultere i motsatt effekt enn hva som i utgangspunktet er formålet. En SMB-bedrift kan eksempelvis investere i en bærekraftig forbedring, men samtidig ikke være i stand til å få tak i data som måler de positive effektene. Bedriften dropper dermed like greit hele miljø- og klimaregnskapet, og blir stående igjen som en tapende part i taksonomi-øyemed, selv om den i realiteten driver med bærekraftig aktivitet.

Litteratur

- Brastad, B., Tufteland, Y.S. & Syrdalen, J.L (2022): *Spissere og bedre? Evaluering av den områderettede satsningen Fjellandbruk og Arktisk landbruk*. Kristiansand.
- Bunger, A. & Haarsaker, V. (2020): *Færre og større melkebruk – hva skjer med seterdrifta?* AgriAnalyse, rapport 3-2020. Oslo.
- Kyrkjeeide, M.O., Bartlett, J., Rusch, G.M., Sandiv, H & Nordén, J. (2020): *Karbonlagring i norske økosystemer (revidert utgave)*. Temahefte 76b. NINA.
- Strand, G., Rekdal, Y. Svensson, A., Stokstad, G., Mathiesen, H.F. & Bryn, A. (2021): *Verdiskaping i utmark: Status og muligheter*. NIBIO. Rapport vol. 7, nr. 175, 2021.
- Thorhaldsdottir, A.G., Lieblein, G., Langer, V. & Galt, R. (2018): *Fremtidens utdanningsbehov innenfor jordbruk. En utredning for høgsolen i innlandet (HINN)*. Island.
- Tunón, H. & Bele, B. (2019): *Fäboden, naturen, kulturen och kulturlandskapet*. SLU, CBM og NIBIO. CBM, skriftserie 109.
- Berg, Lars Petter (2016): *Kunnskapsintensive næringer i Norge*, Rapporter 2016/04, SSB.
- Berg, Lars Petter & Krøtø R., Nils Arne (2015): *Matvarer – en stor og viktig norsk industri. Samfunnsspeilet 1/2015*, SSB.
- Raufoss Industripark (2021): *Om Fabrikken på Raufoss*: <https://www.raufossindustripark.no/Regjeringen.no>: *Hurdalsplattformen 2021-2026*
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hurdalsplattformen/id2877252/>
- Regjeringen.no: *Veikart for Grønt Industrieløft* (2022)
https://www.regjeringen.no/contentassets/1c3d3319e6a946f2b57633c0c5fcc25b/veikart_skisse_uu_ja.pdf
- Regjeringen.no: *Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017-2024* (2017)
https://www.regjeringen.no/contentassets/afc36304247d48f0a3546f992e0e0305/biookonomistrategi-for-innlandet_feb18.pdf
- NVE (2019): *Forslag til nasjonal ramme for vindkraft*
https://publikasjoner.nve.no/rapport/2019/rapport2019_12.pdf
- Miljøstiftelsen Bellona og Eidsiva Energi: *Batteriproduksjon i Innlandet – en mulighetsstudie* (2018) https://bellona.no/assets/sites/2/2018/01/Mulighetsstudie-Batteriproduksjon_i_Innlandet.pdf
- Henriksen E. Mette, Østenby, M. Ann og Skau, Seming (2020): *Hva er egentlig potensialet for opprusting og utvidelse av norske vannkraftverk?* Teknologianalyser Nr.6/2020, NVE.
- Statsforvalteren i Innlandet (2022): *Innlandsskogbruket i tall. Skogstatistikk og skogfondregnskapet for 2022*. Rapport 02/2022.
- SSB: *Fylkesfordelt nasjonalregnskap* (2021):
<https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/nasjonalregnskap/statistikk/fylkesfordelt-nasjonalregnskap>

Finci, A. (2016): *Kraftinvesteringer i støtet, SSB:*
<https://www.ssb.no/energi-og-industri/artikler-og-publikasjoner/kraftinvesteringer-i-stotet>

Statnett: Nettviklingsplan 2021 (2021):
<https://www.statnett.no/om-statnett/nyheter-og-pressemedlinger/nyhetsarkiv-2021/nettviklingsplan-for-det-gronne-taktskiftet/>

Regjeringen.no: *Taksonomien for bærekraftig økonomisk aktivitet* (2022)
<https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/finansmarkedene/taksonomien-for-barekraftig-okonomisk-aktivitet/id2924859/>

PWC: Bærekraftsrapportering - Taksonomien (2022)
<https://www.pwc.no/no/pwc-aktuelt/baerekraftsrapportering/taksonomien.html>

Spilde, D., Hole, J., Haukeli, E.I, Haug, M. og Brunvoll, T.A.
Elektrifisering av landbaserte industrianlegg i Norge (2020), NVE Rapport 18/2020, NVE:
https://publikasjoner.nve.no/rapport/2020/rapport2020_18.pdf

Vedlegg 1: Fylkeskommunens virkemiddelapparat og verktøykasse

Direkte tilskudd fra fylkeskommunen – 139,1 millioner kroner¹⁵

- **BiO (bedriftsintern opplæring):** Tilskudd knyttet til kompetanseheving
 - Ordningen skal bidra til å gi bedriften den kompetansen den trenger for å gjennomføre en nødvendig omstilling.
 - Omstilling kan være endring av bedriftens produkter og tjenester, måten bedriften arbeider på, eller etablering på nye markeder.
 - Bedrifter med ansatte i Innlandet fylke kan søke. Mottakere av opplæringen må være ansatte i lønnet arbeid.
- **Grønn Framtid Innlandet:** Tilskudd knyttet til idéutvikling: 12 millioner kroner
 - Grønn Framtid Innlandet er en tilskuddsordning som gir midler til næringslivet for idéutvikling og prosjekter som gir positiv effekt for klima og miljø.
 - Formålet med Grønn Framtid Innlandet er både å fremme verdiskaping som gir positiv effekt på klima og/eller miljø, og å bidra til en positiv utvikling i arbeidsmarkedet i Innlandet.
 - Grønn Framtid Innlandet skal bidra til å redusere risikoen bedrifter står overfor når de utvikler, tester og iverksetter *nye* ideer og teknologi.
- **Næringsutvikling i Innlandet:** Tilskudd knyttet til utviklingstiltak
 - Målet for arbeidet med næringsutvikling i Innlandet er å styrke lokalsamfunn og næringsliv i Innlandet.
 - Dette er en ordning for søknader som kan være relevante, men som faller utenfor fylkeskommunens ordinære støtteordninger. Søknadene vurderes opp mot vedtatte planer og strategier for Innlandet.
 - Prosjektet skal omfatte utviklingstiltak. Fysiske investeringer kan som hovedregel ikke støttes. Ordinær drift støttes ikke.

¹⁵ Inkludert jordbruksmidler, men fratrasket midler til bredbåndsutbygging og støtteordning for destinasjonsselskapene.

- **Regionale forskningsfond (RFF) Innlandet:** Tilskudd knyttet til FoU: 14 millioner kroner
 - er et fond som gir midler til forskning og utvikling innenfor de fleste fagområder.
- Tilskudd til forprosjekt i Forregion: Tilskudd knyttet til FoU
 - hensikten med forprosjekter i FORREGION er å gjøre søkerbedriften fortrolig med forskning som et innovasjonsgrep, og å utløse videre forskning.
 - bedriften har liten eller ingen erfaring fra samarbeid med forskningsmiljøer.
 - FORREGION tar utgangspunkt i den enkelte regions unike muligheter og utfordringer.
 - FORREGION i Innlandet har bioøkonomi som satsingsområde, men andre næringer omfattes også av ordningen.
 - FORREGION kan være aktuelt for alle bedrifter i hele Innlandet, uavhengig av størrelse og bransje/næring.
- Utviklingsmidler i landbruket (RT og RK): Tilskudd rettet mot landbruk og landbruksbaserte næringer
 - De regionale tilretteleggingsmidlene (RT) skal gå til utvikling av konvensjonell eller økologisk drift i landbruket eller til utvikling av andre landbruksbaserte næringer.
 - De regionale tilskuddene til rekruttering og kompetanseheving (RK) skal bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere som kan ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket regionalt.
 - prosjekter som bygger opp under økt produksjon i primærlandbruket.
 - prosjekter som gir økt optimisme og framtidstro blant aktive gårdbrukere med jord og skog.
 - prosjekter som legger til rette for landbruksbasert næringsutvikling.
- Interreg Sverige-Norge: bredt innrettet tilskudd
 - EU-programmet Interreg Sverige-Norge gir støtte til utviklingsprosjekter i samarbeid mellom svenske og norske partnere i grenseregionen.
 - Et prioriteringsområde i perioden 2021–2027 er en grønnere grenseregion med fokus på sirkulær økonomi.
 - Innlandet fylkeskommune setter hvert år av inntil 6,5 millioner kroner som medfinansiering til Interreg-prosjekter i fylket.
- Stimuleringsmidler til internasjonalt samarbeid i Innlandet: bredt innrettet tilskudd

- Forutsetningen er at søker har etablert, eller ønsker å etablere, samarbeid med internasjonale partnere. Ordningen skal legge til rette for søknader til internasjonale finansieringsordninger.
- Ordningen skal bidra til å utvikle søknad til internasjonale prosjekter, og kan dekke aktiviteter som nettverksarbeid, møtevirksomhet, reisestøtte og søknadsskriving.
- Et prioritert satsingsområde for 2022 er: bioøkonomi, jordhelse og matsikkerhet. Aktører som ønsker å ta del i *EU Missions: A Soil Deal for Europe* vil bli prioritert.

Indirekte midler fra statlige organer via oppdragsgiveransvar

- **Regionale distriktsmidler til næringslivet: lån, utviklingstilskudd og investeringskapital – 275 799 millioner kroner¹⁶**
 - Innovasjon Norge (IN) har et mål om at verdier skapes over hele landet, og har derfor egne ordninger for selskaper i distriktene og andre krav til selskapene som kan kvalifisere seg.
 - Målgruppen er små og mellomstore bedrifter og entreprenører innenfor virkeområdet for distriktsrettet støtte. Bidraget fra IN skal avlaste risiko og være utløsende for at prosjektet blir gjennomført. Låne- og tilskuddsordninger i distriktene omfatter:
 - distriktsrettede investeringstilskudd og utviklingstilskudd til enkeltbedrifter og etablerere.
 - distriktsrettede risikolån, herunder ansvarlig lån, gjeldsbrevlån og pantelån, distriktsrettede garantier for investeringslån og driftskreditter.
 - Tilskuddene er et supplement til annen finansiering av prosjektet, og andelen finansiering fra Innovasjon Norge baserer seg på en samlet vurdering av bedriften og prosjektet. Støtten skal bidra til at regionalt prioriterte prosjekter blir gjennomført i ønsket omfang og med ønsket framdrift.
 - Felles for alle tilskuddene er at de skal føre til vekst og verdiskaping. De skal bidra til omstilling av bedriften i mer lønnsom og bærekraftig retning, og både bedriften og prosjektet vil bli vurdert. Man vurderer bedriftens evne til å gjennomføre prosjektet og realisere det. Man vurderer prosjektet i forhold til hvilken effekt det har, både for bedriften selv og for samfunnet for øvrig. Tilskuddene har regionale bevilgninger og kan benyttes til prosjekter med et betydelig regionalt verdiskapingspotensial.

¹⁶ Landbruksmidler fra Innovasjon Norge er ikke inkludert.

- Fylkeskommunene utarbeider egne oppdragsbrev som prioriterer bruken av midlene i de enkelte fylker. Det kan derfor være forskjell på satsingsområder og hvilke typer prosjekter som kan innvilges mellom fylker. Kriterier for aktuelle prosjekter: verdiskaping, sysselsetting, nyskaping og omstilling.
- **Innovasjon Norge, Innlandet: ca. 220 millioner kroner i 2021**
 - Rammen (penger, kriterier og fordeling mellom fylker) legges i jordbruksoppkjøret og vedtas i Stortinget i mai
 - **IBU-midler tradisjonelt landbruk:** investeringer i driftsbygninger, kjøpe eiendom eller tilleggsareal, generasjonsskifte
 - **IBU-midler tilleggsnæringer:** tilskudd og lån til en lønnsom tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser
 - **Grøntrammen:** tilskudd til produksjon av frukt, grønnsaker og poteter
 - **Utviklingsprogrammet**
 - **Risikolån**
 - **Lavrisikolån landbruket**
 - **Bioenergiprogrammet**
 - **Pelsdyrhold – omstillingsmidler**
- **Siva – Selskapet for industrivekst: 18,1 millioner kroner**
 - SIVA er et statlig foretak som utvikler, eier og finansierer en nasjonal infrastruktur for innovasjon og næringsutvikling bestående av inkubatorer, næringshager, katapult-sentre, innovasjonsselskaper samt innovasjonssentre og industribygg.
 - SIVA skal tilrettelegge for etablering og utvikling av bedrifter i nærings- og kunnskapsmiljø etter oppdragsbrev fra fylkeskommunen. Fylkeskommunen har oppdragsgiveransvaret for Inkubasjonsprogrammet og Næringshageprogrammet som finansieres via statsbudsjettet.
 - En næringshage er et innovasjonsselskap eller del av et innovasjonsselskap som tilbyr bedriftene rådgivning innenfor forretningsutvikling til en subsidiert kostnad. Næringshagen tilbyr også et faglig miljø og et nettverk der bedriftene kobles sammen med andre bedrifter, akademia, FoU-miljøer og investorer i regionalt tilrettelagte møteplasser knyttet sammen i en nasjonal Siva-struktur.
 - En inkubator er et innovasjonsselskap eller del av et innovasjonsselskap som tilbyr gründerbedriftene og etablert næringsliv rådgivning innenfor forretningsutvikling og kommersialisering til en subsidiert kostnad. Inkubatorene tilbyr også et faglig miljø og et nettverk der bedriftene kobles

sammen med andre bedrifter, akademia, FoU-miljøer og investorer knyttet sammen i en nasjonal Siva-struktur.

- I Innlandet fylke er det 3 inkubatorer og 5 næringshager. Budsjettet for 2022 er på totalt 18,1 millioner kroner, hvorav 9,2 millioner kroner går til førstnevnte mens 8,9 millioner kroner går til sistnevnte.

Regionale partnerskap, nettverk og klynger

- **Biovalley:**

- er et regionalt partnerskap drevet og finansiert av Innlandet fylkeskommune, som skal være pådriver for etablering, investeringer, gode rammevilkår og kompetansedeling innen grønn næring og grønn omstilling i Innlandet.
- Innlandet fylkeskommune er hovedaktør bak Biovalley. Det er Innlandet fylkeskommune som er stakeholder og finansierer store deler av prosjektet. Bakgrunnen var en felles bioøkonomistrategi mellom Hedmark og Oppland, sammen med Statsforvalteren.

- **Norwegian Wood Clusters (NWC):**

- NWC er en næringsklynge for skogindustri, tremekanisk industri og trebyggeri.
- Klyngen er en del av Norwegian Innovation Clusters, som er et statlig finansiert klyngeprogram via Innovasjon Norge som skal bidra til verdiskaping gjennom bærekraftig innovasjon.
- NWCs visjon er å utvikle en internasjonalt ledende næringsklynge innenfor bærekraftig, industrialisert trebyggeri.
- Driften finansieres av eierne, samt tilskudd fra Innovasjon Norge og Innlandet Fylkeskommune.

- **Norwegian Heidner Biocluster**

- NCE Heidner Biocluster er Norges ledende næringsklynge innen grønn bioøkonomi og bærekraftig matproduksjon.
- Klyngen representerer hele verdikjeden for bærekraftig matproduksjon. De fleste medlemmene opererer innen landbruk, enkelte innen havbruk, mens andre driver tverrsektoriell aktivitet.
- Klyngen skal forsterke verdiskapingen og bidra til at medlemmene gjennom innovasjon, kunnskapsheving og samarbeid blir globalt attraktive innen sine markedsområder.

- Teknologiområdene er genetikk og bioteknologi (relatert til plante- og dyreavl), bærekraftig fôr (ingredienser) og bioraffinering (utnyttelse av biologiske restressurser).
- Innlandet fylkeskommune er en samarbeidspartner og bidrar med blant annet finansiering.
- **Tredriverne**
 - Arbeidet med mer bruk av tre ivaretas av Tredriverne på vegne av fylkeskommunen, Statsforvalteren, Innovasjon Norge og trenæringen.
 - Tredriverene bidrar blant annet til å undersøke om hvorvidt bygg kan realiseres med konkurransedyktige løsninger i tre.
 - Tredriverne arrangerer ulike temasamlinger, og driver informasjonsarbeid og nettverksbygging blant offentlige og private utbyggere.
 - De to tredriverne i fylket er Landsbyen næringshage (Siva) og Tretorget AS.

Andre påvirkningskanaler

- Stille krav og kriterier gjennom offentlige innkjøp og anskaffelsesprosesser
- Utdanningssystem
- Eierskapsstrategien knyttet til regionale kraftselskap, og signaler på hvordan kraftressursene skal utnyttes
- Tomter, areal og effektiv saksbehandling av reguleringsplaner for nye anlegg
- Vedlikehold og investeringer i samferdsel og infrastruktur:
 - Fylkeskommunale utgifter knyttet til samferdsel er på 1,9–2,5 milliarder kroner årlig basert på perioden 2015–2021
 - Fordeling på drift/vedlikehold og investering er hhv. 72 og 28 prosent i snitt
 - Dekker følgende kostnadsposter: fylkesveier, buss og fylkesveiferger

Utgivelser 2023

Rapport 1–2023: USAs landbrukspolitikk

Utgivelser 2022

Rapport 1–2022: Meir norske proteinvekstar til fôr og mat – Moglegheiter, flaskehalsar og tiltak i verdikjeda

Rapport 2–2022: Mangel på norskprodusert øko-melk?

Rapport 3–2022: Fra tall til tiltak – Styrket matproduksjon i Troms og Finnmark

Rapport 4–2022: Flaskehalsar i grøntproduksjonen i Nord-Norge

Rapport 5–2022: Beredskap på mat og medisiner – fra «just in time» til «just in case»?

Rapport 6–2022: Østerriksk jordbrukspolitikk—
Aktiv struktur- og miljøpolitikk
kompenserer utfordrende
produksjonsforhold

Notat 1–2022: Økt norskandel av matkorn

Notat 2–2022: Norsk Landbruksvarehandel

Notat 3-2022: Bondens prisindeks – kraftig vekst etter korona

Hollendergata 5.
Pb. 9347 Grønland
N-0135 OSLO
E-post: post@agrianalyse.no
Web: <http://www.agrianalyse.no>

ISSN 1894-1192

ISSN (WEB) 1894-1877